МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Уманський державний педагогічний університет
імені Павла Тичини

ВИХОВНІ ТЕХНОЛОГІЇ В ЗАКЛАДАХ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ

Навчальний посібник

Укладач В. В. Макарчук

Умань 2024

УДК 373.5.091.2(075.8)

Рецензенти:

Безлюдна В. В. – доктор педагогічних наук, професор кафедри іноземних мов Уманського державного педагогічного університету Імені Павла Тичини;

Хижняк І. А. – доктор педагогічних наук, професор, декан факультету початкової освіти, технологічної та професійної освіти ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет».

Рекомендовано до друку вченою радою факультету початкової освіти Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини (протокол № 11 від 02 травня 2024 р.)

Виховні технології в закладах загальної середньої освіти: навч. посіб. / уклад. В. В. Макарчук; МОН України, Уманський держ. пед. ун-т імені Павла Тичини. Умань : Візаві, 2024. 282 с.

Навчальний посібник з курсу «Виховні технології в закладах загальної середньої освіти» укладено відповідно до вимог кредитно-модульної системи навчання. Він включає програму курсу та його структуру в межах планових годин з поділом на змістові модулі, а також матеріали для практичних занять (питання для обговорення, тематику повідомлень, завдання для самостійної роботи, список рекомендованої літератури). У посібнику подано термінологічний словник, питання для повторення курсу, список рекомендованих джерел.

УДК 373.5.091.2(075.8)

© Макарчук В. В., уклад., 2024

ЗМІСТ

ВСТУП.....4
ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ 7
ЛЕКЦІЇ.....9
СЕМІНАРСЬКІ ЗАНЯТТЯ.....127
МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ДО СЕМІНАРСЬКИХ ЗАНЯТЬ.....135
ЗАВДАННЯ ДЛЯ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ 153
ТЕСТИ ДЛЯ КОНТРОЛЮ ТА САМОКОНТРОЛЮ ЗНАНЬ З КУРСУ.....162
ГОЛОСАРІЙ 202
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....214
ДОДАТКИ.....217

ВСТУП

Вивчення дисципліни «Виховні технології в закладах загальної середньої освіти» відкриває перед здобувачами вищої освіти широкі можливості для вивчення та розуміння сучасних педагогічних підходів та методів, спрямованих на формування особистості учнів. Сучасна позашкільна освіта переживає період інтенсивного розвитку та трансформації, стаючи невід'ємною складовою системи загальної освіти.

Актуальність вивчення цієї дисципліни обумовлена соціально-історичною потребою в підготовці нового покоління кваліфікованих педагогічних кадрів, здатних ефективно впливати на розвиток особистості учнів. Теоретичні основи цілісного становлення особистості учнів, а також пошук та апробація найбільш ефективних методів та форм виховного процесу, є ключовими аспектами вивчення даної дисципліни.

Заклади загальної середньої освіти відіграють важливу роль у розвитку здібностей та обдарувань дітей та молоді, їхньому саморозвитку та соціалізації. Вони сприяють формуванню не лише пізнавальних, а й соціальних та культурних компетентностей учнів, що є важливими для їхнього подальшого життєвого успіху.

Тому вивчення дисципліни «Виховні технології в закладах загальної середньої освіти» має велике значення для підготовки майбутніх педагогів до викликів та потреб сучасного освітнього процесу. Розуміння та володіння сучасними виховними технологіями допоможе вихователям та вчителям ефективно впливати на розвиток особистості кожного учня, сприяючи їхньому гармонійному розвитку та самореалізації.

Мета навчальної дисципліни «Виховні технології в закладах загальної середньої освіти» полягає у розумінні здобувачами вищої освіти сутності, закономірностей, тенденцій та перспектив розвитку педагогічного процесу в закладах освіти; ознайомлення з формами і методами виховання за сучасними педагогічними технологіями, а також у забезпеченні їхнього особистісного розвитку як майбутніх класних керівників, суб'єктів виховної діяльності. Це передбачає розвиток у здобувачів вищої освіти здатності і готовності проєктувати та застосовувати сучасні виховних технологій, аналізувати та оцінювати різноманітні психолого-педагогічні, методичні фактори,

прогнозувати розвиток педагогічних процесів у системі початкової освіти.

Мета. Навчальна дисципліна «Виховні технології в закладах загальної середньої освіти» покликана формувати такі основні компетентності:

ЗК-2. Здатність зберігати та примножувати моральні, культурні, наукові цінності і досягнення суспільства на основі розуміння історії та закономірностей розвитку предметної області, її місця у загальній системі знань про природу і суспільство та у розвитку суспільства, техніки і технологій, використовувати різні види та форми рухової активності для активного відпочинку та ведення здорового способу життя.

ЗК-3. Здатність оцінювати та забезпечувати якість виконуваних робіт.

ЗК-5. Здатність виявляти, ставити та вирішувати проблеми.

ЗК-7. Здатність діяти соціально відповідально і свідомо.

ЗК-8. Здатність діяти на основі етичних міркувань (мотивів).

СК-6. Здатність до організації освітнього процесу в початковій школі з урахуванням вікових та індивідуальних особливостей молодших школярів, розвитку в них критичного мислення та формування ціннісних орієнтацій.

Реалізація обраної мети передбачає вирішення таких **завдань**:

сформувати позитивне ставлення і прагнення майбутнього вчителя початкової школи до творчого оволодіння сучасними виховними технологіями;

сформувати готовність до впровадження виховних технологій у практику початкової школи;

вчити здобувачів освіти обирати оптимальні технології навчання відповідно до індивідуальних можливостей учнів початкових класів, рівню їх підготовки, умов;

орієнтувати здобувачів вищої освіти до педагогічної творчості, самостійності, дослідницької діяльності.

навчити враховувати індивідуальні особливості молодших школярів у застосуванні технологій виховання в школі.

Очікувані результати навчання:

ПР-1. Організовувати монологічну, діалогічну та полілогічну форми спілкування з молодшими школярами, іншими учасниками

освітнього процесу, представниками громади, поважаючи права людини та суспільні цінності; формувати судження, що враховують соціальні, наукові та етичні аспекти.

ПР-8. Організовувати конструктивну та партнерську взаємодію з учасниками освітнього процесу початкової школи, використовувати практики самозбереження психічного здоров'я, усвідомленого емоційного реагування.

ПР-9. Планувати та організовувати освітній процес у початковій школі, позаурочні й позашкільні заняття та заходи, використовуючи різні організаційні форми навчання та типи занять, із дотриманням принципу науковості та вимог нормативних документів початкової школи.

ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Змістовий модуль І
ВИХОВНА СИСТЕМА ОСВІТНЬОЇ ТЕХНОЛОГІЇ

ТЕМА 1. Сутнісна характеристика освітньо-виховної системи.

Сутнісна характристика понять «педагогічна система», «виховна система», «освітньо-виховна система». Структура та характеристика основних компонентів освітньо-виховних систем. Характеристика основних закономірностей функціонування освітньо-виховної системи. Характеристика основних принципів функціонування освітньо-виховної системи.

ТЕМА 2. Особливості функціонування різних освітньо-виховних систем закладів середньої освіти.

Типологія сучасних освітньо-виховних систем. Сучасні заклади нового типу. Проєкт «Школа майбутнього». Характеристика освітньо-виховних систем різних загальноосвітніх навчальних закладів.

ТЕМА 3. Виховна система освітньої установи.

Виховна система освітньої установи як феномен. Проблема дефініції. Характерні риси виховної системи. Компоненти виховної системи. Закономірності розвитку виховної системи. Етапи розвитку виховної системи. Функції виховної системи.

ТЕМА 4. Виховна система в історичному аспекті.

Особливості та структура виховної системи О. А. Захаренка. Авторська виховна система В. А. Караковського. Виховна система В. О. Сухомлинського. «Середовищний підхід у виховній системі». Праця, як найголовніша ланка виховної системи.

ТЕМА 5. Українська національна система виховання. Шляхи та засоби її реалізації.

Зміст та сутність національної системи виховання. Принципи, форми і методи національної системи виховання. Етапи розвитку української національної системи виховання. Шляхи та засоби реалізації національної системи виховання.

Змістовий модуль ІІ
ТЕХНОЛОГІЇ У ВИХОВНОМУ ПРОЦЕСІ

ТЕМА 6. Технології у виховному процесі.

Поняття технологія в педагогічній науці. Технологія виховання як педагогічна проблема. Поняття технологія в педагогічній науці. Комплексний підхід.

ТЕМА 7. Соціально-виховні технології.

Поняття соціально-виховних технологій та їх структура. Класифікація соціально-виховних технологій. Технологія роботи з важковиховуваними дітьми. Технологія роботи з дітьми з особливими освітніми потребами. Організація успішної діяльності як соціально-виховна технологія. Головні етапи технології.

ТЕМА 8. Сучасні навчальні технології виховання.

Види технологій. Методи створення сприятливої атмосфери для учнів. Інтерактивні методи формування й контролю знань. Технологія проблемного навчання.

ЛЕКЦІЇ

ЛЕКЦІЯ 1
СУТНІСНА ХАРАКТЕРИСТИКА ОСВІТНЬО-ВИХОВНОЇ СИСТЕМИ

План

1. Сутнісна характеристика понять «педагогічна система», «виховна система», «освітньо-виховна система».
2. Структура та основні компоненти освітньо-виховних систем.
3. Характеристика основних закономірностей та принципів функціонування освітньо-виховної системи.
4. Характеристика основних принципів функціонування освітньо-виховної системи.

Ключові поняття: педагогічна система, освітньо-виховна система, структура освітньо-виховної системи.

1. Сутнісна характеристика понять «педагогічна система», «виховна система», «освітньо-виховна система»

Загальнонаукове розуміння поняття «системи» розглядається як поєднання, устрій, утворення, сукупність якісно визначених елементів, між якими існує закономірний зв'язок чи взаємодія. Одночасно науковцями уточнюється, що система – це певний об'єкт вивчення, якому притаманні цілісність або який розглядається як єдине ціле. Об'єкт може бути матеріальним (реальним), може бути мислительним (абстрактний), і може бути сукупним (матеріальні і абстрактні утворення).

Інколи поняття системи ототожнюють із поняттям «множина» і визначають її сутність як множину пов'язаних між собою елементів довільної природи. Але, на нашу думку, поняття «система» дещо відрізняється за своїми характеристиками від поняття «множина». Система – це не просто набір незалежних елементів однакової природи, поєднаних певними характеристиками. Вона передбачає взаємозв'язок і взаємодії цих елементів, також може мати такі властивості, які не притаманні її окремим частинам.

У широкому контексті систему можна розглядати як:

- Порядок, зумовлений правильним, планомірним розташуванням і взаємним зв’язком частин чого-небудь.
- Форму організації, будову чого-небудь (державних, політичних, господарських одиниць, установ).
- Сукупність будь-яких елементів, одиниць, частин, об’єднуваних за спільною ознакою, призначенням.
- Сукупність принципів, які є основою певного вчення.
- Будову, структуру, що становить єдність закономірно розташованих та функціонуючих частин.

З огляду на зазначене вище хочемо уточнити, що є деякі об’єкти з окремими властивостями і відношеннями, які при цьому не утворюють систему, а інші властивості і відношення – можуть її утворювати. Так, наприклад, зібрані книги у шафі за розміром не утворюють систему, хоча і є у певній залежності, відношеннях, а створений із цих книг алфавітний або ж тематичний каталог вже може умовно виступати системним об’єктом. Тобто певні відношення, зв’язки мають системний характер.

Кожна система має певні ознаки. Серед основних виділяють:

- цілісність (комплекс взаємопов’язаних елементів),
- підпорядкованість компонентів,
- взаємозв’язок із середовищем;

система є елементом системи більш високого порядку, і нерідко окремі елементи самі можуть бути підсистемами по відношенню до загальної системи.

Отже, система – це не просте поєднання окремих частин в єдине ціле, а цілісний комплекс взаємопов’язаних елементів, що складає особливу єдність, певний взаємозв’язок із середовищем; є елементом системи більш високого порядку, і нерідко окремі елементи самі можуть бути підсистемами по відношенню до загальної системи. Таким чином, можна зробити суттєвий висновок, що системність об’єкту надає не стільки кількість елементів, а характер системо-утворюючих зв’язків і відношень.

Узагальнюючи визначення поняття «система», на основі діалектичного розуміння зв’язків і відношень між елементами необхідно дотримуватися чітко встановлених рис, що характеризують ці відношення і зв’язки. Це можуть бути такі:

- об’єктивність, тобто система повинна досліджуватися не як творіння розуму, а реально існуючий об’єкт оточуючої дійсності;

- суттєвість, тобто системне представлення об’єкта є для нього суттєвим за умови існування зв’язків, відношень між його елементами;
- різноманітність зв’язків і відношень, тобто необхідність існування різнорівневих, варіативних зв’язків і відношень, що забезпечуватимуть системний характер об’єкта;
- взаємність зв’язків і відношень, яка забезпечить існування системи як єдиного цілого.

У загальній теорії систем (Л. фон Берталанфі, І. В. Блауберг, В. М. Садовський, Є. Г. Юдін та ін.) визначають різні системи, в тому числі і соціальні. Будь-яка соціальна система складає собою комплекс компонентів матеріального й ідеального, об’єктивного і суб’єктивного, емоціонального і раціонального характеру. Кожній соціальній системі притаманні норми, які регулюють її цілісність, функціонування, розвиток. Систему навчального закладу (школи) можна представити як різновидність соціальної системи. Відповідно до цього підходу характерні для соціальної системи ознаки будуть властиві й освітньо-виховній системі навчального закладу.

На сьогодні в кожному навчальному загальноосвітньому закладі можна виділити різні системи і підсистеми. Це може бути виховна система, методична система, система роботи з батьками, система роботи із обдарованими школярами та ін.

Поряд з поняттям системи існує поняття «комплекс». Комплекс (від лат. complexus – зв’язок, поєднання) у найширшому розумінні – певне поєднання окремих процесів, властивостей, частин, систем в єдине ціле. У Великому українському тлумачному словнику комплекс визначається як певний набір предметів, які становлять щось ціле або мають однакове призначення.

Педагогічна система найбільш часто вживане словосполучення, яке використовується в педагогічній науці і практиці. Найчастіше це поняття персоніфікується і використовується для характеристики значної наукової та практичної діяльності великих педагогів (наприклад, педагогічна система Дж. Дьюї, Я. Коменського, К. Ушинського, А. Макаренка, В. Сухомлинського, Р. Штайнера, М. Монтессорі та ін.). Це поняття застосовується також для позначення і характеристики вертикального зрізу педагогічної діяльності у залежності від досліджуваного рівня освіти (педагогічна система загальноосвітньої, професійно-технічної, вищої школи, освіти дорослих і т. д.). Поняття «педагогічна система», перш за все, для

загальної характеристики і критеріальної, теоретичної оцінки інтегративно розуміється як навчально-виховна, науково-педагогічна (дослідницька) та управлінська діяльність у відповідних соціальних умовах. Наведемо приклади визначень «педагогічна система».

Педагогічна система – це множина взаємопов'язаних структурних і функціональних компонентів, які підпорядковані цілям виховання, освіти і навчання підростаючого покоління і дорослих людей.

При цьому структурними компонентами є сукупність основних базових характеристик педагогічної системи, як відрізняють її від інших (не педагогічних систем). А функціональними компонентами є базові зв'язки основних структурних компонентів, що виникають в процесі діяльності керівників, педагогів.

Педагогічна система – це колективна (організована) діяльність, що має нормативні, творчі або інноваційні риси, та учасники якої є цілеспрямованими суб'єктами, тобто перебувають у цілеспрямованому стані й співпродукують досягнення спільної мети, при цьому стан окремих цілеспрямованих суб'єктів можна визначити як прагнення ідеалу.

При всьому різноманітті дефініцій зміст, що розкриває поняття «педагогічна система», цілком відповідає вимогам, що ставляться до будь-якої складної системи, оскільки вона фактично являє собою впорядковану сукупність взаємопов'язаних компонентів (цілей, змісту, методів, засобів і організаційних форм навчання, виховання та розвитку учнів), що характеризують в найбільш загальному, інваріантному (для різних підсистем освіти) вигляді всі складові власне педагогічної діяльності в даних соціальних умовах.

Поняття «педагогічна система» і поняття «освітньо-виховна система» співвідносяться як загальне поняття і його різновид. Освітньо-виховна система є прикладом реалізації педагогічної системи в реальних умовах конкретного педагогічного закладу. Це відноситься і до поняття «виховна система».

Б. Вульфов і Л. Новікова, досліджуючи виховні системи загальноосвітніх закладів, відмічають, що вони можуть бути не схожі одна на одну, але їм притаманне:

- загальне (визначається типом гуманістичної системи);
- одиничне (відображає творчість педагогічного колективу);

- особливе (визначається самобутністю і неповторністю виховної системи).

Виховна або освітньо-виховна система відображає специфічний спосіб організації освітньо-виховного процесу на рівні конкретної установи (організації)

Школа однотипна за будовою, завжди своєрідна у своєму внутрішньому змісті, тобто має свої специфічні аспекти, визначені впливом середовища, суб'єктами (учні, вчителі, батьки), традиціями та ін. Виховна система відбиває специфічний спосіб організації виховного процесу на рівні конкретної установи (організації).

Розвиваючи погляди різних учених у дослідженні теорії виховних систем, ми визначаємо систему навчального закладу не як виховну систему, а більш ширше, враховуючи цілісність педагогічного процесу, особливості взаємодії суб'єктів, їх діяльність, спрямовану на вирішення основних навчально-виховних завдань. Варто також зазначити, що сучасне життя показує, що змінюється ідеал нової людини XXI століття, людини транс інформаційного суспільства і, відповідно, змінюється мета виховання такої особистості – є не тільки всесторонній і гармонійний розвиток особистості, але й максимальний розвиток здібностей людини, спрямування її до саморегуляції і самоосвіти.

Польські дослідники також розглядають школу як освітньо-виховну систему. Так польська дослідниця К. Халас зазначає, що під освітньо-виховною системою школи розуміється інтегрована внутрішня сукупність різноманітних сутностей, які включені в авторські програми, створені суб'єктами школи, в педагогічні дії, що взаємообумовлені між собою, організаційні методи і форми, які мають на меті забезпечити учням сприймання, розуміння і реалізацію цінностей, формування у них творчих позицій, знань і вмінь, а вчителям і батькам можливість творчих педагогічних дій. Ефективність створеної освітньо-виховної системи школи К. Халас визначає на основі двох параметрів. Перший – це показник рівня навчання і виховання учнів, а саме: їх кількість, які успішно склали іспити і мають високі показники рівня вихованості, участь їх в предметних конкурсах і олімпіадах, індивідуальна активність, освітня спрямованість, рівень сформованості позитивних життєвих цінностей. І другий – кількість учителів, які розробляють і впроваджують авторські програми та кількість створених авторських класів.

Авторськими класами можуть бути: екологічний, фольклорний, театральний, менеджерський, інформаційний, мовний, туристичний, спортивний, артистичний, клас громадських служб (пожежників, міліціонерів) та ін.

На основі системного, структурно-функціонального і синергетичного підходів ми розглядаємо освітню установу як цілісний сукупний суб'єкт освіти і виховання. Освітньо-виховна система характеризує власне педагогічний аспект функціонування навчального закладу відповідного рівня і профілю. Будь-яка така система складається з наступних взаємопов'язаних компонентів: цілей навчально-виховної та розвиваючої діяльності; змісту цієї діяльності (фіксованої в навчальних планах, програмах, підручниках, навчальних посібниках, комп'ютерних навчальних програмах, інформаційних, телекомунікаційних засобах); методів навчання, виховання та розвитку учнів (процесуально розуміється технології освітньої діяльності); засобів, що використовуються в педагогічному процесі; організаційних форм, в яких освітня діяльність реалізується з тим чи іншим ефектом.

По типу зв'язків, які існують між елементами предмета, що є системою, можна розрізняти:

- системні предмети, які мають таку залежність елементів, що видалення одного елемента руйнує всю систему;
- системні предмети, в яких зміна одного елемента викликає зміну інших і всієї системи в цілому;
- системні предмети, зв'язки між елементами яких такі, що забезпечують розвиток предмета як цілого.

Керуючись цим твердженням, освітньо-виховну систему навчального закладу можна представити як системний предмет, що відноситься до третьої групи об'єктів. Отже, освітньо-виховна система навчального закладу – це цілісне утворення, яке організується в процесі інтеграції основних компонентів освіти і виховання (мета, суб'єкти, їхня діяльність, спілкування, відносини, кадровий потенціал, матеріальна база, середовище), що сприяє розвитку і саморозвитку особистості, створенню своєрідного, розвивального та виховуючого середовища загальноосвітнього закладу.

2. Структура освітньо-виховної системи

Проблема визначення структури освітньо-виховної системи до кінця не вирішена. Компоненти, що виділяються, різноманітні за характером і змістом. Для того, щоб дослідити структуру освітньо-виховної системи для початку проведемо аналіз виховної системи школи, яка є достатньо розроблена і обґрунтована.

Наведемо приклад найбільш узагальненої структури виховної системи школи: мета, заради якої вона створюється, діяльність і спілкування, що забезпечують її реалізацію, відносини суб'єктів діяльності, основне середовище, керування, що забезпечує інтеграцію компонентів у цілісну систему.

Українська дослідниця Г. Сорока наводить ще таку структуру: ціннісно-смислове ядро (мета, принципи, зміст, методика), просторово-тимчасова структура (різні форми діяльності з учнями), координаційно-педагогічний компонент (функції, педагогічні технології, керування розвитком системи, система підвищення компетентності педагогів, батьків).

Однак, наведені приклади структур виховної системи загальноосвітньої школи неповні і не відображають у повному об'ємі усіх сторін функціонування навчального закладу. У виділенні саме виховної системи навчального закладу (школи) свідомо робиться акцент на особливостях організації виховання, його специфіку, особливості. Поняття «освітньо-виховна система» є ширшим і відображає особливості цілісності і процесу навчання, і процесу виховання. На думку Л. І. Новікової, зміст поняття «виховна система» може бути різним в залежності від того, що розуміється під поняттям «виховання» і в чому полягає головне завдання навчального закладу. В залежності яку функцію формування особистості учня навчальний заклад визначає пріоритетною такий характер системи (освітньої чи виховної) буде. Л. І. Новікова і її послідовники визначали саме поняття «виховної системи» керуючись таким підходом у визначенні функцій навчального закладу (школи). Вони визначали що в сучасних умовах (90-ті роки XX ст.) важливою функцією навчального закладу – виховання особистості, а освіта – як одна із сфер життєдіяльності учнів (головна), одна із умов реалізації цієї функції (основна). Методологічною основою такої позиції науковців є підхід Х. Й. Лийметса у розумінні процесу виховання, а саме: виховання – це

цілеспрямоване управління процесом розвитку особистості. Тоді логіка, за якою створюється виховна система полягає: її об'єкт – цілісна особистість, що включає блоки цілей, сукупного суб'єкта діяльності, сукупності відношень, виховую чого середовища, управління. Цілі визначають її образ, контури, а через блок діяльності і спілкування забезпечується досягнення цілей.

Наша позиція дещо відрізняється. Протягом останніх років відбувається переосмислення основної мети та завдань, які стоять перед навчальними закладами середньої освіти. Сучасне життя показує, що вже виникає необхідність переходу до нового ідеалу і, відповідно, мети – максимального розвитку здібностей людини, до саморегуляції і самоосвіти. Постійне оновлення знань, ускладнення способів одержання інформації вимагає формування інноваційного мислення, інноваційної діяльності сучасної людини. Ця вимога часу ставить завдання перед вчителями рівноцінно реалізовувати як освітню так і виховну і розвивальну функції педагогічного процесу. Тому, можна сказати, що в школі створюються одночасно дві системи – освітня і виховна. Але, зрозуміло, що педагогічний процес цілісний і логічно створити одну, освітньо-виховну систему, функціонування якої забезпечить досягнення поставлених завдань. На основі підходів (системного, структурно-функціонального і синергетичного) ми розглядаємо освітню установу як цілісний сукупний суб'єкт освіти і виховання. Освітньо-виховна система характеризує власне педагогічний аспект функціонування навчального закладу відповідного рівня і профілю.

Найбільш узагальнена структура освітньо-виховної системи включає:

- суб'єктно-середовищний компонент (педагоги, учні, батьки, дорослі, що беруть участь у діяльності навчального закладу, середовище як підсистема і система);
- ціннісно-орієнтаційний компонент (цілі, цінності, принципи діяльності, перспективи);
- комунікативний компонент (відносини, внутрішні і зовнішні зв'язки);
- функціонально-діяльнісний компонент (системоутворюючі види діяльності, їх функції, напрямки, зміст форми і методи роботи, спілкування, функції, керування);

- діагностико-результативний компонент (критерії ефективності, оцінка й аналіз функціонування).

Функції освітньо-виховної системи. У сучасній освітньо-виховній системі школи реалізуються інтегруюча, регулююча та розвиваюча функції. Інтегруюча поєднує в одне ціле раніше розрізнені, неузгоджені виховні впливи. Регулююча функція спрямована на упорядковування педагогічних процесів, на управління ними. Розвиваюча функція забезпечує динаміку системи, яка характеризується, з одного боку, оптимізацією її функціонування, а з іншого її оновленням, удосконаленням.

Освітньо-виховна система зорієнтована на конкретні умови, враховує інтереси і потреби дітей і дорослих, тому вона не може бути ідентичною у різних регіонах, навіть у двох сусідніх навчальних закладах.

Таким чином, дослідження сутності поняття освітньо-виховної системи, її ознак, структури на основі єдиних методологічних позицій дає можливість вивчати її особливості, варіативність, функціонування в різних соціальних інститутах, які займаються навчанням і вихованням; досліджувати загальне, властиве всім освітньо-виховним системам і одиничне – властиве конкретній освітньо-виховній системі навчального закладу.

3. Закономірності функціонування освітньо-виховних систем

Аналіз різних наукових підходів у тлумаченні сутності і структури педагогічної системи дає підстави стверджувати, що спільним є розуміння цього явища як сукупності особливо пов’язаних між собою людських, матеріально-технічних, інформаційних, нормативно-правових та інших компонентів навчально-виховного процесу і результатів освіти.

Як зазначають науковці Ю. О. Грицай, Я. І. Журецький школа, як система, складається із сукупності підсистем і володіє внутрішньою упорядкованістю. З позицій управління школою вчені виділяють навчально-виховну підсистему школи: зовнішні зв’язки школи, навчальна робота, позаурочна освітньо-виховна робота.

Кожному із указаних елементів не притаманна властивість навчально-виховної системи в цілому, тільки їх взаємозв’язок та взаємодія породжують інтегровані педагогічні можливості

цілеспрямованого впливу на школяра. Тісний зв'язок із середовищем, який визначає зміст, методи навчально-виховного процесу, індивідуалізує напрямок, систему роботи.

Вітчизняними науковцями проводиться значна науково-дослідницька робота у напрямку розробки концепції сучасної моделі школи майбутнього. Зібраний достатній науково-методичний матеріал з означеного напряму роботи.

Одним із прикладів можна назвати наукові розробки групи дослідників Інституту педагогіки АПН України. Ними розроблена інваріантна модель школи майбутнього, яка включає: концептуальний компонент (систематизовано концепцію і програму розвитку, проєкти і плани розвитку школи), управлінський компонент (система прийняття і втілення стратегічних й тактичних рішень, які забезпечують оптимальне функціонування та цілеспрямований розвиток закладу, носить державно-громадський характер); організаційний компонент (структура навчального закладу, його функції та структурні підрозділи, які визначають і характеризують тип та модель школи); освітній компонент (освітня програма, навчальні плани та плани виховної роботи, навчальні програми, профільні та елективні курси, колективну творчу діяльність, позакласну і позашкільну роботу); компонент соціального партнерства (співпраця з державними, приватними, комерційними, громадськими організаціями, представниками батьківського активу та громадськості); ресурсний компонент (людські, технологічні, матеріально-технічні та фінансові ресурси). Ефективність розробки і впровадження варіативної моделі «Школи майбутнього» повинна визначатися на основі проведених процедур оцінювання. Науковці пропонують до їх складу включати контроль, оцінку, експертизу та моніторинг на всіх етапах розробки і впровадження моделі.

На основі вищезазначеного можемо стверджувати, що такий підхід до проблеми реформування школи як важливого і, в деякій мірі, основного соціального інституту у становленні і розвитку підростаючого покоління відображає основні сучасні тенденції у національній системі освіти і виховання. Адже зміст модернізації включає: концептуальність, альтернативність, варіативність, гуманістичний аспект, інформатизацію програмно-методичного і технологічного забезпечення. Все це вимагає удосконалення системи

професійної кваліфікації і психолого-педагогічної підготовленості педагогів.

Модель школи і образ її випускника – є важливими орієнтирами для проєктування всієї системи підготовки педагогічних працівників. Як зазначає американський науковець Г. Річардсон, людино центрична школа дуже відрізняється від звичайних шкіл: в ній панують інші відносини, інші методики і інший спосіб сприйняття і взаємодії з дітьми, в ній передбачається розвиток усвідомлення ролі викладання. Для всього цього необхідний час, який часто вимірюється роками.

Отже, школа однотипна за будовою, завжди рідкісна у своєму внутрішньому змісті, тобто має свої специфічні аспекти, визначені впливом середовища, суб'єктами (учні, вчителі, батьки). Ці особливості якраз і відображають сутнісну характеристику освітньо-виховної системи кожної школи.

Для перевірки істинності у виділенні особливостей розробки моделей освітньо-виховних систем загальноосвітніх закладів звернемося до зарубіжного досвіду. Так, у дисертаційному дослідженні М. О. Желуденко «Цінності освіти і виховання у педагогічних системах Німеччини і України» розглядаються особливості створення та функціонування педагогічних систем навчальних закладів цих країн. Дослідниця на основі аналізу навчальних програм основної школи виділила провідні загальнолюдські (універсальні) цінності, які стали ядром педагогічних систем загальноосвітніх шкіл різних регіонів Німеччини. Серед основних вона виділила: відповідальність (Баден-Вюрттемберг), довіра, самостійність та індивідуалізм (Гамбург), людяність та толерантність (Нижня Саксонія); відповідальність у приватному, культурному, політичному та соціальному житті, критично-конструктивний саморозвиток, самоаналіз, аналіз цінностей і норм (Північний Рейн-Вестфалія); розвиток індивідуальних здібностей та інтересів, виховання свободи та толерантності у релігійному та суспільному житті (Саксонія); розвиток продуктивного та креативного мислення, соціальна активність, толерантність до інших народів (Саксонія-Ангальт); самостійність (Шлезвіг-Голштейнія); свобода, толерантність, відповідальне ставлення до навколишнього середовища та людей (Тюрингія).

Цей приклад підтверджує положення про варіативність як основну характеристику у створенні моделі освітньо-виховної системи

як виду педагогічної системи загальноосвітнього закладу (у нашому випадку шкіл), яка відображає регіональні, соціальні, національні, етнічні, культурні та ін. особливості конкретного навчального закладу.

Педагогічна система це цілісний організм, якому притаманні процеси становлення, рух, розвиток, занепад та ін. Це можна виразити у відповідних законах і закономірностях.

Враховуючи це положення у нашому дослідженні ми спробуємо виділити і охарактеризувати закономірності освітньо- виховної системи як виду педагогічної системи (її модифікації), спираючись на сучасні науково-педагогічні розробки.

Перша закономірність – кожна освітньо-виховна система має провідну внутрішню мету, в якій виражаються причинно- наслідкові зв'язки, що визначають напрямок розвитку і забезпечують цілісність, стійкість елементів і структури. Такою метою виступає концептуальна модель розвитку навчального закладу, основою якої є системо утворюючий фактор – діяльність, модель випускника і т. п. Ця закономірність відображає соціально- педагогічний рівень управління і керівництва освітньо-виховною системою навчального закладу. Останні десятиліття показали, що процеси реформування шкільної освіти відображають дію цієї закономірності: від поодиноких прикладів організації освітньо-виховних систем на основі виділення програми або концепції розвитку з поступовим поширенням і набуттям масовості. Так, наприклад, створення концепції удосконалення національної школи як основоположного закладу становлення особистості у різні роки: Школа розвитку (1992), Школа мислення (1993), Школа розуміння (1994), Школа віри (1995), Школа здібностей (1996), Школа духовності (1997), Школа життєвої само творчості (1997). Нині ця проблема знайшла відображення в основних стратегічних завданнях вітчизняних науковців, практиків, і державних структур із залученням громадськості та органів місцевого самоврядування. Так, зокрема, постановою Кабінету Міністрів України від 30.08.2007 №1071 (1071-2007-п) було затверджено Концепцію державної цільової соціальної програми «Школа майбутнього» на 2007-2010 рр. Мета якої: розроблення варіативних й альтернативних моделей освітнього середовища, що враховуватимуть інноваційний характер освіти й будуть відповідати запитам особистості, потребам соціально орієнтованої ринкової економіки, потребам інтеграції національної системи освіти в європейський і

світовий освітні простори; створення в Автономній Республіці Крим, Донецькій, Кіровоградській, Тернопільській, Херсонській областях та в місті Києві сучасних за технологічним рівнем, навчально-методичним та інформаційним забезпеченням, кадровим потенціалом загальноосвітніх навчальних закладів як осередків інноваційних освітніх територій. Розроблення та апробація демократично спрямованих механізмів управління, оптимізації, прогнозування освітніх процесів; перехід від фінансування до економіки освіти.

Як зазначається у представленій Міністром освіти і науки України Л. Гриневич концепції нової української школи, головним завданням педагогів має бути розкриття здібностей кожного учня, виховання порядної і патріотичної людини, особистості, готової до життя у високотехнологічному світі. Шкільна освіта повинна будуватися так, щоб випускники могли самостійно ставити і досягати серйозних цілей, вміло реагувати на різні життєві ситуації.

Отже, вимоги часу ставлять на сучасному етапі перед кожним педагогічним колективом загальноосвітнього закладу завдання розробляти свою унікальну модель освітньо-виховної системи і впроваджувати її для досягнення основної мети – створення умов для розвитку підростаючої особистості.

Друга закономірність – всі компоненти знаходяться в такій нерозривній єдності, що коли посилюється чи послаблюється один із них, то це суттєво відображається на освітньо-виховній системі в цілому. Зазначимо, що ця закономірність характеризує базову основу існування системи як такої і відображає організаційно-педагогічний рівень управління. На цей процес впливають різноманітні фактори, але незмінними є особливості школи як навчального закладу, які детермінують процеси управління і керівництва, створення конкретної освітньо-виховної системи. Серед найбільш значимих вчені виділяють:

Керівництво школи управляє діяльністю вчителів та учнів, які також є активними учасниками педагогічного процесу та суттєво впливають на його організацію, протікання та результати;

Багаторівневість цілей управління в школі: від глобальних цілей навчально-виховного процесу до конкретної мети навчання і виховання кожного учня;

Успіх функціонування сучасної школи, як складного організму визначається якістю організації урочної та позаурочної діяльності,

діями учнівського, батьківського і педагогічного колективу, рівнем їх взаємодії, рівнем матеріально-технічної бази школи;

Навчально-виховний процес організовується протягом цілого дня і вимагає раціональної організації у часі й просторі (рівномірно, ритмічно, з відповідною працездатністю вчителів та учнів, без шкідливого впливу на їх здоров'я); школа як складний організм тісно пов'язана з іншими соціальними інститутами виховання (освітніми, суспільними організаціями та закладами). Необхідна їх координація та регулювання діяльності з метою досягнення максимально можливих результатів навчання і виховання підростаючого покоління.

Третя закономірність – освітньо-виховна система є відкритою і її функціонування і розвиток неможливий без впливу різнорівневого соціального середовища (мікро, макро). Ця закономірність пояснює особливості професійної діяльності вчителів, дорослих у взаємодії і співпраці з учнями, спрямованої на розвиток і корекцію відносин у дитячому колективі, сприянні саморозвитку кожного учня, що характеризує психолого-педагогічний рівень керівництва і управління в системі.

Визначені закономірності виражаються через сукупність принципів, що характеризують освітньо-виховну систему як відкриту, соціальну, динамічну систему в цілому. Серед основних можна виділити: принцип зворотного зв'язку, адаптації до умов оточуючого середовища, самоуправління і самоорганізації, варіативності та ін.

4. Характеристика основних принципів функціонування освітньо-виховної системи

Принцип зворотного зв'язку передбачає постійний контроль і оцінку відповідності створеної моделі освітньо-виховної системи вимогам чинної нормативно-правової бази у системі освіти і виховання, меті і завданням національного виховання, запитам педагогічної практики, потребам педагогічного, учнівського та батьківського колективів; встановлення і оцінку реальних здобутків і прорахунків практичної реалізації моделі, результативність її функціонування.

Принцип адаптації освітньо-виховної системи до умов оточуючого середовища реалізується через вибір і створення ідеальної моделі освітньо-виховної системи з відсутністю значних внутрішніх

суперечностей, з урахуванням особливостей освітнього середовища на мікро і макро рівнях, забезпечення ефективності її функціонування та можливості оперативного і конструктивного коригування відповідно до реальних соціально-економічних умов освітньої діяльності школи, які постійно змінюються

Принцип самоуправління і самоорганізації освітньо-виховної системи пояснюється сутнісною характеристикою цього явища, яка відтворює певні динамічні характеристики, тобто особливості функціонування, поведінку і взаємодію частин системи. Як наголошує Л. Ф. Спірін, педагогічна система – «само розвиваюча система і являє собою унікальну єдність матеріальної (фізичної) і нематеріальної (духовної) сутностей». Відповідно для функціонування освітньо-виховної системи необхідна наявність структурних і функціональних компонентів, а також постійний зв'язок і взаємозв'язок між ними у вигляді управління та керівництва, співробітництва. В кожній освітньо-виховній системі існують протиріччя між потребами суспільства і наявними можливостями їх реалізації; протиріччя між функціями системи і різносторонніми потребами та інтересами само розвиваючих особистостей (педагогів, учнів, батьків, представників громадськості). У процесі вирішенні цих протиріч і відбувається саморозвиток і самоорганізація освітньо-виховної системи.

Принцип варіативності передбачає тенденції до зміни досягнутого для його доцільного покращення та вдосконалення, це характеризує і різноманітність і своєрідність структури кожної освітньо-виховної системи (горизонтальний рівень) і різноманітність умов її існування відповідно особливостей навчального закладу, його специфіки, освітніх та регіональних характеристик (вертикальний рівень). Відповідно кожний навчальний заклад намагається створити освітньо-виховну систему керуючись положенням варіативності з метою досягнення загальної мети – формування і розвиток повноцінної різносторонньої гармонійно розвиненої особистості. Всі виділені принципи взаємопов'язані між собою і доповнюють один одного.

Як вже зазначалося, загальноосвітній заклад є складною динамічною системою, в якій виділяються три головних взаємопов'язані аспекти: структурний (передбачає наявність необхідних складових освітньо-виховної системи закладу, що характеризує її цілісність, єдність), функціональний (забезпечує

взаємодію різних підсистем, які складають єдине ціле, особливості зв'язків й функціонування) та інформаційний (реалізує можливості системи, її розвиток; взаємодію з оточуючим середовищем). Ці аспекти взаємопов'язані і взаємозалежні. Їх реалізація безпосередньо залежить від розуміння педагогічним колективом і колективом батьків значимості основної мети формування особистості школяра і важливості її реалізації в умовах конкретного навчального закладу. Багато в чому успішність досягнення поставленої мети залежить від єдності адміністративного, педагогічного, сімейного і громадського впливу.

Прозорість, активність, творчість, громадянська позиція, координація та гармонізація впливів – ось неповний перелік необхідних принципів, які забезпечують ефективну співпрацю різних структур освітньо-виховної системи. Для успішного функціонування необхідна також підтримка з боку науково- методичних органів системи освіти, центральних і місцевих органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування, громадських організацій у сфері розвитку та підтримки освіти у регіонах.

Отже, аналіз сутності та закономірностей функціонування освітньо-виховних систем необхідне для розширення науково-методичної обізнаності педагога у керівництві, оптимізації та перетворенні своєї професійної діяльності, допоможе йому у формуванні компетентності знаходити оптимальні, педагогічно доцільні варіанти вирішення практичних проблем в умовах конкретного навчально-виховного закладу.

Контрольні питання

1. Розкрийте сутність понять «педагогічна система», «виховна система», «освітньо-виховна система».
2. У чому їх специфіка та особливості
3. Проаналізуйте основні структурні компоненти освітньо-виховної системи.
4. Назвіть та розкрийте сутність основних закономірностей функціонування освітньо-виховної системи.

ЛЕКЦІЯ 2
ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ РІЗНИХ ОСВІТНЬО-ВИХОВНИХ СИСТЕМ ЗАКЛАДІВ ОСВІТИ

План

1. Типологія сучасних освітньо-виховних систем.
2. Сучасні заклади нового типу. Проєкт «Школа майбутнього».
3. Характеристика освітньо-виховних систем різних загальноосвітніх навчальних закладів.

Ключові поняття: типологія освітньо-виховних систем, загальноосвітні заклади нового типу.

1. Типологія сучасних освітньо-виховних систем

Типологія освітньо-виховних систем передбачає розподіл всієї сукупності їх на типи (класи) за різними ознаками. При цьому ми будемо керуватися положеннями В. Садовського про рівні опису системи, зокрема:

- з точки зору притаманних їй зовнішніх цілісних властивостей;
- з точки зору її внутрішньої будови і «внеску» її компонентів у формування цілісності системи;
- з точки зору розуміння даної системи як підсистеми більш широкої системи.

Залежно від мети, завдань дослідження можна вибрати різні принципи класифікації. Існують такі принципи класифікації: або за ознакою предметності, або за ознакою категорійності. Класифікація за ознакою предметності передбачає виділення основних видів конкретних систем, які існують у природі, суспільстві з урахуванням виду відображуваного об’єкта, або з урахуванням виду наукового напряму, що застосовується для моделювання. За ознакою категорійності системи поділяються за загальними характеристиками, притаманними різним системам незалежно від їх матеріального втілення.

Кожна система існує у конкретному оточуючому середовищі. Середовище частково обумовлює існування системи. Освітньо-виховне середовище навчального закладу сприяє формуванню особистісних якостей школярів, життєвої компетентності, досвіду,

креативності, відповідальності, способів і стратегії життєдіяльності. Воно сприяє розширенню уявлення дитини про себе та ступінь включення її до соціуму, дає змогу змінити межі взаємозв'язку особистої індивідуальності з її оточенням. Дуже важливо, щоб освітньо-виховна система школи забезпечувала реалізацію особистісного підходу до навчання і виховання кожного учня, уважне ставлення до унікальності і своєрідності кожного учня; забезпечувалася у системі роботи школи організація життєдіяльності учнів як основи навчально-виховного процесу (навчально-виховний процес розглядається як процес життєтворчості учнів відповідно до їх вікових потреб, психофізичних особливостей, сенситивних періодів розвитку кожної дитини); стимуляцію творчої активності кожного учня; гуманізацію міжособистісних стосунків; інтеграцію в соціокультурне середовище.

Особливо важливого значення середовища в організації навчально виховного процесу школи надавав А. С. Макаренко. Він виділяв головним завданням педагога в процесі соціалізації підростаючого покоління врахування системи діючих соціальних факторів і забезпечення педагогічно доцільної організації відношень у взаємодії вихованця з середовищем. Він визначав школу як важливий соціалізуючий чинник розвитку дитини, який повинен узгоджуватись з іншими.

Видатний педагог В. О. Сухомлинський також відзначав важливість створення комфортного і творчого освітньо-виховного середовища школи, яке б сприяло саморозвитку та вдосконаленню особистості школяра. У своїх працях педагог зазначав про важливість роботи педагогічного колективу в цьому напрямку. Аналізуючи досвід роботи Павлиської школи, з позицій сьогоднішньої педагогічної науки, можна говорити про те, що відомий педагог реалізував на практиці модель школи як освітнього, виховуючого соціально-культурного центру в сільській громаді.

На сучасному етапі категорію «освітньо-виховне середовище» вивчали Є. Степанов, Л. Буєва, Ю. Мануйлов, Л. Новикова, К. Приходченко,Н. Селиванова, І. Якиманська та ін.

Ці дослідження здійснюються відповідно аналізу різних аспектів проблеми становлення, функціонування та розвитку освітньо-виховної системи школи. Основні фактори, що впливають на формування школи як організаційної структури:

- технологія;
- розміри організації;
- середовище;
- стратегія.

Розглядаючи середовище як структурний об’єкт, що характеризує певний вид освітньо-виховної системи школи, можна виділити такі його характеристики:

складність (кількість складових, що впливають на функціонування організації та інтенсивність взаємодії між ними);

динамічність (кількість змін середовища в одиницю часу та подібністю змін);

невизначеність середовища (кількість інформації про компоненти та зміни в середовищі, її якість та визначеність).

Виділення складових сприяє більш глибокому їх вивченню та розробці необхідних педагогічних технологій розв’язання складних проблем розвитку особистості і шкільного колективу в цілому. Спрямованість педагогічної діяльності на розв’язання цих завдань повинна носити творчий характер.

Творче освітньо-виховне середовище є відносно цілісною частиною реальної взаємодії педагогів, батьків, учнів, соціуму, яка виражає спільний творчий пошук шляхів нівелювання дії негативних чинників розвитку школяра, оптимізації його зростання як носія кращого духовного досвіду людства. Основними завданнями при цьому є надання допомоги учню набути життєво необхідних знань та вмінь: приймати рішення, застосовувати нові сучасні інформаційні технології, бути мобільним, здатним успішно адаптуватися до складних постійно змінюючих умов реального світу.

Так у своєму дослідженні педагогічних умов формування творчого освітньо-виховного середовища в загальноосвітніх навчальних закладах гуманітарного профілю К. Приходченко зазначає, що таке середовище є структуроутворюючим компонентом змісту навчально-виховного процесу закладу. Воно сприяє забезпеченню сталості життєдіяльності учня за допомогою освіти, перетворюючої та творчої діяльності, його знань, світогляду, мислення; емоційно-ціннісного ставлення до дійсності, яке ґрунтується на гармонійній взаємозалежності існування всіх його складових і т.д. Можна стверджувати, що середовище є невід’ємною і суттєвою частиною існування системи, і характеризується певними

рисами, що визначають особливості системи. Для прикладу наведемо визначені риси творчого освітньо-виховного середовища навчального закладу (К. Приходченко.): культуроцентричність, аксіологічність, поліваріантність, діалогічність, емоційність, толерантність.

Як вже нами з'ясовано, що скільки шкіл, стільки може бути і різних систем. М. Воропаєв розглядає виховну систему навчального закладу як особливу педагогічну реальність, яка є достатньо стійкою складовою соціальної реальності, як результат інтерференції й узгодженості суб'єктивних педагогічних реалій педагогів і учнів, що підтримуються особливою системою діяльності й відносин виховної системи. За визначенням науковця, виховна система навчального закладу є складним соціо- психолого-педагогічним утворенням, ядром якого виступає педагогічна реальність.

Педагогічна реальність характеризується такими параметрами:

- ціннісною характеристикою домінуючого в педагогічній реальності уявлення про людину, що визначає певний тип співвідношення значущості якостей особистості як суб'єкта із значущістю інших соціальних і професійних норм і цінностей;
- ступенем цілісності реальності, яка характеризується однорідністю інтерсуб'єктної реальності, взаємодоповнюваності суб'єктивних реалій учнів і педагогів;
- просторовим параметром, що характеризує взаємовідношення соціального простору педагогічної реальності й фізичного простору (техногенного, предметного, інформаційного);
- часовим виміром педагогічної реальності (її орієнтація на минуле, майбутнє і теперішнє).

Основою для розробки типології дослідник визначив параметр цінності, який може мати три значення: гуманістичне, нормативне й антигуманістичне. Гуманістичне значення параметра передбачає визнання людини найвищою цінністю і свідомим суб'єктом своїх дій. Нормативне значення параметра характеризується тим, що особистість сприймається в основному як об'єкт впливу у відповідності з визначеним зразком. Цей зразок може бути як прийнята мета або соціальний запит та ін. Антигуманізм пов'язаний із визначенням цінності людської

особистості але в якості об'єкта тиску, придушення, підпорядкування суб'єктивним авторитарним поглядам, ідеалам.

Відповідно визначених значень параметра цінності М. Воропаєв виділяє такі типи виховних систем: гуманістичні, авторитарні, нормативно-гуманістичні, й фрагментарні. Варто відмітити, що автор вказує на те, що антигуманістичні виховні системи в межах навчальних закладів сучасної системи освіти як соціального інституту існувати не можуть. Ми також вважаємо, що сучасний рівень вітчизняного суспільства унеможливлює функціонування антигуманних виховних систем навчальних закладів.

М. Воропаєв акцентує увагу на тому, що в гуманістичних виховних системах на різних рівнях (раціональному й емоційно-афективному) переважає ставлення до особистості як до найвищої цінності, й професійна педагогічна рефлексія визначається високим ступенем адекватності, форми організації виховної діяльності застосовуються відповідно до постійно змінних реалій виховної системи. Відповідно в авторитарних виховних системах до особистості ставляться як до об'єкта виконання соціального замовлення, хоча в них можуть існувати гуманістичні компоненти, що відображається в педагогічній рефлексії. У нормативно-гуманістичних виховних системах панівний тип цінностей є проміжним між гуманістичною й авторитарною виховними системами, і для них характерним є деяка розбіжність між раціональною й емоційно-афективною складовою педагогічної реальності, певний консерватизм у виборі форм виховної роботи. І в фрагментарних виховних системах, на думку науковця, існують дві й більше груп суб'єктів педагогічної реальності, які організаційно і психологічно відрізняються за визначеними значеннями ціннісного параметра, також спостерігається розбіжність у раціональній і емоційно-афективній складовій педагогічної реальності й такий тип є несприятливим для розвитку особистості школярів і педагогів, і в майбутньому може призвести до глибокої кризи виховної системи навчального закладу.

Подана типологія є певною мірою обмежена, так як, за висновками автора, у всіх типах виховних систем у структурі педагогічної реальності виділяються два фрагмента: навчальний і позанавчальний, які мають значну специфіку когнітивного й емоційного наповнення відносин, пов'язаних з навчанням і освітою. Це потребує додаткового дослідження й аналізу. З огляду на це, ми вважаємо, що типологія освітньо-виховних систем повинна базуватися

на параметрах, які більш повно і всесторонньо охоплюють навчально-виховний процес.

Необхідно відмітити, що єдиного підходу до визначення типології освітньо-виховних систем навчальних закладів немає. При розробці типології ми керувалися наступною логікою.

Наявність загальних ознак дає можливість виділити найбільш розповсюджений тип моделей освітньо-виховних систем, а на основі наявності часткових характеристик системи – її вид, тобто розроблена типологія має включати два рівні – тип і вид. Відмітимо також, що типологія освітньо-виховних систем відзначається варіативними характеристиками, які відображають особливості педагогічного процесу в навчальному закладі, його індивідуальність. До таких варіативних характеристик відносимо загальні й часткові. Загальні відображають якість інформаційно- комунікативної взаємодії, що зумовлена рівнем сформованості педагогічної свідомості колективу вчителів, вихователів, дорослих. Часткові характеристики виражають якість педагогічного процесу, що є показником реалізації освітньо-виховної системи навчального закладу, доцільністю інтегрованої системоутворюючої діяльності, рівнем педагогічної культури педагогічного колективу, проявом активності й творчості педагогів, дорослих, учнів та ін.

У результаті теоретичного аналізу вітчизняних та зарубіжних наукових досліджень, де розглядалися різні типології освітніх, виховних систем та вивчення практичного досвіду функціонування освітньо-виховних систем загальноосвітніх шкіл Житомирської, Київської, Вінницької областей з’ясовано, що найбільш доцільними у визначенні типології освітньо-виховних систем є такі параметри: ціннісно-мотиваційний, який визначає образ випускника школи, наділеного необхідними рисами, якостями особистості, набутими ключовими компетентностями і носить характер атрактності, тобто орієнтації на досягнення кінцевого стану, цілі; цілісності, що виражає особливості функціонування освітньо-виховної системи як окремого організму з притаманними йому структурою та різноманітними технологіями діяльності, що спрямовуються на досягнення поставленої мети і характеризується властивостями системності, ієрархічності, підпорядкованості та взаємодії з оточуючим середовищем; фрактальності та варіативності – як вияв у кожній системі необхідних подібних для всіх освітньо-виховних систем

елементів, єдиних функціональних і структурних принципів її існування (наприклад гуманістичний принцип), що виражає властивість інваріантності та наявність властивого лише їй – особливостей організації, врахування специфіки середовища, у якому знаходиться навчальний заклад, творчого потенціалу учасників освітнього процесу (педагогів, учнів, батьків) як вияв інваріантної характеристики системи; саморозвитку як важливого процесу самоорганізації й самодетермінації освітньо-виховної системи за рахунок перебудови існуючих і утворення нових зв'язків між елементами системи, завдяки її відкритості й нелінійності, які є передумовою процесу самоорганізації й випливають із здатності обмінюватися із середовищем енергією, речовиною, інформацією та переходити з одного стану в інший, тобто забезпечувати властивість варіативності.

Розглянемо виділені параметри більш детально.

Ціннісно-мотиваційний параметр характеризує побудову освітньо-виховної системи з урахуванням вимог сучасності до загальноосвітнього навчального закладу (школи) як важливого соціального інституту суспільства, в якому здійснюється навчання і виховання всіх громадян України – майбутніх активних працівників різних галузей виробництва, здатних приймати самостійні рішення, брати на себе відповідальність, здійснювати свідомий життєвий вибір, забезпечувати розвиток суспільства. Відповідно до цього на школу як навчальний заклад майбутнього покладаються важливі завдання:

- забезпечення індивідуальної освітньої траєкторії для кожної особистості дитячо-дорослої співдружності;
- розвиток гнучкої освітньої системи школи та її адаптація до багатоманітності соціальних ситуацій;
- збагачення спектра основних і додаткових навчальних програм, педагогічних технологій і засобів навчання;
- розробка та реалізація соціальних проєктів розвитку соціально-культурного середовища за участю учнівського, педагогічного колективу школи та громадськості;
- підготовка педагогічних кадрів до реалізації всіх складових Школи майбутнього;
- науково-методичне забезпечення розвитку школи;
- модернізація матеріально-технічної бази навчального закладу.

Основою для виконання покладених на школу завдань як правило педагогічний колектив вибирає модель випускника – орієнтир досягнення поставлених завдань, зразок очікуваних результатів. Це може бути «Людина Світу», яка усвідомлює себе громадянином України та визнає цінність цієї приналежності; здатна до навчальної діяльності, здатна до самостійної творчості, до самовизначення в різних культурних і державно-політичних формах, толерантна; здатна до комунікації та взаємодії, здатна до саморегуляції та відповідає за свої вчинки. Або модель випускника, яка вміщує: сформованість громадської позиції, рівень соціальної зрілості; здатність творити, бути вільною, духовно зрілою, фізично досконалою особистістю; готовність до трудової діяльності, до відповідальності за свої дії, за долю України, її народу, людства; постійне прагнення до самовиховання та самореалізації, високий навчальний рейтинг випускника (Чуднівська загальноосвітня школа І-ІІІ ступенів №1 Житомирської області); або концепція «Життєтворчі компетенції особистості», яка виражається через модулі: життєпізнання, життєпередбачення, життєсамовизначення, життєздійснення, життєвдосконалення, життєорганізація (Житомирська міська гуманітарна гімназія №23 ім. М. Й. Очерета) та ін.

Другий важливий параметр, який визначає особливості існування тієї чи іншої освітньо-виховної системи й основу для віднесення до того чи іншого типу і виду – це параметр цілісності. Він виявляє рівень наявності в ній необхідних компонентів, елементів, які відтворюють певну внутрішню єдність об’єкта, його завершеність.

Велике значення у створенні освітньо-воховної системи, її цілісності має усвідомлення педагогами сутності, складових та особливостей функціонування освітньо-виховних систем школи. Важливо щоб практикуючі педагоги-предметники і керівники підрозділів (заступники директорів з навчально-виховної роботи) розуміли сутність, особливості існування (наявність необхідних складових, визначення системо утворюючих зв’язків, діяльності та ін..) освітньо-виховних систем і враховують це безпосередньо у професійній діяльності.

Результати проведеного опитування серед вчителів та аналіз отриманих відповідей показали, що більшість педагогів (83%) відмічають необхідність існування таких суттєвих для освітньо-виховної системи компонентів як мета та завдання діяльності;

учасники навчально-виховного процесу (вчителі, учні, батьки), матеріальні ресурси. Однак не звертають увагу або не вважають суттєвими для структури освітньо-виховної системи школи (31% опитаних) такі компоненти як технології навчально-виховної діяльності, розвивальне творче середовище. І дуже мала кількість учителів (18%) вважає істотним компонентом структури освітньо-виховної системи засоби взаємодії учасників освітньо-виховного процесу закладу, громадськість (суб'єкти громадського самоуправління, шефи, позашкільні заклади та ін.).

Можна зробити висновок, що опитувані розуміють сутність освітньо-виховної системи школи переважно як сукупність компонентів, які забезпечують виконання професійних завдань і не відображають своєрідність, специфіку окремо взятої системи. Нагадаємо, що у визначенні цього поняття, на основі окреслених наукових підходів (системного, структурно-функціонального, синергетичного, аксіологічного, цивілізаційно-середовищного), відображено цілісність існування освітньо-виховної системи як системного об'єкта. Без урахування такої базової характеристики неможливо об'єктивно вивчати це педагогічне явище.

Таким чином, існує певна проблема в тому, що педагоги не враховують при вивченні й дослідженні різних освітньо-виховних систем важливого параметра цілісності, який відтворює їх базові об'єктивні характеристики як системного об'єкта. Вирішення цієї проблеми потребує внесення в професійну підготовку майбутніх педагогів необхідних змін та інновацій.

Третій важливий параметр, що визначає існування різних освітньо-виховних систем, є параметр фрактальності та варіативності. Не будемо повторюватися, але тільки наголосимо, що освітньо-виховній системі як педагогічному системному об'єкту притаманні структурно-функціональні компоненти і зв'язки та відповідні їм властивості ієрархії, цілісності, підпорядкованості й т. д. Проте зауважимо, що проведене нами вивчення освітньо-виховних систем шкіл зазначених областей дало можливість встановити певні спільні для всіх систем риси.

Така особливість, а також дослідження наукових розробок учених у галузі системології стали підґрунтям у визначенні цього важливого параметра. Зокрема, при аналізі освітньо-виховних систем ми виявили, що спільними структурними компонентами є:

- суб’єктно-середовищний компонент (педагоги, учні, батьки, дорослі, що беруть участь у діяльності навчального закладу, середовище як підсистема і система);
- ціннісно-орієнтаційний компонент (цілі, цінності, принципи діяльності, перспективи);
- функціонально-діяльнісний компонент (системоутворюючі види діяльності, їх функції, напрямки, зміст форми і методи роботи, спілкування, функції, керування);
- діагностико-результативний компонент (критерії ефективності, оцінка й аналіз функціонування).

Проте аналіз показав, що не всі освітньо-виховні системи відображають виділені компоненти. Частіше всього мало або частково відображаються взаємозв’язки і впливи виховної й освітньої структур системи. Спостерігається тенденція структурування і широке висвітлення виховної системи навчального закладу (напрямів, технологій, опис різних форм і методів діяльності і т. д.), представлення освітньої підсистеми через здобутки учнів у різних конкурсах, олімпіадах, змаганнях – а поза увагою залишається розуміння цілісності формування особистості, всесторонній і гармонійний розвиток школяра через одночасний вплив на всі сфери – інтелектуальну, духовну, фізичну.

Четвертим параметром виділення варіативності освітньо-виховних систем є параметр саморозвитку. Як ми попередньо вже зазначали, для освітньо-виховної системи у процесі її існування характерним є виникнення протиріч, що є основою для реформування та змін, створення нових форм, бо, як і всі соціальні системи, вона підпорядковується всезагальному принципу саморозвитку (за Г. Гегелем, протиріччя – основа будь-якого руху як саморуху). Доведено, що розвиток і саморозвиток детермінують соціально-економічними чинниками, психофізіологічним потенціалом людини, цілеспрямованістю і, в першу чергу, характером та змістом праці. Професійно-трудові, матеріальні, соціально-статусні й духовні потреби визначають і зумовлюють саморозвиток особистості. Зміст саморозвитку є цілісним комплексом процесів і засобів поступу особистості, задоволенням її пізнавальних і духовних потреб, розкриттям і вдосконаленням природних задатків та здібностей.

Основою саморозвитку є самовизначення особистості, яке характеризує широкий діапазон діяльності: від прийняття індивідом

життєво важливих рішень до одноактних самостійних учинків. Необхідно враховувати також ставлення особистості: до себе, до інших, до діяльності, до навколишнього світу. Враховуючи ці положення, педагоги при моделюванні та розробці освітньо- виховної системи навчального закладу мають визначати необхідні види діяльності, форми і методи, які сприятимуть розвитку і саморозвитку особистості підростаючого покоління.

На основі виділених параметрів можна узагальнено подати таку типологію освітньо-виховних систем. (див. таб. 1.)

Зауважимо, що розроблена типологія освітньо-виховних систем не є остаточно завершеною. Подальший розвиток і реформування системи освіти і виховання на різних рівнях ставить нові завдання перед педагогами, науковцями і, відповідно, дослідницька робота з її удосконалення буде продовжуватися. Відмітимо, що в розробці типології освітньо-виховних систем відображені традиційні й інноваційні парадигми формування особистості, варіативність навчально-виховної практики середніх навчальних закладів, їх освітньо-виховного середовища; особливості державного, регіонального, місцевого аспекту в розвитку закладу, тенденції сучасного соціального розвитку.

Таблиця 1.

Типологія сучасних освітньо-виховних систем закладів середньої освіти

Критерії поділу	Тип освітньо-виховної системи	Вид освітньо-виховної системи
Територіально-географічна ознака	Регіональні	Сільські
		Міські
		Районні
		Обласні
Структурність	Повні	Система навчального закладу

	Часткові (система підрозділу навчального закладу)	Система відповідного ступеня загальноосвітнього закладу (початкової школи, основної, старшої)
		Система гуртка
		Система секції
		Система класу
Домінантність функціонування	Переважання одного із компонентів педагогічного процесу	Освітоцентрична
		Соціоцентрична
		Виховноцентрична
Профільність навчального закладу	Поглиблене вивчення навчальних предметів	Гуманітарно орієнтована
		Природничо-екологічно орієнтована
		Фізико-математично орієнтована
		Фізкультурно-оздоровчо орієнтована
		Художньо-естетично орієнтована
	Тип навчального закладу	Освітньо-виховна система ліцею
		Освітньо-виховна система колегіуму
		Освітньо-виховна система гімназії

		Освітньо-виховна система школи
		Освітньо-виховна система школи-інтернату
Концептуальність системи	Авторські (освітньо-виховна система, створена за ідеями видатного педагога (минулого або сучасності))	Освітньо-виховна система Вальдорфської школи
		Освітньо-виховна система школи Монтессорі
		Освітньо-виховна система школи О. Захаренка та ін.
	Парадигмально орієнтовані	Система школи життєтворчості
		Система школи повного дня
		Система школи розвитку
		Система школи- родини
	Провідний чинник – системоутворююча діяльність, умови середовища та ін.	Освітньо-виховна система– в основі краєзнавчо-пошукова діяльність
		Освітньо-виховна система– в основі еколого-натуралістична діяльність
		Освітньо-виховна система – в основі розвиток обдарованості дитини та ін.

2. Проєкт «Школа майбутнього»

А́вторська школа – експериментальний навчально-виховний заклад, діяльність якого ґрунтується на психолого-педагогічній концепції, розробленій автором чи авторським колективом. Термін «А. ш.» вживається від кін. 80-х рр., проте саме явище у світ. педагогіці існує значно раніше. Авторськими були виховні заклади І. Песталоцці, С. Френе, Я. Корчака, С. Шацького, А. Макаренка, школи Т. Конникової, В. Сороки-Росинського, В. Сухомлинського, Ф. Брюховецького, та ін. У СРСР проєкти А. ш. вперше було висунуто 1987 на конкурсі «Учительской газеты». Автори проєктів А. ш. намагалися сформулювати самобутнє бачення можливостей для розвитку рад. школи, насамперед шляхом її звернення до особистості дитини. Громад.-держ. експертиза із 250 проєктів відібрала шість, яким у серпні 1988 було присвоєно звання «А. ш.». Розрізняють їх не лише за іменами їхніх творців і керівників, а й за базовим концептом, напр. «школа життя» (Ш. Амонашвілі), «самовизначення» (А. Тубельського), діалогу культур (В. Біблера, С. Курганова). В А. ш., як і інших закладах нової генерації – гімназіях, ліцеях, колегіумах, школах-комплексах, – в центрі діяльності – творча особистість. В Україні у кін. 80-х рр. процес формування нових типів освіт. закладів відбувався стихійно, однак від 90-х рр. науковці разом із твор. колективами шкіл напрацювали нормат. базу А. ш. Відомими в Україні є А. ш. О. Захаренка, М. Гузика, М. Палтишева, О. Сологуба, В. Шаталова, П. Антонюка, М. Чемберджі, В. Алфімова, В. Хайруліної, школа Артека (ген. дир. – М. Сидоренко) та ін. Кожен з цих закладів має оригін. концепцію, статут, програми, посібники, інформ. забезпечення, інновації у навчанні та вихованні. Так, школа-комплекс М. Гузика – одного з перших засновників А. ш. і вчителя-новатора – забезпечує гармоній. розвиток особистості в гуманіст. системі виховання, неперервність освіти, продуктивну життєдіяльність учнів протягом повного дня, соціалізацію особистості. В Україні щорічно асоціацією керівників закладів нових типів проводяться збори представників А. ш., де розглядаються нові проєкти навч.-вихов. закладів. Сутність експерименту в А. ш. полягає в пошуку нових цілей освіти, нового змісту освіти при збереженні її традиц. або оновл. мети, нових форм навчання і виховання, нових інформ. технологій. Концепція А. ш. розвивається при її реалізації

накопичення колективного та індивідивідуального досвіду педагогів, учнів і батьків, учасників експерименту. Реалізація авторських проєктів потребує відповідного наукового забезпечення. Тому в А. ш. передбачено спеціальну посаду дослідника-вченого, завдання якого – дати наукову інтерпретацію діяльності педагога. В А. ш. особливого значення надається роботі педагогічному колективу з батьками і громадськістю, оскільки ідеї автора і засоби досягнення мети, через їхню новизну, не завжди сприймаються адекватно. А. ш.– один із типів експериментів навчання. Її статус затверджує орган нар. освіти після проведення спец. громадсько-державної експертизи. Статус А. ш. дає право на своєрідну організацію навчально-виховного процесу, структури закладу тощо. У розвитку освіти цим закладам надається значення інноваційних орієнтирів.

Концепція Школи майбутнього

Школа майбутнього – це інноваційний навчальний заклад з індивідуальною освітою, що передбачає удосконалення змісту освіти, широку інтеграцію інформаційно-комунікативних технологій в навчальний процес, підтримку та укріплення здоров'я школярів, впровадження інноваційних форм організації навчально-виховного процесу, у тому числі проєктної, дослідницької, дистанційної, забезпечення взаємодії закладу з ВУЗами, науковими інститутами, виробничими підприємствами, структурами влади. Школа майбутнього передбачає використання найновітніших технологій у створенні матеріальної бази навчального закладу: сучасна будівля, просторі класні кімнати для навчальної та позакласної діяльності, оснащені спеціалізовані кабінети, дослідницькі лабораторії, спортивні зали, басейни.

Під час організації навчально-виховного процесу у Школі майбутнього використовується режим повного дня. При цьому навчальний заклад стає особливим соціально-культурним простором, «спільним місцем» життєдіяльності дітей і дорослих, в якому освітнє середовище буде більш комфортним, ніж за її межами. У такому середовищі питання змісту і структури освіти повинні розглядатися з точки зору поєднання базової і додаткової освіти, що дасть змогу не тільки перерозподілити навчальне навантаження і засвоюваний навчальний матеріал, але й широко використати творчі та особистісно-зорієновані методи навчання і виховання. Широкі можливості

додаткової освіти, як органічного доповнення базової, дозволяє створити умови для індивідуальної освіти, збереження і розвитку варіативного компонента. У системі додаткової освіти учням надається можливість розширити та поглибити знання з окремих предметів, розвинути необхідні якості, організувати їх позаурочну творчу діяльність. Вся робота педагогів повинна зосереджуватись на формуванні мотивації уроку, на розвиток пізнавальних інтересів і нахилів школярів.

Система додаткової освіти у Школі майбутнього будується згідно основних напрямів:

- Оздоровчо-спортивний.
- Краєзнавчий.
- Природничий.
- Математичний.
- Інформаційних технологій.
- Художньо-естетичний.
- Музично-виконавський.
- Вибір напрямів (згідно бажання дітей і батьків), організація творчої роботи у системі додаткової освіти вирішує основні завдання:
- Розвиток творчих здібностей та творчої активності школярів.
- Розвиток їх пізнавальних інтересів.
- Формування мотивації успіху.
- Створення умов для самоствердження та самореалізації.
- Багатосторонній розвиток особистості.
- Забезпечення зайнятості дітей протягом дня.

Школа майбутнього тісно пов’язана з минулим. Поряд із сучасним обладнанням та оздобленням інтер’єру приміщень необхідно використовувати елементи національного українського орнаменту, традицій української культури. Мета цього – виховувати у дітей любов до України, рідної мови, гордості за те, що вони є громадянами своєї держави.

3. Характеристика різних освітньо-виховних систем

Кожна освітньо-виховна система має свої особливості і відзначається притаманною їй своєрідністю. Одним із факторів

своєрідності є тип навчального закладу. До загальноосвітніх навчальних закладів належать:

- школа I-III ступенів;
- спеціалізована школа (школа-інтернат) I-III ступенів з поглибленим вивченням окремих предметів та курсів;
- гімназія (гімназія-інтернат) – навчальний заклад II-III ступенів з поглибленим вивченням окремих предметів відповідно до профілю;
- колегіум (колегіум-інтернат) – навчальний заклад II-III ступенів філологічно-філософського та (або) культурно-естетичного профілю;
- ліцей (ліцей-інтернат) – навчальний заклад III ступеня з профільним навчанням та допрофесійною підготовкою (може надавати освітні послуги II ступеня, починаючи з 8 класу);
- школа-інтернат I-III ступенів – навчальний заклад з частковим або повним утриманням за рахунок держави дітей, які потребують соціальної допомоги;
- спеціальна школа (школа-інтернат) I-III ступенів – навчальний заклад для дітей, які потребують корекції фізичного та (або) розумового розвитку та ін.

Зупинимося на характеристиці деяких із них.

У Законі України «Про освіту» (1996) (Р.II, ст. 36) передбачено, що саме для розвитку здібностей, обдарувань і талантів дітей створюються навчальні заклади нового типу – гімназії, ліцеї, колегіуми, завдання яких – дати змогу учням здобувати знання понад обов'язковий загальноосвітній рівень, розкривати індивідуальні творчі здібності та обдарування дітей і сприяти їх реалізації. Діяльність таких закладів допоможе відродити й примножити інтелектуальний потенціал України.

У Законі зазначається, що центром концепції розвитку навчальних закладів нового типу є формування обдарованої творчої особистості, яка самостійно обирає свої дії та рішення, досягає високого рівня інтелектуального розвитку й відзначається чітко сформованою професійною спрямованістю порівняно зі своїми ровесниками, здатна до науково обґрунтованих і виражених дій у нестандартних ситуаціях, усвідомлює відповідальність перед собою, родиною, колективом і суспільством.

Сучасна парадигма освіти спрямована на зміну акцентів з академічних досягнень учня на його особистість. Відповідно, це

вимагає інших принципів організації навчально-виховного процесу, а саме:

- принцип гуманізації, який відображає біоцентристський погляд на людину, її сутність і місце в природі, суспільстві, спрямування стратегії виховання на розвиток обдарувань, здібностей, інтересів, нахилів дитини;
- принцип єдності загальнолюдського й національного, що покликаний формувати високу духовну культуру людини, гуманістичне мислення категоріями «вічних» цінностей;
- принцип розвивального характеру навчання, який спрямований на переорієнтацію навчально-виховного процесу з предметної на мотиваційну і процесуальну складову, що забезпечить саморозвиток і самореалізацію особистості.

Альтернативні (нові) заклади освіти є відкритими педагогічними системами, вільними від догматів і чутливими до прогресивних ідей та інновацій. Кожний із них має свою концепцію, яку випробовує на практиці.

Гімназія, ліцей, колегіум діють на підставі власного статуту, що розробляється навчальним закладом. У статуті мають ураховуватися специфіка роботи й профіль навчального закладу, його регіональні особливості, передбачатися поєднання навчально-виховної роботи з науково-методичною, науково-дослідною та експериментальною; використання поряд із традиційними формами й методами навчання та виховання інноваційних педагогічних технологій. Ці заклади можуть проводити також експериментальну роботу та набувати статусу експериментально-навчального закладу відповідно до «Положення про експериментальний загальноосвітній навчальний заклад» (2002). Відповідно до ст. 18 закону України «Про загальну середню освіту» приймання дітей (учнів, вихованців) до гімназій, ліцеїв, колегіумів, спеціалізованих шкіл (шкіл-інтернатів) державної та комунальної власності здійснюється на конкурсній основі й визначається

«Інструкцією про порядок конкурсного приймання дітей (учнів, вихованців) до гімназій, ліцеїв, колегіумів, спеціалізованих шкіл (шкіл-інтернатів)» (2003).

Характеристика освітньо-виховної системи гімназії

Діяльність такого навчально-виховного закладу нового типу

регламентується «Інструкцією про організацію та діяльність гімназії» (1995).

Гімназія – це середній загальноосвітній навчально-виховний заклад II-III ступенів, що забезпечує науково-теоретичну, гуманітарну, загальнокультурну підготовку обдарованих і здібних дітей.

Головні завдання гімназії:

- виховання морально й фізично здорового покоління;
- створення умов для здобуття загальної середньої освіти на рівні державних стандартів;
- розвиток природних позитивних нахилів, здібностей та обдарувань, творчого мислення, потреби й уміння самовдосконалюватися;
- формування громадянської позиції, виховання почуття власної гідності, готовності до трудової діяльності, відповідальності за свої дії;
- створення сприятливих умов для самовираження особистості учнів у різних видах діяльності, їхнього повноцінного, морального, психічного, фізичного розвитку;
- надання учням можливості для реалізації індивідуальних творчих потреб;
- пошук і відбір для навчання обдарованих і здібних дітей;
- оновлення змісту освіти, розробка й апробація нових педагогічних технологій, методів і форм навчання та виховання, спрямованих на досягнення ефективності та високої результативності навчально-виховного процесу.

Цей навчально-виховний заклад створюється відповідно до соціально-економічних, національних, культурно-освітніх потреб у певному регіоні, за наявності розробленої концепції діяльності (наукового обґрунтування, комплексу провідних ідей, конструктивних принципів).

Зазвичай, як показує практика, діяльність гімназії ґрунтується на принципах гуманізму, демократизму, незалежності від політичних, громадських і релігійних організацій та об’єднань, взаємозв’язку розумового, морального, фізичного й естетичного виховання, органічного поєднання загальнолюдських духовних цінностей із загальною історією й культурою, диференціації та оптимізації змісту й форм освіти, науковості, розвивального характеру навчання та його індивідуалізації.

Гімназія створюється у складі 1-7 класів (відповідно 5-11 класи середньої загальноосвітньої школи) для учнів віком від 10 до 17 (18) років. До 1 класу гімназії зараховуються учні, які закінчили початкову школу й витримали конкурсний відбір, незалежно від місця проживання.

Для поглибленої підготовки учнів гімназії, вивчення спеціальних курсів, обов'язково організовуються факультативи, курси за вибором, а також заняття у клубах, студіях, гуртках, творчих об'єднаннях, товариствах тощо. В гімназії проводиться підготовка учнів за індивідуальними навчальними планами, пошукова та навчально-дослідна робота.

Типовим для гімназій як закладу нового типу є створення наукових товариств учнів. Це творче об'єднання старшокласників, що забезпечує їхній інтелектуальний і духовний розвиток, підготовку до активної діяльності в галузі науки та сприяє самовизначенню в майбутній професії.

Головні завдання наукового товариства учнів гімназії:

- виявлення, розвиток і підтримка юних талантів та обдарувань; сприяння додатковій освіті учнів залученням до систематичної науково-дослідницької, експериментальної, конструкторської та винахідницької діяльності в різних галузях науки;
- створення сприятливих умов для творчого самовираження і самовдосконалення учнів;
- організація творчої співпраці з науковцями вищих навчальних закладів та інших установ;
- пропаганда наукових досліджень і досягнень гімназистів шляхом випуску періодичних видань, збірників, тез, участі в різноманітних наукових конкурсах, конференціях тощо;
- моральне й матеріальне заохочення учнів за творчі досягнення та наукових керівників;
- формування позитивного іміджу гімназії як середнього загальноосвітнього закладу для обдарованих і здібних дітей,
- спрямованого на забезпечення науково-теоретичної, гуманітарної, загальнокультурної підготовки учнів;
- створення інформаційного банку даних, який складається з учнівських науково-дослідних робіт і використовується в подальшій роботі як учнями, так і вчителями гімназії.

Учнівське наукове товариство загальноосвітнього навчального закладу зазвичай складається зі слухачів, кандидатів та дійсних членів. Слухачами можуть бути учні 4-5 гімназійних класів, які бажають займатися науково-дослідною роботою. Кандидатами можуть бути учні 5-7 класів, які виявили здібності в оволодінні знаннями з позашкільної програми, схильність до творчої діяльності, були учасниками І та ІІ етапів конкурсу науково-дослідних робіт. Дійсними членами наукового товариства можуть бути призери ІІ та ІІІ етапів конкурсу науково-дослідних робіт Малої академії наук (МАН) з різних напрямів наукових галузей знань. Важливе значення у організації учнівських наукових товариств має налагоджена співпраця загальноосвітнього навчального закладу з науковими, навчально-науковими установами (регіональними, всеукраїнськими) тощо.

Для організації ефективної діяльності педагогів навчального закладу передбачається активна співпраця з батьками учнів, залучення їх до різних напрямів діяльності.

Характеристика освітньо-виховної системи ліцею

Діяльність ліцею регламентується «Інструкцією про організацію та діяльність ліцею» (1995).

Ліцей – це середній загальноосвітній навчально-виховний заклад, що забезпечує здобуття освіти понад державний освітній мінімум, здійснює науково-практичну підготовку обдарованої і талановитої учнівської молоді.

До головних завдань ліцею відносять:

- виховання морально й фізично здорового покоління;
- створення умов для здобуття учнями освіти понад державний освітній мінімум;
- здійснення науково-практичної підготовки талановитої молоді, збагачення на цій основі інтелектуального, творчого, культурного потенціалу держави; розвиток природних позитивних нахилів, здібностей і обдарувань учнів, потреби й уміння самовдосконалюватися, формування громадянської позиції, власної гідності, готовності до трудової діяльності, відповідальності за свої дії;
- надання учням можливостей для реалізації індивідуальних, творчих потреб, забезпечення умов для оволодіння практичними вміннями й навичками наукової, дослідно-експериментальної,

конструкторської, винахідницької, раціоналізаторської діяльності, тобто певним рівнем професійної підготовки;

- пошук і відбір для навчання талановитої молоді;
- оновлення змісту освіти, розробка й апробація нових педагогічних форм і методів навчання та виховання.

До ліцею зараховуються учні віком від 14 до 17 (18) років. Ліцей розробляє і планує свою діяльність самостійно. Основним документом, що регулює навчальний процес, є навчальний план, який складається на підставі розроблених Міністерством освіти і науки України базових навчальних планів з урахуванням і конкретизацією профілю ліцею. Поглиблена підготовка учнів досягається в результаті вивчення спеціальних курсів, факультативів, курсів за вибором, відвідування занять у клубах, студіях, гуртках, а також стажування, практики в навчальних і наукових лабораторіях, на виробництві.

В ліцеї також як і у гімназіях може проводитися підготовка учнів за індивідуальними навчальними планами, пошукова та навчально-дослідна робота.

Поряд із традиційними методами й формами організації занять у ліцеї можуть застосовуватись інноваційні технології та проєктування, конструювання, моделювання (теоретичне й технічне), пошуково-дослідна робота, в тому числі літня навчально-дослідницька практика та інші види навчальної діяльності.

Характеристика освітньо-виховної системи навчально-виховного комплексу

Згідно Закону України «Про освіту» (1996) загальноосвітні навчальні заклади можуть створювати навчально-виховні комплекси у складі навчальних закладів різних типів і рівнів акредитації для задоволення допрофесійних і професійних запитів громадян, а також навчально-виховні об’єднання з дошкільними та позашкільними навчальними закладами для задоволення освітніх і культурно-освітніх потреб. Організація навчально-виховного процесу в таких закладах відповідає сучасним освітнім принципам:

- цілісності (забезпечується єдність і взаємозв’язок усіх ступенів освіти);
- наступності на кожному освітньому рівні всіх компонентів навчально-виховної системи – цілей, змісту, методів, засобів, організаційних форм;

- варіативності (створюються умови для побудови гнучких і динамічних освітніх структур із урахуванням потреб держави, регіону, особистості в отриманні освітніх послуг);
- адаптивності (побудова дошкільної, загальної середньої, позашкільної та вищої освіти у відповідності з віком та психо-фізіологічними особливостями особистості в інтересах її творчого розвитку, з потребами суспільства).

Нерідко такі навчальні заклади стають центрами відбору і розвитку творчих, обдарованих дітей з педагогічним супроводом від дошкільного віку до повноліття.

Характеристика освітньо-виховної системи профільної школи

Профільна школа організовується на базі старшої школи ІІІ ступеня загальноосвітнього закладу Концепція профільного навчання в старшій школі: Затверджено колегією Міністерства освіти і науки України від 25 вересня 2003 р. № 10/12-21/ Інформаційний збірник Міністерства освіти і науки України. 2003. №14. С. 3–15. Переведення старшої школи на профільне навчання враховує індивідуальні потреби, можливості та нахили учнів, адже в старших класах створюються умови для професійного самовизначення. Навчання може формуватися за напрямами універсальним, філологічним, суспільно-гуманітарним, художньо-естетичним, фізико-математичним, природничим, технологічним та спортивним. Такий набір відповідає суспільному розподілу праці та соціально-диференційованим видам діяльності. Збереження універсального напряму в загальноосвітній школі вважається доцільним, тому що дає можливість учням, які не визначились з майбутнім професійним вибором, отримати повну загальну середню освіту.

Профільна школа створює кращі умови для диференціації навчання за рахунок використання курсів за вибором, факультативі, комбінації базових та профільних предметів. Створення таких класів забезпечить кожному учневі можливість не просто отримати певні знання, уміння та навички в процесі навчання, а визначитись з своїми життєвими позиціями та майбутньою професійною діяльністю. Така структура навчальних профілів значно зменшує навантаження на учня за рахунок опанування змісту предметів на різних рівнях.

Рівень стандарту забезпечує той обов'язковий мінімум змісту навчальних предметів, що не передбачає подальшого вивчення у відповідному профілі.

Академічний рівень забезпечує достатній обсяг змісту навчального предмету, що дає змогу для подальшого вивчення у вищому навчальному закладі.

Поглиблене вивчення змісту навчальних предметів забезпечує рівень профільної підготовки. Таким чином забезпечується гнучка система профільного навчання, що дає змогу кожному учню обрати індивідуальну освітню програму. Основними напрями розвитку старшої професійної школи є її орієнтація на широку диференціацію, варіативність, багатопрофільність, інтеграцію загальної і допрофесійної підготовки

Характеристика освітньо-виховної системи опорної школи

Опорна школа – це загальноосвітній навчальний заклад, створений представницьким органом місцевого самоврядування об'єднаних територіальних громад, районними радами згідно Положення про освітній округ, затверджене постановою Кабінету Міністрів України від 27 серпня 2010 р. № 777 (в редакції постанови Кабінету Міністрів України від 20 січня 2016 р. № 79). Опорна школа має статус юридичної особи, може мати рахунки в органах Казначейств, самостійний баланс, штамп та печатку як правило, не менше 360 учнів без урахування учнів шкіл-філії, не менше 3 школи-філії наявність матеріально-технічної бази (спортивні об'єкти, кабінети фізики, хімії, біології, географії, лабораторій та ін.) і відповідну забезпеченість кваліфікованими педагогічними кадрами. Для створення такої школи проводився конкурс серед існуючих навчальних закладів (березень-липень 2016 року).

До основних вимог, які необхідно провести загальноосвітньому навчальному закладу, щоб він став опорною школою віднесено:

- придбання одного чи двох шкільних автобусів для перевезення учнів;
- інвестиції в оснащення шкільної лабораторії та кабінетів (фізики, хімії, географії, біології),
- мультимедійне обладнання;
- встановлення мережі wi-fi з безкоштовним (безпечним) доступом для всіх учителів і учнів опорній школі;

- інвестиції в шкільну бібліотеку;
- заходи з енергозбереження;
- ремонт приміщень опорної школи (необхідно додати докладне пояснення відповідних потреб школи);
- облаштування, необхідні для забезпечення інклюзивного навчання;
- інвестиції в нові спортивні споруди, які використовуватимуться як для уроків, так і для позашкільної діяльності;
- включення інших видів позашкільної діяльності;
- професійний розвиток вчителів.

Ці заклади тільки починають функціонувати у системі середньої освіти, але можна стверджувати, що вони апріорі уже мають свою своєрідність і унікальність. На, нашу думку, освітньо-виховні системи таких навчальних закладів будуть відрізнятися територіально-регіональними особливостями, спрямованістю на профільність навчання, варіативністю технологій організації навчання і виховання.

Контрольні питання

1. Проаналізуйте основні підходи до класифікації освітньо-виховних систем.
2. Розкрийте сутність типології освітньо-виховних систем.
3. Охарактеризуйте проєкт «Школа майбутнього».
4. Вкажіть які відмінні та спільні риси в типології освітньо-виховних систем загальноосвітніх закладів нового типу.

ЛЕКЦІЯ 3
ВИХОВНА СИСТЕМА ОСВІТНЬОЇ УСТАНОВИ

План

1. Виховна система освітньої установи як феномен. Проблема дефініції.
2. Характерні риси виховної системи. Компоненти виховної системи.
3. Закономірності розвитку виховної системи.
4. Етапи розвитку виховної системи.
5. Функції виховної системи.

Ключові поняття: виховна система, педагогічна задача, виховна система класу, педагогічні умови.

1. Виховна система освітньої установи як феномен. Проблема дефініції.

Виховання підростаючого покоління є стратегічним завданням кожного суспільства. Зміни у суспільному, економічному житті суспільства ведуть до суттєвих змін духовного життя, зокрема і системи виховання. Нові гасла, ідеї та перспективи вносять корективи у сталі, загальновживані канони поведінки, форми свідомості людей. Нерідко ці процеси проходять болісно, із зміною ідеалів і цінностей. Прийняття нового потребує певного часу і зусиль, спрямованих на створення нових парадигм виховання, поєднаних новими концептуальними основами та технологіями впровадження у реальний виховний процес сучасної школи. Ефективність цього процесу залежить від організації виховного процесу на рівні конкретної організації (ми будемо розглядати загальноосвітню школу).

Категорія виховних систем школи допомагає адекватному розумінню багатьох сучасних педагогічних реалій. Так, новаторський рух педагогів переходить від пошуку окремих, часткових засобів підвищення ефективності навчально-виховного процесу до вироблення цілісних моделей шкільних виховних систем. У науковій літературі існує невелика кількість дефініцій, за допомогою яких дослідники намагаються відобразити сутність цього феномена.

Поняття виховна система школи розглядається науковцями з різних позицій, тобто виділяються одна чи кілька найбільш істотних сторін.

Найбільш поширені такі, що характеризують цілісність і соціальну природу цього явища:

- виховна система – це те найширше поняття, яке включає в себе всі системні поняття, пов'язані зі школою в якості підсистем, тобто матеріальні, процесуальні та ідеальні компоненти;
- виховна система – це упорядкована цілісна сукупність компонентів, які сприяють розвитку особистості учня;
- виховна система – це комплекс взаємозалежних компонентів, що розвиваються у часі і просторі: цілей, заради яких система створюється; спільної діяльності людей, що її реалізують; самих людей як суб'єктів цієї діяльності; освоєного ними середовища; відносин, що виникають між учасниками діяльності; керування, що забезпечує життєздатність і розвиток системи.

Також виховна система розглядається з організаційно-процесуальної сторони виховної діяльності:

- виховна система відбиває специфічний спосіб організації виховного процесу на рівні конкретної установи (організації).

На наш погляд, виховна система – це цілісне утворення, яке організується в процесі інтеграції основних компонентів виховання (мета, суб'єкти виховання, їхня діяльність, спілкування, відносини, кадровий потенціал, матеріальна база), що сприяє в кінцевому рахунку розвитку і саморозвитку особистості, створенню своєрідного, за визначенням К. Д. Ушинського, «духу школи»

Здійснюючи аналіз поняття «виховна система», необхідно враховувати психолого-педагогічні умови формування особистості учня, насамперед такі:

- діагностика розвитку особистості, дитячого і педагогічного колективів;
- формування й обґрунтування мети виховного процесу;
- організація життєдіяльності співтовариства дітей і дорослих, максимально сприятливої для самореалізації і самоствердження особистості дитини, педагога, батьків;
- інтеграція зусиль суб'єктів виховного процесу;
- створення в освітній установі розвиваючого середовища, морально сприятливого та емоційно насиченого;

- здійснення науково обґрунтованого аналізу сформованої соціально-педагогічної ситуації, отриманих результатів виховної діяльності.

Виховна система зорієнтована на конкретні умови, враховує інтереси та потреби реальних дітей і дорослих, тому вона не може бути ідентичною у різних регіонах, навіть у двох сусідніх навчальних закладах.

Важливими, на нашу думку, є виділені Г. І. Сорокою найбільш характерні риси виховної системи. Назвемо найголовніші із них.

Виховна система – це система соціальна. Її ядро – люди та їхні потреби, мотиви, інтереси, ціннісні орієнтації, дії, відносини. Адже виховна система обумовлена суспільною потребою у створенні спеціальних умов для розвитку у людського індивіда здібностей жити і працювати в соціумі, освоювати і виконувати соціальні ролі, перетворювати природну і соціальну дійсність.

Виховна система – це система педагогічна. Її функціонування пов'язане з реалізацією основних педагогічних завдань:

- формування в учнів цілісної системи наукових знань про природу, суспільство, людину;
- оволодіння учнями прийомами і способами основних видів діяльності;
- розвиток креативних здібностей дитини, її нахилів і талантів;
- формування в учнів ціннісного ставлення до різних сторін навколишньої дійсності і до самих себе;
- розвиток у дитини прагнення і здатності до самопізнання, самореалізації, самоствердження і самоосвіти;
- формування в освітній установі колективу як сприятливого середовища для розвитку і життєдіяльності дітей і дорослих.

Вирішення цих завдань передбачає використання різноманітних форм, методів і прийомів педагогічного впливу. Результати будуть залежати від оптимального і педагогічно доцільного їх поєднання та застосування.

Виховна система – це система ціннісно-орієнтована. Процес виховання спрямований на формування наукового світогляду та загальнолюдських цінностей, народної та національної культури, високоморальних людських стосунків, громадянських рис, підготовку до повноцінного, соціально активного життя.

Виховна система – це система цілісна. Враховуючи, що саме поняття система визначається як цілісне утворення компонентів, які взаємодіють між собою і підпорядковуються загальному, можна стверджувати, що ця риса є істотною і необхідною. Щодо кількості компонентів та їх наявності у виховній системі єдиної думки науковців немає. Але відомий дослідник педагогічних систем В. П. Симонов справедливо стверджує, що порушення цілісності призводить до розпаду системи взагалі.

Виховна система – система відкрита, самокерована і така, що саморозвивається. Треба відзначити, що ця риса визначається особливостями виховного процесу як такого взагалі. Адже виховання є соціальним явищем, яке означає формування і розвиток особистості під впливом усієї сукупності об'єктивних і суб'єктивних чинників. Крім того, виховна система повинна мати високий рівень організації, що забезпечить здатність змінюватись, удосконалюватися відповідно до поставлених цілей, об'єктивно аналізувати і визначати перспективи свого розвитку. Створення, зміцнення і коригування зв'язків між компонентами системи повинні забезпечувати цілісність системи. Але головний критерій ефективності розвитку гуманної виховної системи – розвиток особистості дитини. Процес розвитку виховної системи значною мірою визначається тим, що вона є самоорганізованою системою. У результаті педагогічного управління виховною системою і процесами самоорганізації складаються закономірності її розвитку.

І як результат усієї діяльності виховної системи – вона є системою цілеспрямованою. При відсутності цільових орієнтирів виховна діяльність втрачає свій зміст. Ціль у навчально-виховній системі відіграє роль системоутворюючого і системоінтегруючого фактора. Меті підпорядковуються всі компоненти. Саме цілі і засоби їх досягнення відрізняють одні виховні системи від інших.

Проблема визначення структури виховної системи до кінця не вирішена. Компоненти, що виділяються, різноманітні за характером і змістом. Найбільш узагальнена структура виховної системи школи така: мета, заради якої вона створюється, діяльність і спілкування, що забезпечують її реалізацію, відносини суб'єктів діяльності, основне середовище, керування, що забезпечує інтеграцію компонентів у цілісну систему. Г. І. Сорока наводить ще таку структуру: ціннісно-смислове ядро (мета, принципи, зміст, методика), просторово-тимчасова структура (різні форми діяльності з учнями),

координаційно-педагогічний компонент (функції, педагогічні технології, керування розвитком системи, система підвищення компетентності педагогів, батьків). Однак, на нашу думку, наведені приклади структур виховної системи загальноосвітньої школи неповні і не відображають у повному об'ємі всіх сфер функціонування.

Запропонована Є. Н. Степановим структура є більш логічною і оптимальною. Вона включає:

- індивідуально-груповий компонент (педагоги, учні, батьки, дорослі, які беруть участь у діяльності навчального закладу);
- ціннісно-орієнтаційний компонент (цілі, цінності, принципи діяльності, перспективи);
- функціонально-діяльнісний компонент (форми і методи роботи, спілкування, функції, керування;
- комунікативний компонент (відносини, внутрішні і зовнішні зв'язки);
- діагностико-результативний компонент (критерії ефективності, оцінка й аналіз функціонування).

Аналіз запропонованої структури виховної системи доводить, що такий підхід враховує не тільки суб'єктів, діяльність виховного процесу, а й особливості – технологічний підхід у функціонуванні.

У науковій педагогічній літературі виділяють такі функції сучасної виховній системи загальноосвітньої школи: інтегруюча, регулююча та розвиваюча.

Інтегруюча функція передбачає поєднання в одне ціле різних за змістом і характером виховних впливів, які підпорядковані загально визначеній меті виховання.

Регулююча функція спрямована на упорядковування педагогічних процесів, визначення ступеня важливості, невідкладності; на управління ними та корекцію.

Розвиваюча функція забезпечує динаміку системи, яка характеризується, з одного боку, оптимізацією її функціонування, а з іншого – її оновленням, удосконаленням. Діяльність виховної системи включає постановку цілей, проєктування нового стану системи виховання й етапів досягнення, коректування освітньо-виховних процесів, об'єктивний аналіз їхнього ходу і результатів, висунення нових перспектив.

Як свідчить педагогічна практика останніх років, із змінами, що відбулися в освіті та вихованні шкільні виховні системи почали

виконувати ще деякі нові функції – функції захисту, корекції і компенсації, реабілітації. Школа виступає фактором захисту, безпеки підростаючого покоління. У цьому й проявляється її захисна функція. Школа також коригує різнобічний вплив зовнішнього середовища своїми цінностями, орієнтирами, правилами життя, виховними традиціями. Гуманістична система виховання і навчання учнів повинна забезпечувати:

- особистісний підхід до виховання, уважне ставлення до унікальності і своєрідності кожного учня;
- організацію життєдіяльності учнів як основи виховного процесу (виховний процес розглядається як процес життєтворчості учнів відповідно до їх вікових потреб, психофізичних особливостей, сенситивних періодів розвитку кожної дитини);
- стимуляцію творчої активності кожного учня;
- гуманізацію міжособистісних стосунків;
- інтеграцію в соціокультурне середовище.

Дійсно, школа повинна бути гуманною, «теплою» до дитини і при цьому відкритою до діалогу та співробітництва з системою соціальних інститутів суспільства; вона повинна організовувати педагогічний процес з орієнтацією на інтереси і потреби як дитини, так і суспільства, в якому вона живе.

Успішність реалізації функцій виховної системи школи залежить від таких інтегральних характеристик, як соціально-психологічний клімат, дух школи, стиль життєдіяльності, професіоналізм і компетентність педагогічних працівників.

2. Характерні риси виховної системи. Компоненти виховної системи

1. Виховна система – це система соціальна, її ядро – люди та їхні потреби, мотиви, інтереси, ціннісні орієнтації, дії, відносини. У виховній системі створюються спеціальні умови для розвитку у дитини здібностей жити і працювати в соціумі, виконувати необхідні соціальні ролі, приносити користь собі, оточуючим людям і суспільству в цілому.

2. Виховна система –це система педагогічна, її функціонування пов’язане з реалізацією таких педагогічних задач, як:

- формування цілісної системи наукових знань про природу, людину, суспільство;
- оволодіння учнями прийомами і способами основних видів людської діяльності;
- розвиток креативних здібностей, нахилів і талантів дитини;
- розвиток прагнення і здатності до самопізнання, самореалізації і самоствердження;
- формування в освітній установі колективу, як сприятливого середовища для розвитку і життєдіяльності учнів.

Для вирішення використовуються різні форми, прийоми і методи педагогічної діяльності. Результати вирішення цих задач свідчать про ефективність виховної системи.

3. Виховна система – це система цілісно – орієнтовна, тобто зорієнтована на визначені цінності. Для цієї системи характерні такі ознаки, як:

- Особистісно значущими є цілі;
- Спільна життєдіяльність педагогів, учнів і батьків будується на основі гуманістичних цінностей, взаємоповаги, довіри, доброзичливості;
- Педагогічна діяльність спрямована на розвиток індивідуальності і суб'єктності особистості дитини;
- Учні відчувають захищеність, комфортність, задоволення життєдіяльністю в навчальному закладі.

4. Виховна система – це система цілісна. Вона складається з компонентів, які взаємопов'язані і дозволяють системі функціонувати, як єдине ціле.

В. П. Симонов стверджує, що «порушення цілісності призводить до розпаду діяльнісної системи взагалі»

5. Виховна система – це система відкрита. Вона має безліч зв'язків з навколишнім соціальним і природним середовищем, що забезпечують функціонування і розвиток системи. Професор Ю. А. Конаржевський писав: «Взаємодіючи із середовищем система зберігає цілісність і забезпечує свій розвиток двома шляхами:

у визначених межах вона може пристосовуватися до зовнішнього середовища, при чому, змінюючи структуру, перебудовуючи свої процеси, змінюючи параметри і показники, але не порушуючи своєї сутності, зберігаючи цілісність;

якщо система має високий рівень організації, вона сама змінює, удосконалює зовнішнє середовище, пристосовуючи його до досягнення своєї мети, до задачі збереження цілісності.»

6. Виховна система – це система цілеспрямована, її не можна уявити без мети, яка відіграє роль системи утворення і є головним орієнтиром у життєдіяльності системи і за допомогою своїх зв'язків з різними компонентами.

7. Виховна система – це система складна і вірогідна. Складність виховної системи обумовлена великою кількістю елементів і зв'язків між ними. Майбутнє складних систем важко пророкувати, тому прогнози носять вірогідний характер.

8. Виховна система – це система самокерована і така, що саморозвивається. «Саморозвиток, – вважає Е. В. Бондаревська, – це здатність системи до подолання протиріч свого розвитку зусиллями самих учасників педагогічних процесів, здатність до самоврядування: постановки цілей, проєктування нового стану системи виховання й етапів його досягнення, коректування освітньо-виховних процесів, об'єктивному аналізу їхнього ходу і результатів, висування нових перспектив і т. д.»

Компоненти виховної системи:

«Маленькі дітлахи граються на величезному полі в житі... А я стою на самому краї скелі, над прірвою, розумієш? І моє діло, ловити дітлахів, щоб вони не зірвались в прірву. Розумієш, вони граються і не бачать, куди біжать, а тут я підбігаю й ловлю їх, щоб вони не зірвалися. От і вся моя робота. Стерегти дітей над прірвою в житі, а можливо і в житті»

Девід Селінджер

Досвід кращих шкіл України дає переконливі підстави для створення в кожній школі спеціальної виховної системи, яка тісно пов'язана з навчальним процесом, але має свої специфічні функції та структуру.

Закономірно, що в тих освітніх закладах, де успішно побудована й успішно функціонує виховна система в цілому, з'являється бажання у дітей вчитися, а у вчителів навчати і виховувати. Побудова виховної системи є не тільки суб'єктивним бажанням класного керівника, вихователя, але й необхідністю.

Створюючи виховну систему класу потрібно враховувати психолого-педагогічні умови формування особистості учня, насамперед такі:

- діагностика розвитку особистості, дитячого і педагогічного колективів;
- формування й обґрунтування мети виховного процесу;
- організація життєдіяльності співтовариства дітей і дорослих, максимально сприятливої для самореалізації особистості дитини, педагога, батьків;
- інтеграція зусиль суб'єктів виховного процесу;
- створення в освітній установі розвиваючого, морально сприятливого та емоційно насиченого середовища;
- здійснення науково обґрунтованого аналізу сформованої соціально-педагогічної ситуації, отриманих результатів виховної діяльності.

Виховна система – це те найширше поняття, яке включає в себе всі системні поняття, пов'язані зі школою в якості підсистем, тобто матеріальні, процесуальні та ідеальні компоненти

Виховна система класу – це спосіб організації життєдіяльності та виховання вчителів та учнів, що становить цілісну й упорядковану сукупність взаємодіючих компонентів і сприяє розвиткові особистості та колективу.

Виховна система – це комплекс взаємозалежних компонентів, що розвиваються в часі та просторі.

Є такі компоненти виховної системи, як:

І. Індивідуально-груповий

Класний керівник (вихователь)

Учні класу.

Батьки учнів.

Педагоги та інші дорослі, що беруть участь у виховному процесі та життєдіяльності класного колективу.

ІІ. Ціннісно орієнтаційний

Цілі та завдання виховання.

Перспективи виховання.

Принципи побудови виховної системи.

ІІІ. Функціонально-діяльнісний

Вид діяльності, форми і методи організації спільної діяльності та спілкування:

- відносини, що виникають між учасниками діяльності;
- керування, що забезпечує розвиток системи.

Головне призначення виховної системи – полягає у педагогічному забезпеченні і сприянні всебічному і гармонійному розвитку дитини, а саме формуванні таких здібностей, таких як:

- здатність діагностувати розвиток особистості, дитячого і педагогічного колективів;
- здатність висунути й обґрунтувати мету виховного процесу;
- здатність організовувати життєдіяльність співтовариства дітей і дорослих, максимально сприятливу для самореалізації і самоствердження особистості особистості дитини, педагога та батька;
- здатність інтегрувати зусилля суб'єктів виховного процесу, зробити їх більш ефективними;
- здатність створити в освітній установі і за її межами розвиваюче, морально сприятливе й емоційно насичене середовище;
- здатність здійснити науково обґрунтований аналіз педагогічної ситуації, отриманих результатів виховної діяльності.

3. Закономірності розвитку виховної системи

Організований виховний процес має свої закономірності.

Закономірності виховання – стійкі, повторювані, об'єктивно існуючі істотні зв'язки у вихованні, реалізація яких сприяє забезпеченню ефективності розвитку особистості школяра.

До найсуттєвіших закономірностей виховного процесу належать:

а) органічна пов'язаність виховання із суспільними потребами й умовами виховання. Значні зміни в житті народу зумовлюють і зміни у виховній системі. Розбудова Української держави, наприклад, потребує формування в підростаючого покоління національної свідомості, любові до Вітчизни, рідної мови, свого народу, його традицій, історії та культури;

б) людина виховується під впливом найрізноманітніших чинників. Важлива роль у цьому процесі належить насамперед батькам і педагогам. Найуспішніше він відбувається в природному для нього національному середовищі. З огляду на це дитину мають оточувати рідна мова, природа, національна культура, звичаї, традиції тощо;

в) результати виховання залежать від виховного впливу на внутрішній світ дитини, її духовність. Це стосується формування її

думок, поглядів, переконань, ціннісних орієнтацій, емоційної сфери. Виховний процес повинен постійно трансформувати зовнішні виховні впливи у внутрішні, духовні процеси особистості (мотиви, установки, орієнтації, ставлення);

г) визначальними у вихованні є діяльність і спілкування. Діяльність є головним чинником єдності свідомості та поведінки під час здійснення учнем навчальної, трудової, ігрової, спортивної та іншої діяльності.

Ефективність виховання залежить від ставлення особистості до навколишньої дійсності та до спрямованих на неї педагогічних впливів. Сформовані у процесі виховання погляди і переконання, мотиви поведінки визначають позицію вихованця щодо спрямованих на нього педагогічних впливів. За їх несприйняття проводять спеціальну виховну роботу і лише згодом здійснюють позитивний виховний вплив;

ґ) ефективність виховного процесу залежить від стосунків в учнівському колективі. Здорова морально-психологічна атмосфера в ньому сприяє формуванню у дітей позитивних моральних якостей, ефективному взаємовихованню. І навпаки, у колективі спеціального виправно-виховного закладу за відсутності там належного порядку відбувається взаємна деморалізація його членів. Особливо важливим у виховному процесі є поєднання виховання і самовиховання.

Ці закономірності необхідно враховувати під час створення будь-якої виховної ситуації. Усе це забезпечує відпрацювання педагогом певної схеми дій, спрямованих на досягнення поставленої мети, допомагає йому перетворити можливості виховної роботи на реальні результати.

4. Етапи розвитку виховної системи

Кожна система проходить у своєму розвитку такі 4 етапи, як:

- становлення;
- стабільного розвитку;
- завершення;
- відновлення і перебудови держави.

Система освітньої установи за Є. Н. Степановим включає:

Індивідно-груповий компонент (педагоги, учні, батьки, дорослі, які беруть участь у діяльності навчального закладу);

Найбільш важливою частиною індивідуально - групового компонентів є учні школи. З одного боку, вони – повноправні суб'єкти свого розвитку, життєдіяльності шкільного колективу, створення виховної системи, а з іншого боку – об'єкти продумано-сфокусованого і мимовільного впливу в процесі спільної діяльності, що культивується в шкільному колективі.

Головне завдання класоводів та класних керівників – створення умов для розвитку особистості учня. Досягається це організацією та проведенням виховної роботи з класним колективом та діяльністю в соціумі. Сюди входять:

а) гуртки, факультативи, спортивні секції;

б) вивчення умов життя учнів, відвідування вдома, визначення кола спілкування учнів у школі та поза нею;

в) співпраця з соціально-психологічною службою школи та бібліотекою.

Батьки не повинні залишатися поза рамками виховного процесу, їх слід активно залучати до участі у роботі батьківської конференції, у роботі батьківського комітету школи та класів, виховних заходах.

Ціннісно-орієнтаційний компонент (мета, завдання, цілі виховання, цінності колективу дітей та дорослих, принципи і ключові ідеї побудови виховної системи, перспективи життєдіяльності учнівського колективу);

Мета виховання: створення необхідних умов для самовизначення і самореалізації особистості.

Пріоритетними завданнями у виховній роботі школи є:

- реалізація особистісно - орієнтованого підходу в навчально-виховному процесі;
- залучення молоді до національної та світової культури;
- збереження морального та фізичного здоров'я підростаючого покоління;
- виховання патріотизму, громадянських якостей особистості;
- забезпечення педагогічних умов для соціалізації школярів, виховання в них життєвої компетентності.

Для реалізації цих завдань у школі був розроблений план виховної роботи навчального закладу та окремі плани, які були затверджені на засіданнях методичних об'єднань класних керівників. Ці плани охоплють всі напрямки виховання та включають у себе календарні, традиційні шкільні свята, заходи, конкурси, міські заходи

щодо втілення національної програми «Діти України», «Комплексної програми профілактики злочинності і бездоглядності» та інших програм.

Функціонально-діяльнісний компонент (форми і методи організації спільної діяльності і спілкування, основні функції виховної системи, керування і самоврядування);

Комунікативний компонент (Відносини в суспільстві дітей і дорослих. Внутрішні і зовнішні зв'язки виховної системи.)

Комунікативний компонент показує, наскільки швидко розвиваються міжособистісні стосунки, формуються індивідуальні і групові ціннісні орієнтації.

Діагностико-результативний компонент (Критерії, показники і результативність виховної роботи. Форми, методи і прийоми вивчення, аналізу й оцінки функціонування виховної системи).

Для кожного етапу характерні специфічні задачі, види діяльності, організаційні форми, системо утворюючі зв'язки.

А. М. Сидоркін називає педагогічні умови, за яких керування процесом розвитку виховної системи освітньої установи стає найбільш ефективним:

- в ідеологію системи із самого початку закладені ідеї свободи вибору, особистої гідності, взаємної відповідальності і терпимості;
- суб'єкт керування розвитком орієнтується на критерії педагогічно доцільного розвитку системи (самопочуття дитини, його особистісний ріст), а не розвитку взагалі;
- керування розвитком системи здійснюється безупинно, якісно змінюючись від етапу до етапу;
- носієм випереджальних ситуацій є, насамперед, педагогічний колектив;
- суб'єкт керування розвитком розширюється, школярі почувають себе творцями системи;
- відсутнє прагнення охопити всі ситуації шкільного життя однією ідеєю, правилом, нормою.

5. Функції виховної системи

У науковій педагогічній літературі виділяють такі функції сучасної виховній системи загальноосвітньої школи: інтегруюча, регулююча та розвиваюча.

Інтегруюча функція – це поєднання в одне ціле різних за змістом і характером виховних впливів, які підпорядковані загально визначеній меті виховання.

Регулююча функція – спрямована на упорядковування педагогічних процесів, визначення ступеня важливості, невідкладності; на управління ними та корекцію.

Розвиваюча функція – забезпечує розвиток і динаміку, оновлення і удосконалення виховної системи.

Захисна функція – забезпечується школою, що виступає фактором захисту, безпеки підростаючого покоління.

Функція корекції – полягає в тому, що школа корегує вплив зовнішнього середовища на школярів своїми цінностями, орієнтирами, правилами життя, виробленими в цій системі і добровільно прийнятими всіма членами даної спільноти.

Компенсаційна функція –полягає у тому, що саме в школі має бути створена така модель людських відносин, така атмосфера духовності, емоційності людської особистості, якої так не вистачає в навколишній дійсності.

Контрольні питання

1. Що таке виховна система?
2. Проблема дефініції.
3. Назвіть характерні риси виховної системи.
4. Назвіть компоненти виховної системи.
5. Які закономірності розвитку виховної системи ви знаєте?
6. Етапи розвитку виховної системи.
7. Які функції має виховна система.

ЛЕКЦІЯ 4
ВИХОВНА СИСТЕМА В ІСТОРИЧНОМУ АСПЕКТІ

План

1. Особливості та структура виховної системи О. А. Захаренка.
2. Авторська виховна система В. А. Караковського.
3. Виховна система В. О. Сухомлинського.
4. «Середовищний підхід у виховній системі».
5. Праця, як найголовніша ланка виховної системи.

Ключові поняття: виховна система, коледж, виховний процес, принципи, трудова вихованість тощо.

1. Особливості та структура виховної системи О. А. Захаренка

Особливості та структура виховної системи О. А. Захаренка.

Захаренко О. А. не з тих директорів, кому пасують банальні слова: мислить масштабно, блискучий педагог, ніколи не заважав талановитим учителям реалізовувати свою неповторність. Не може школа бути новаторською, коли директор не новатор. Це істина. Сахнівська школа в освітянських колах була відома і 20, і 30 років тому. Творчість тут не має меж. Хто ж такий Захаренко Олександр Антонович?

Педагогічний стаж – 43 роки. Заслужений учитель України, народний учитель СРСР. Нагороджений орденом «Знак Пошани» та орденом Леніна. Народний депутат Верховної Ради СРСР двох скликань. Дійсний член АПН України.

Незважаючи на ті злі вітри, що гудуть навколо нас, він живе чесно, порядно, дбає про все село. Про себе не дбає. Він дивак-альтруїст. Та саме на таких земля тримається. (Завдяки його наполегливості і старанням у селі збудовано прекрасний Палац культури.) Олександр Антонович уже давно не депутат Верховної Ради, а до нього, справді народного обранця, ще довго йшли черкащани за правдою, що загубилась. І він допомагав її відшукати.

Територія його школи – п’ять гектарів, разом з дендропарком, плантацією аптечних рослин. Усе обробляють учні. їх тут – 250 та 9 вчителів. Сахнівські педагоги – люди самодостатні й відважні, бо

разом зі своїм директором вибудували свою «авторську» школу, школу Захаренка. А ідея школи Захаренка полягає в тому, що в школі існують виховні центри, якими організується життя і творчість учнів різного віку. Таких центрів декілька.

Перш за все, це шкільна будівля з кабінетами, рекреаціями і т. д. Вчителі, батьки (колишні учні Захаренка), працівники школи, старші учні, не чекаючи нізвідкіля допомоги, збудували ще два корпуси школи – для молодших та старших класів. Кількістю і розмаїттям гуртків ця сільська школа не поступається міській.

Шкільне подвір'я з доріжками, клумбами, фонтаном, зеленими куточками класів придатне для відпочинку. У школи незвичайна огорожа. Насіння туї привезли здалеку, декілька поколінь учнів 15 років вирощували її, щоб створити незвичайний живий паркан. Туєвий гай, басейни – зимовий з підігрівом та літній складають Центр здоров'я.

Дендропарк з його Криницею Скорботи. Мабуть, Олександр Антонович наполіг (а його в Сахнівці всі слухають), щоб її включили в територію дендропарку. До цієї криниці не йдуть без квітів і поклону. Тут завжди хочеться мовчати.

Шкільна теплиця, де вирощується розсада для селян та квіти для школи, овочі для шкільної їдальні.

Шкільний музей – гордість школи (прекрасна споруда з експозиційним за лом, планетарієм, обсерваторією), яку було збудовано методом толоки.

«Середовищний підхід» у виховній системі О. А. Захаренка

Найважливішою в виховній системі О. А. Захаренка є ідея «середовищного підходу». Зміст її в тому, що виховна мета ставиться виходячи з особливостей і потреб середовища, в якому живуть учні.

Сахнівська школа повинна виховати грамотну, творчу, інтелігентну людину жителя села, щоб не було сіл неперспективних та непотрібних. Вирішуючи ці проблеми, і виділились центри, на створення яких направляються зусилля педагогів, учнів, батьків.

Так, краєзнавчий музей – результат колосальних зусиль дітей – став, як це і було задумано, одним із самих соціально-значущих центрів села. Сюди приносять сімейні реліквії, бо вже декілька десятиліть спільними зусиллями учні всіх поколінь увічнюють на сторінках «Енциклопедії Сахнівського роду» (рукопис 2000 сторінок

готовий, автор і укладач книги – О. А. Захаренко) життєпис школи і села.

Тут записана історія роду кожного жителя села, а село це має давню історію воно відоме ще з XII ст. Про те, щоб учні простежували свій родовід, задумується багато вчителів. Дехто свої наміри здійснив. Але на прикладі одного класу. Однак діти не сягали далі третього (зрідка четвертого) покоління. Захаренко замахнувся на таку глибочінь, яку не кожному дано пізнати. Сахнівський родовід досліджує вже не один рік і не одне покоління учнів школи.

Насамперед ця книга потрібна дітям і майбутнім поколінням сахнівчан. Це можливість усім пригадати, якого ми роду, де наше коріння, а нащадкам – пам'ять про наших предків. Поняття «родинне гніздо» – ширше, ніж поняття «сім'я», – каже Олександр Антонович. Учителям довелося немало працювати з топонімами, походженням прізвищ. Учні (а до роботи залучали і батьків) уже від

педагогів дізнавалися, що родинний союз їх предків був міцним. Що в давні часи села часто називали одним із прізвищ, яких було найбільше саме в цьому населеному пункті, наприклад 50 або й 125.

У всі часи пошуками родовідного дерева займалися лише стосовно князів, привілейованих верств населення, видатних воєначальників. Сахнівські педагоги переконали своїх учнів, що люди середніх верств далеко не завжди асоціюються з поняттям «маси» – безликого ланцюжка людських доль. Із цього середовища вийшло немало яскравих особистостей. Тільки Черкащина їх дала не десятки – сотні. Генеалогічні дані так потрібні тепер, при вивченні історії України.

Книга «Енциклопедія Сахнівського роду» ще й про те, як створювали у дендропарку пам'ятник «Криниця Скорботи». Може, це найпечальніша сторінка в історії Сахнівки після монголо-татарської навали. За півтора року (1932–1933) штучно викликаного більшовиками голодомору загинуло понад тисячу жителів. В основному дітей і старих. Не маючи їжі, голодні люди йшли до криниці – напитись води, аби не так хотілося їсти. Тут вони і помирали.

Учні з батьками увіковічнили пам'ять про цю трагічну подію. Над криницею звели дерев'яну альтанку (за проєктом своїх же архітекторів). На кожній дощечці викарбували прізвища мешканців тих дворів, де вимерли цілі родини. Написи лаконічні: «Охтирець: батько, мати і шестеро дітей». Ось так іменами померлих списані

дошки до самого даху. Всього – більш як тисяча, а село тоді було велике, налічувало близько 2000 мешканців. А скульптор (колишній учень Сахнівської школи пан Кущ) увічнив цю подію скульптурною групою.

Таки не загубилося серед Дівочих гір – це гори над Россю – на карті Черкащини село Сахнівка, коли інші ставали неперспективними.

У дендропарку проводять уроки екології навіть для вчителів шкіл району. Незвичайно починається шкільний день – з музичної паузи, підняття Державного прапора і звучання Гімну України. А потім шкільна лінійка. Вони тут тематичні. Кожна з лінійок – то праця, ще й яка, учнів, батьків, усього колективу, самого творця й укладача майбутньої книги. Це його Еверест. Ніяких лобових атак (дисципліна, навчання). Це такі ненав'язливі уроки етики і патріотизму, яких

чекають освітяни. Тож недаремно колишні випускники (нині солідні люди) зізналися директору: «Ви зуміли зробити із шкільного життя свято. Чогось кращого в нашому дорослому житті було мало».

Побуваємо і ми на одній з лінійок (умовно), яка має назву «Живий пам'ятник».

«Усе далі відходять грізні роки Великої Вітчизняної, але час не владний стерти пам'ять про загиблих односельців. Подвиги синів України в тій страшній війні школа увіковічнила по-своєму. 216 односельців не повернулися у Сахнівку. 216 кущів троянд посадили учні. Квіти і землю приносили з тих дворів, звідки пішли у вічність молоді хлопці. Несли полити й воду з тих криниць, з яких пили колись майбутні воїни, захисники Вітчизни. Уже кілька десятиліть цей живий пам'ятник – алея з троянд – прописаний на подвір'ї Сахнівської школи навічно».

Після лінійки гості йдуть до незвичної алеї. Вклоняються квітам і землі, яка символічно прийняла імена і прізвища воїнів. Ці імена викарбувані тут біля кожного куща. Стоїш у зажурі і думаєш, яка трагічна доля. їм би кохати, розширювати своє сімейне дерево нащадками, щоб не переводився рід людський. Але вони будуть лише короткою згадкою в «Енциклопедії Сахнівського роду».

– Ми не розпорошуємося, – говорить Олександр Антонович. – Щороку якась нова ідея. Над нею і працюємо. Це ж так цікаво і дітям, і нам. Самі дбаємо про свою гідність. Майбутнє України в руках освіти, ну як цього не розуміти?

Своїм колегам-однодумцям постійно говорить: «Любіть дітей, переживемо і цю 5ГЛ-АУ годину «. Школа – це ж маленька держава зі своїм парламентом, законами і традиціями. їй притаманна мрія, ідея, яку реалізують діти, вчителі, батьки. Без мети – то не школа, а лише побудований корпус з дверима і вікнами, – робить висновок Захаренко.

У Сахнівці практично неможливо провести чітку межу між школою і селом, вони зв'язані органічно. Події школи стають подіями села, і всім, чим живе село, живе і школа, вносячи в побут жвавість дитинства, видумку, яскравість, оптимізм. А допомагають учням школи в цьому засоби масової інформації. Є в школі свій телецентр. Виходять в ефір щотижня з новинами, їх дивляться і слухають і сусідні села. Велику справу робить і преса. У чотирьохшпальтній шкільній газеті «Дівочі гори», здається, є все на допомогу сучасному школяреві та його батькам.

2. Авторська виховна система В. А. Караковського

Етапи створення та структура авторської системи В. А. Караковського Школа № 825 – це типова масова школа в густозаселеному «спальному» мікрорайоні. Віддаленість від виробничих, наукових, культурних, політичних центрів великого міста створює своєрідний мікросоціум і робить актуальним не лише освітню, а й виховну діяльність педагогічного колективу.

Виховна система школи ґрунтується на загальнолюдських, вічних моральних школи цінностях. Такими в школі є наступні поняття:

1. Земля – спільний дім людства, вступаючого в нову цивілізацію XXI століття. Земля людей та живої природи.

2. Вітчизна – єдина, унікальна для людини Батьківщина, наділена долею, яка передалась від його предків.

3. Сім'я – первинна структурна одиниця суспільства, перша людська спільнота дитини та природне середовище її розвитку.

4. Праця – основа людського буття, вид діяльності, який виділив людину із живого світу, адекватний сутності людини.

5. Знання – результат різноманітної і перш за все творчої діяльності, могутній засіб розвитку особистості.

6. Культура – духовне багатство, накопичене розвитком людських цивілізацій.

7. Мир – спокій та злагода між людьми, народами та державами, головна умова існування Землі та людства.

8. Людина – найвища, абсолютна цінність, об'єкт, суб'єкт та результат виховної системи школи.

Річний цикл виховної системи школи № 825 концентрується навколо декількох ключових справ шкільного колективу. Це педагогічні комплекси, що інтегрують значну частину навчально-виховного процесу, охоплюючи як урочну, так і позаурочну життєдіяльність всього шкільного населення. Ключові справи – це, як правило, яскраві події, періоди підвищеної напруги, виховання «великими дозами».

Головною структурною одиницею в них є клас, колектив, якому надається можливість для творчої самореалізації, достатньо свободи вибору змісту, форми його участі в загальній справі. При цьому клас одночасно відчуває себе частиною єдиного цілого і живе ідеями та настроєм усієї школи. Ключові справи аналізуються. Головним композиційним вузлом системи є комунарський збір, який проводиться під час весняних канікул старшокласниками школи, вчителями та випускниками. Його важко віднести до якогось певного виду діяльності. Це складна педагогічна композиція. Разом з тим, збір – самостійна духовна цінність, феномен шкільної культури, який передається від покоління до покоління. Умовно можна відзначити, що комунарський збір – діюча модель оптимальних людських відношень. Збір займає за часом менше 1% навчального року, є найсильнішим засобом об'єднання, створення почуття «ми». Збір – це постамент системи життя, в яку входять ключові комплекси загальношкільної справи, що внутрішньо пов'язані між собою. КТС вносять організаційну упорядженість у життєдіяльність шкільного колективу, задають певний ритм.

3. Виховна система В. О. Сухомлинського

Колеж – це навчальний заклад англійського типу першого ступеня освіти, а український колеж – це середній навчальний заклад з ранньою профілізацією, де набуваються знання понад державний мінімум. Сьогодні Український колеж – навчальний заклад відомий не лише в Києві, а й за межами України. Це добра школа, створена за

ідеями В. О. Сухомлинського. Колеж як середній заклад підвищеного рівня реалізує принципи неперервності освіти, в якому на демократичній основі здійснюються виховання й самореалізація особистості учня відповідно до його інтересів, нахилів, ціннісних орієнтацій. На основі впровадження елементів випереджаючої освіти, докорінного оновлення змісту, форм і методів навчання передбачається створення якісно нової системи формування творчої особистості колежанина. Культуротворча функція школи Які ж ідеї культивуються в колежі? Передусім – це ідеї культуротворчої функції школи. Колеж дає не лише знання, а передусім допомагає вихованцям засвоїти духовні цінності і норми. Суть навчання: для духовної дисципліни – розвиток душевних сил, здібностей, що дозволяє подолати життєві перепони; для характеру – формування морально-відповідальної особи; для життя – особистісного зростання і саморозвитку і самопізнання; самоактуалізації і самореалізації. Сучасна школа потребує системного новаторського забезпечення виховної роботи, що ґрунтується на демократичних засадах, принципах особистісно розвивальної взаємодії, залучення кожного учня до значущої для нього діяльності. Школа покликана всіляко сприяти відродженню і утвердженню духовної культури, формувати фізично здорове, духовно багате покоління, яке шанує свою громадянську, національну і особисту гідність, виявляє працелюбність до самонавчання і самовдосконалення; формувати основи здорового способу життя, екологічного і економічного світогляду, необхідних для успішної соціальної орієнтації молоді; гарантувати для всіх школярів достатній загальноосвітній мінімум, розвиток природних задатків, їх повноцінну реалізацію у різних видах творчої діяльності. У школі нового типу поглиблюється гуманістичний характер освіти, пріоритети загальнолюдських цінностей, вільний розвиток особистості. Зміст освіти має враховувати різноманітність світоглядних підходів, допомагати реалізації права учнів на вільний вибір поглядів і переконань. Школа не обтесує і не обламує дитину, а сприяє розвитку її творчих сил, визнає право на свободу фізичного і духовного розвитку, поважає особистість, виховує в дусі поваги прав людини. Український колеж – це передусім виховний заклад, що сприяє духовному становленню особистості учня, створенню умов для його потреб та інтересів. Хто вчить, той і виховує, – дороговказ для кожного педагога. Щоб освіта перетворилася на фактор, який

допомагає людині, повинні бути не вчителі та учні у вузькому розумінні слова, а вихователі і вихованці. Проблеми становлення виховної системи у школах нового типу Становлення виховної системи у школах нового типу відбувається у протиборстві консервативного і прогресивного. У деякі з них переноситься негативний досвід ігнорування виховної роботи. Все це зумовлює необхідність докорінного оновлення змісту, форм і методів виховання, забезпечення його гнучкості, диференціації, динамізму, оперативності, здатності адекватно реагувати на зміни в суспільстві, максимально враховуючи інтереси і потреби здібних і обдарованих дітей. З урахуванням суспільних тенденцій, негативних процесів у школах нового типу осмислюються методичні аспекти досягнення нової якості формування особистості учнів. Триває процес становлення оригінальних виховних систем, що відповідають профілю навчального закладу, особливостям психічного і морального розвитку учнів, їхнім духовним потребам.

Комплекс заходів, які дають змогу сконструювати оптимальний варіант системи виховної роботи, включає:

- врахування результатів вивчення особистості дітей під час організації виховної діяльності;
- комплексне проєктування завдань виховання, психічного розвитку учнів, їх конкретизації;
- вибір оптимального змісту виховання;
- комплексне використання індивідуальних і групових форм і методів;
- координацію впливів на особистість;
- організацію самовиховання школярів, розвиток їх самодіяльності і самоврядування;
- організацію діалогічного спілкування, що ґрунтується на принципах довір’я;
- інформаційно-методичне забезпечення виховного процесу, впровадження демократичних форм управління вихованням.

Деякі принципи організації виховного процесу

Принцип творчої діяльності, самодіяльності і самостійності. Школа розкріпачує творчі сили кожної дитини, максимально розвиває її самостійність у пошуку істини шляхом залучення до різних видів творчої діяльності, до розв’язання завдань в естетично збагаченому середовищі. Узгоджена з віком творча діяльність сприятиме

підвищенню мотивації до праці, розвитку інтелекту, максимальному розкриттю здібностей. Школа допомагає формувати в учнів здатність до конструювання, до відкриття нового. Розвиток духовних сил означає розвиток конструктивних здібностей, вільний вияв свого «Я». З вербальної (словесної) школа перетворюється на школу дії, школу самореалізації особистості.

Принцип демократизації. Це передусім співробітництво вихователів і вихованців у розв'язанні завдань життєдіяльності останніх, усунення авторитарного стилю виховання, утвердження таких форм, які сприяють формуванню демократичної культури особистості.

Принцип гуманізації взаємин учителя і учнів Сприйняття особистості вихованця як вищої соціальної цінності, визнання її права на свободу, на соціальний захист, на розвиток здібностей і виявлення індивідуальності, на самореалізацію фізичних, психічних, соціальних і духовних потенцій, на створення соціального фільтру до руйнівних впливів негативних факторів навколишнього середовища. Назріла необхідність у розробці педагогіки партнерства, виховання нового кодексу поведінки. Дух школи: виховання свободою і для свободи.

Принцип психологізації виховного процесу. Центром навчально-виховного процесу має стати дитина з її складним світом думок, почуттів, її «Я»–концепцією», а метою – формування такої позиції, котра, виявляючись у соціальній активності і гуманістичній спрямованості, детермінує її самоактуалізацію, самореалізацію можливостей.

Принцип індивідуалізації та диференціації виховної діяльності Врахування рівнів фізичного, психічного, соціального і духовного розвитку учнів, їх соціальної активності. Побудова на цій основі групової та індивідуальної програми розвитку, стимулювання пізнавальної, комунікативної, орієнтовано-ціннісної активності дітей, їх саморозвитку. Педагогічний колектив стимулює мотивацію майбутнього в колежан, допомагає у систематичному плануванні власної діяльності.

Принцип врахування інтересів і потреб дитини. Сучасні психолого-педагогічні методи дають змогу максимально вивчити запити, інтереси учнів і на підставі цього коригувати виховний процес.

Психолого-педагогічне проєктування виховного процесу передбачає проєктування розвивальної взаємодії вихователя і вихованця як системи, компонентами якої є:

- психолого-педагогічна діагностика фізичного, психологічного, соціального і духовного розвитку особистості учнів;
- постановка педагогічних завдань, внесення коректив до існуючих планів;
- організація (самоорганізація) діяльності вихованців;
- моніторинг динаміки рівнів їх соціальної активності;
- регулювання (саморегулювання) і корекція (самокорекція) відхилень у фізичному, психічному, соціальному і духовному розвитку та поведінці учнів;
- аналіз і прогнозування виховних ситуацій міжсуб'єктної взаємодії на індивідуальному і груповому рівнях.

З метою забезпечення реальних умов для виявлення, розвитку і реалізації потенціальних можливостей кожного учня в колежі практикуються колективні творчі справи, участь учнів у малій академії наук, занурювання в улюблений навчальний предмет, уроки ерудиції, проведення предметних тижнів тощо.

4. «Середовищний підхід у виховній системі»

Сучасна педагогічна наука поряд з синергетичним, особистісно орієнтованим, функціонально-діяльнісним, гуманістичним, компетентнісним підходами активно досліджує середовищно-орієнтований підхід до навчання, що розглядається як психолого-педагогічна проблема. Як базове використовується поняття «навчально-виховне середовище», що відбиває системні формуючі впливи предметного, соціального й інформаційного оточення. Зокрема, у своїх працях Ю. С. Мануйлов «середовищний підхід» представляє як спосіб організації середовища й оптимізації його позитивного впливу на розвиток особистості школяра. На думку науковця, середовищно-орієнтований підхід у навчанні дозволяє перенести акцент у діяльності вчителя чи викладача з активного педагогічного впливу на особистість учня, спрямувавши в русло активного використання навчально-виховного середовища, у якому відбувається його самонавчання і саморозвиток. За такої організації включаються механізми внутрішньої активності учня, його тісна

взаємодія з тим же середовищем. У своїх працях науковці, як правило, досліджують одне із зазначених понять і подають авторське тлумачення, розкриваючи своє бачення сутності освітнього середовища. У педагогіку термін «середовище» був введений ще в епоху Просвітництва і розумівся як суспільні, матеріальні та духовні умови його існування, формування і діяльності, що оточували людину. У цьому значенні середовище розглядалося як: макросередовище, суспільно-економічна система в цілому (продуктивні сили, сукупність виробничих відносин і соціальних інститутів, свідомість, релігія і культура конкретного суспільства); мікросередовище як безпосереднє соціальне оточення людини (сім'я, колектив і групи різних рівнів) (Шацький С. Т., 1989).Оточуюче середовище здійснює прямий та опосередкований вплив на становлення, формування і розвиток особистості. Особистість у результаті своєї взаємодії із середовищем перетворює його та, водночас, змінюється сама. Усі компоненти, в тому числі й особистість, що є включеною в середовище, взаємодіють між собою, взаємодоповнюють та збагачують один одного. Коли йдеться про освітнє середовище, то мається на увазі вплив умов освіти на того, хто навчається (точно так, як і вплив того, хто навчається на умови, в яких здійснюється освітній процес). Освітнє середовище здатне забезпечувати комплекс можливостей для саморозвитку всіх суб'єктів освітнього процесу.Поряд із «виховною системою», необхідним та ефективним механізмом розвитку особистості є «виховне середовище», «виховний простір». Виховне середовище утворює такий виховний простір, у якому цілеспрямовано здійснюється педагогічно організований розвиток особистості.Значний науковий доробок щодо проблеми організації виховного середовища залишили Ж.-Ж. Руссо, Д. Дьюі, М. Монтесорі, К. Вентцель, С. Шацький та інші теоретики освіти. Теоретичні засади патріотичного виховання розгляда-ються у працях Г. Ващенка, О. Вишневського, С. Русової, М. Стельмаховича, В. Сухомлинського, К. Ушинського. Виховне середовище створюється всередині педагогічної дійсності завдяки спеціально організованій діяльності. Створення виховного середовища передбачає внутрішні процеси, пов'язані з вибором пріоритетів педагогічної діяльності, і зовнішні, що передбачають освоєння спільнотою дітей та дорослих оточуючого середовища. Виховне середовище – середовище безпосереднього і опосередкованого впливу на дитину на макрорівні; сукупність

об’єктивних і суб’єктивних факторів, що створює умови життєдіяльності особистості, передачі їй суспільно-історичного досвіду людства і національної культури, впливає на формування її фізичних, психічних і соціально-адаптивних можливостей, процес і повноту творчої самореалізації. Н. Л. Селіванова вважає, що виховне середовище – це результат творчої діяльності, спрямованої на визначення компонентів середовища, виявлення і встановлення зв’язку між компонентами та включення студентів у цю діяльність. Завдання педагога – організувати середовище в такий спосіб, щоб кожен студент був суб’єктом середовища, міг його освоїти та брати участь у його розвитку. Виховний простір вузу є різновидом педагогічної системи, оскільки володіє усіма притаманними такій системі ознаками і особливостями. Дослідники виділяють такі особливості системи: цілісність (властивості цілого принципово не зводяться до механічної суми властивостей його елементів, разом з тим кожен елемент у системі має своє місце і свої функції); структурність (функціонування системи обумовлено не стільки особливостями окремих елементів, скільки властивостями її структури); ієрархічність (кожен елемент системи може бути розглянутий як відносно самостійна підсистема); взаємозалежність системи і середовища (система функціонує і розвивається в тісній взаємодії з середовищем); множинністю описів (через складність системних об’єктів у процесі їх пізнання можуть бути використані різні схеми, моделі їх опису). З огляду на перелічені особливості, відзначаємо їх наявність у виховному просторі вузу і виділяємо особливості – цілісність, структурність, ієрархічність, взаємозалежність простору і середовища і множинність опису.Таким чином, системний підхід передбачає виділення особливостей виховного простору вузу і розгляд їх з позицій системоутворюючих зв’язків, ієрархічних відносин, структурних характеристик. Системний підхід дозволяє визначити сутність виховного простору вищого навчального закладу філософським розумінням сенсу виховної системи, а також в цілому сенсу соціальної системи. Вона виражається в поєднанні системоутворюючих елементів і передбачає наявність системних якостей – мети, завдань, відповідних органів управління.Таким чином, ототожнюючи поняття виховний простір з поняттям виховна система з урахуванням безлічі елементів, що знаходяться у відносинах і зв’язках один з одним, ми можемо розглядати виховний простір вузу як складну

соціально-педагогічну систему, структурні елементи якої використовуються суб'єктами освітнього процесу для освоєння і трансляції гуманістичних цінностей. Цілісність виховного простору, як відзначають дослідники, це результат різноманітності як його елементів, так і зв'язків між ними за єдиною педагогічною концепцією. Також цілісність і стабільність виховного простору забезпечуються гнучкістю його структури. У той же час виховний простір не може розвиватися поступально і лінійно, нестабільність і нерівномірність є демонстрацією живого і здатного до розвитку виховного простору.Відзначимо, що важливими елементами виховного простору вищого навчального закладу є: діяльність, спілкування, пізнання, педагогічний мікроклімат. Виховне середовище вищого навчального закладу загалом та педагогічного університету зокрема відображає усі рівні реформування вітчизняної системи освіти: вступ України до Болонського процесу та перехід на дворівневу систему навчання у вищій школі. Особливо значущим є період навчання в педагогічному університеті, оскільки ті знання, досвід, уміння, які студент набуде в навчальному закладі, сприятимуть професійній підготовці та становленню особистості студента. У цей час вплив сім'ї дещо зменшується, організоване виховне середовище посилює роль самовиховання, підвищується роль студентського товариства; набувають чинності педагогічні закономірності та принципи виховання педагогічного університету. У центрі виховного середовища – особистість, шлях її становлення – це траєкторія руху в даному просторі. Виховне середовище при цьому характеризується: щільністю (інтенсивністю взаємодії та рівнем емоційних переживань); протяжністю (складається з декількох рівнів: від особистого до державницького); багатовимірністю (середовище включає в себе екологічні, освітні, соціокультурні та інші середовища). Т. Лонгвиновська стверджує, що освітньо-виховне середовище має величезний вплив на суспільну свідомість студентів. За сприятливих умов навчання у ВНЗ у них відбувається розвиток усіх рівнів суспільного становлення. Навчання у вищому навчальному закладі передбачає наявність досить високого рівня розумового розвитку, інших психічних якостей – пам'яті, уваги, сформованих уявлень і переконань тощо. За певного зниження цього рівня можлива компенсація за рахунок підвищеної мотивації, досконалої інтелектуальної праці, продуктивної старанності й емоційного

задоволення від освітньо-виховної діяльності. Необхідною умовою навчання студента будь-якого навчального закладу є засвоєння ним змісту освітньо-виховної діяльності, що сприяє ліквідації внутрішнього дискомфорту. Загалом розвиток соціальної спрямованості особистості студента в умовах освітньо-виховного середовища ВНЗ відбувається за такими напрямами: виховання переконаності, професійної спрямованості, розвитку необхідних ознак і якостей; удосконалення особистісних ціннісних якостей, набуття досвіду; виховання обов'язку і відповідальності щодо визначення позицій майбутньої соціальної ролі; зростання особистісних критеріїв у сфері освітньо-виховної діяльності; самовиховання студентства щодо формування рис, якостей, досвіду, необхідних для майбутнього соціального буття; формування готовності до подальшої практичної соціальної діяльності.

Отже, створення виховного середовища є важливим завданням для керівників вищих навчальних закладів загалом та педагогічних університетів зокрема, оскільки виховання майбутнього громадянина-патріота здійснюється передусім педагогами. Формування патріотичної вихованості майбутніх учителів можливе за комплексного підходу до організації освітнього простору як інтерактивного середовища, сформованого довкола якої-небудь «референтної» ідеї (у нашому випадку це позитивно забарвлена національно-патріотична ідея). Таке середовище є комплексом сприятливих умов, стимулюючих мотивацію до патріотично направленої діяльності студентів, які одночасно є її учасниками, ініціаторами, організаторами і пропагандистами, і будується на принципах суб'єктності, активності, зацікавленості, добровільності. І тоді діяльність, направлена на формування патріотизму, набуває не стихійного, а свідомого характеру.

5. Праця, як найголовніша ланка виховної системи

Праця виступає як засіб виховання і формування індивідуальності школярів, якщо вона дає можливість проявитися позитивним цілям у намаганням у дітей. Обов'язкові умови – наявність достатньо широкого діапазону об'єктів праці, доступних і привабливих для дітей даного віку, вільний вибір видів трудової діяльності, можливість її зміни. В цих умовах стає реальним розвиток

вмінь вихованця до рівня його інтелектуально-практичних і інших здібностей пов'язаних з працею. Мається на увазі все більш повне і досконале оволодіння своїм тілом і засобами праці, уміння застосовувати в роботі знання про об'єкти праці, способи і засоби їх трансформації.

Праця як ланка виховної системи має безпосереднє відношення до такої важливої сторони розвитку особистості як її соціалізація. Заняття конкретною працею допомагає школярам виробляти в собі загальне вміння працювати: визначати ціль передбаченої роботи. Охоплювати подумки весь її об'єм, уявляти і витримувати потрібну послідовність, зосереджувати на них всю увагу і думки, передбачати наслідки помилок і т.д. Значущими самими по собі і важливими для всього процесу виховання ті психофізичні, інтелектуальні і моральні сили, які активно розвиваються завдяки правильно поставленому трудовому вихованню. Трудові заняття збагачують безпосередній, «живий» досвід школярів, який краще всіляких хитрощів будить думку, розвиває пізнавальні потреби.

Існує і інша сторона впливу праці на організацію життя дитячого товариства, де головна мета – пробудити і розвинути інтереси підлітків до певних видів занять. Суспільність підлітків на цьому етапі сприяє інтеграції групових намагань, устремлінь. З цією метою застосовується традиційна методика, що приводить в дію механізми групового трудового «зараження», взаємного стимулювання.

Відомо також, що праця як виховний засіб, впливає на особистісні структури і новоутворення не напряму, не самим фактом включення в неї вихованця, а в процесі взаємодії між дітьми, учнями і педагогами на базі праці. Характерною особливістю гуманістичної виховної системи виступає суб'єкт-суб'єктна взаємодія учасників трудового процесу. Праця у виховній системі – це спосіб зв'язку особистості зі світом, що встановлюється завдяки суб'єкт-суб'єктній взаємодії педагогів і дітей, що розгортається на основі прямого, безпосереднього і повного втілення власних задумів, проєктів в активній діяльності.

Діагностика трудової вихованості сільських школярів

У загальноосвітній школі відчутною є тенденція відчуження від праці, яка зумовлена передусім тотальною економічною кризою, відривом від народних традицій, розмитістю моральних ідеалів. У

цьому зв’язку набула гостроти і потреба діагностування трудової вихованості сільських школярів, ставлення їх до трудової діяльності.

У визначенні критеріїв ставлення школярів до праці виходимо з положень про те, що їх трудова діяльність за технологією та засобами має максимально наближатися до умов сучасного виробництва. Зазначимо, що обґрунтування критеріїв трудової вихованості школярів потребує співвіднесення даного поняття з близькими та суміжними поняттями і передусім такими, як «потреба в праці», «готовність до праці» та «працелюбність». Це, по-перше, обумовлює можливість більш глибокого осмислення відповідального ставлення до праці як морального новоутворення особистості, змісту та характеру взаємозв’язку його елементів. По-друге, дозволяє використати аналізовані поняття як методологічний орієнтир у дослідженні. Співвіднесення поняття «трудова вихованість школярів» з близькими та суміжними показує, що перше є системоутворюючою основою цих понять.

Виходячи з результатів теоретичного аналізу, критерії розвитку морально-трудової підготовки школярів розглядаємо як модель їхньої трудової вихованості. Вона дозволяє представити відповідальне ставлення в цілому як моральне новоутворення (якість людини) і в той же час умовно виділити в ньому окремі компоненти.

При цьому модель трудової вихованості школярів вирізняємо як сукупність компонентів, які розвиваються і взаємодіють, утворюючи при цьому певну цілісність і системну якість, що передбачає мотиваційний, когнітивний та практичний складники.

Мотиваційний компонент виявляється передусім у бажанні школярів трудитися, у почутті задоволення від праці. У свідомості особистості очікуваний і досягнутий результати праці, її процес дедалі тісніше пов’язується з творчим задумом, з потребою у самовизначенні, самореалізації, з ідеєю служіння людям. Мотиви праці учнів повинні пробуджувати прагнення до самореалізації, взаємодопомоги, бажання бути потрібним і корисним людям. У результаті сформованості як зовнішніх, так і внутрішніх мотивів останні не лише включають особистість у трудову діяльність, а й стають її потребою.

Для відповідального ставлення до праці характерне виявлення у школярів як зовнішніх, так і внутрішніх мотивів.

Необхідно відзначити, що у молодшому шкільному віці мотивами трудової діяльності є передусім емоційна привабливість

(безпосередній інтерес) трудового процесу. Пояснюється це недостатнім життєвим досвідом. Очевидно, спираючись на безпосередній інтерес, важливо у цьому віці формувати інтерес не лише до результатів праці, а й розвивати почуття сумлінності у виконанні обов'язку тощо.

Характерно, що групи мотивів підлітків і старшокласників мають дещо меншу розбіжність за широтою їх виявлення. Суттєвим критерієм трудової вихованості школярів є виявлення внутрішньої мотивації (працелюбність, інтерес до процесу та результатів, творчі мотиви). Наявність згаданих мотивів характеризує усвідомлення і вияв здатності до трудової діяльності, появу готовності до активних зусиль та певних видів праці, наявність вольових зусиль у переборенні труднощів.

У когнітивному компоненті трудової вихованості школярів основним критерієм є виявлення у них глибоких та міцних суб'єкт-об'єктних знань, рівня осмислення виробничого досвіду та розуміння елементів ринкових відносин (менеджменту, маркетингу, акціонування та ін.), а також усвідомлення необхідності технологічної дисципліни та комерційних знань. Цей компонент, природно, включає групу суб'єкт-суб'єктних знань, необхідних учневі для оптимального виконання як учбової, так і трудової діяльності. Основним критерієм у їх вимірах є глибина та міцність.

У практичному компоненті ставлення до праці суттєвим є виявлення передусім точних умінь і навичок. Це – суб'єкт-об'єктні вміння, серед яких мають домінувати загально трудові; навички економної роботи, вміння, пов'язані з плануванням, регулюванням та контролем трудової діяльності; навички самоконтролю; творчі вміння та навички; комерційні навички (рахунку вартості, витрат і прибутку і т. д.).

Серед факторів, які визначають трудову вихованість школярів, важливим є не лише вплив процесу, його результатів, а й характер між особистісних взаємин учнів з старшими та вчителями. Це передбачає необхідність суб'єкт-суб'єктних вмінь. Тому важливими також є навички між особистісної взаємодії; вміння та навички діалогічного спілкування, здорової конкуренції у навчальній групі; навички самоврядування; навички колективного обговорення підсумків роботи; вміння самооцінки та адекватної оцінки праці інших. Серед цементуючих якостей особистості, які об'єднують вищевказані вміння

у системну цілісність, є передусім морально-вольові (наполегливість, організованість, самостійність, ініціатива, підприємливість).

Людина розвивається духовно й фізично тільки в праці. Без праці вона деградує. Будь-які спроби уникнути продуктивної праці призводять до негараздів і для особистості, і для суспільства. З цього приводу К. Ушинський писав: «Якби люди винайшли філософський камінь, то була б ще не велика біда: золото перестало б бути монетою. Але якби вони знайшли казковий мішок, з якого вискакує усе, чого душа забажає, або винайшли машину, яка цілком затіняє всяку працю людини, то самий розвиток людства припинився б: розбещеність і дикість полонили б суспільство».

У процесі фізичної праці в учнів розвивається мускулатура різних частин тіла, координація і точність рухів, зграбність, сила, витривалість. Праця сприяє їх розумовому розвиткові. Діти, зайняті різними видами праці, кмітливіші, винахідливіші, вони стикаються з різними знаряддями праці, матеріалами, дізнаються, про їх призначення, збагачують свій словниковий запас.

Участь школярів у трудових процесах позитивно впливає на їх поведінку, дисциплінує.

– процес залучення школярів до різноманітних педагогічно організованих видів суспільно корисної праці відбувається з метою передання їм певного виробничого досвіду, розвитку в них творчого практичного мислення, працьовитості й свідомості людини.

Трудове виховання – це ведуча ланка всієї системи виховання школярів. Трудове виховання визначається багатьма факторами, а в школах здійснюється системою засобів, які охоплюють всі знання навчально-виховної роботи, а також зовнішньою діяльність школярів, родинне суспільство, виробничі колективи і засоби масової інформації.

Завдання трудового виховання зумовлені потребами існування, самоутвердження і взаємодії людини в суспільстві та природному середовищі. Воно покликане забезпечити:

психологічну готовність особистості до праці (бажання сумнівно та відповідально працювати, усвідомлення соціальної значущості праці як обов’язку і духовної потреби, бережливість щодо результатів праці та повага до трудової діяльності);

підготовку до праці (наявність загальноосвітніх і політехнічних знань, загальних основ виробничої діяльності, вироблення умінь і

навичок, необхідних для трудової діяльності, підготовка до свідомого вибору професії).

Трудове виховання ґрунтується на принципах:

- єдності трудового виховання і загального розвитку особистості (морального, інтелектуального, естетичного, фізичного);
- виявлення і розвитку індивідуальності в праці;
- високої моральності праці, її суспільно корисної спрямованості;
- залучення дитини до різноманітних видів продуктивної праці;
- постійності, безперервності, посильності праці;
- наявності елементів продуктивної діяльності дорослих у дитячій праці;
- творчого характеру праці;
- єдності праці та багатогранності життя.

Зміст трудового виховання школярів визначається навчальною програмою для кожного класу. Його особливості відображають поняття «трудова свідомість», «досвід трудової діяльності», «активна трудова позиці».

Трудова свідомість особистості містить уявлення про ставлення до праці, участі у суспільно корисній праці, усвідомлення необхідності трудового самовдосконалення, систему знань, трудових умінь і навичок, зсування ролі праці у виборі майбутньої професії.

Досвід трудової діяльності означає систему загальних умінь і навичок, необхідних у повсякденному житті, праці, об'єктивного оцінювання результатів своєї праці та само оцінювання, вмінь і навичок систематичної, організованої, посильної суспільно корисної праці, узагальнення набутого досвіду.

Активна трудова позиція зумовлюється системою трудових потреб, інтересів, переконань, ціннісних орієнтацій, уподобань, прагненням до обумовленого вибору професії, продовження освіти у відповідному навчальному закладі.

Людина не тільки пізнає навколишній світ, а й змінює його, тобто виступає як діяч, творець, трудівник. Разом з тим, як писав К. Маркс, змінюючи «зовнішню природу», «вона змінює свою власну природу». Психологічні дослідження підтверджують думку про те, що діяльність людини відіграє вирішальну роль у формуванні людської психіки. Саме в діяльності розкриваються і формуються психічні процеси і

психічні якості людини і розум, воля, почуття, увага пам’ять, здібності, риси характеру тощо.

Основними видами людської діяльності є: гра, навчання і праця. Гра є провідним видом діяльності дитини-дошкільника. З прикладом до школи основним видом діяльності дитину стає навчання. А вже в навчальній діяльності є риси, що зближують її з працею.

Праця являє собою діяльність, скеровану на виробництво суспільно-корисних продуктів – матеріальних чи ідеальних. К. Маркс писав, що праця – це процес, який відбувається між людиною і природою і в якому людина перетворює матеріал природи на засоби існування. При цьому не має значення чи потрібен продукт для того. Хто його виробляє, важливо, що цей продукт потрібен суспільству. Трудова діяльність, таким чином, є за своєю природою суспільна, оскільки цілі її диктуються індивіду суспільством, яке дає йому «соціальне замовлення».

У трудовій діяльності знаходить своє продовження розвиток психічних процесів і властивостей людини. Іноді в праці вбачають тільки створення продукту. Але для нас не менш важливо знати, як змінюється людина, її психологія в процесі використовувати працю з вихованою метою.

Трудова діяльність – явище складне, багатогранне і керівникові виробничого колективу вкрай необхідно знати не тільки, як виконується той чи інший вид праці, а й психологічні особливості, пов’язані з трудовою діяльністю.

Так, наприклад, на трудових процесах відбивається тип нервової системи особистості (вищої нервової діяльності), що лежить в основі темпераменту. Сила, швидкість і врівноваженість нервових процесів – збудження і гальмування проявляються в праці. Для успішного виконання якоїсь роботи необхідними є постановка мети і мотивів діяльності.

Мета – це те, що чого прогне людина, чого хоче досягти. Мета буває близька і віддалена. Однак самої лише мети недостатньо, щоб людина включалася в трудову діяльність: потрібний внутрішній поштовх – мотив. Мотив – це спонукальна дія діяльності, пов’язане з задоволенням певної потреби. В ролі мотивів виступають думки, прагнення, почуття людини, в яких проявляється усвідомлена потреба.

Для успішного виконання якоїсь роботи, крім наявності цілей та мотивів, потрібно вміти її виконувати.

Вміння це здатність людини продуктивно, якісно і у відповідний час виконувати роботу. Вміння – це складна властивість людини, в неї завжди включаються знання, мислення, увага, самоконтроль, розумові та рухові навики.

Контрольні питання

1. Охарактеризуйте особливості та структуру виховної системи О. А. Захаренка.
2. Охарактеризуйте авторську виховну систему В. А. Караковського.
3. Охарактеризуйте виховну систему В. О. Сухомлинського.
4. Дайте характеристику середовищному підході у виховній системі.
5. Розкрийте питання «праця, як найголовніша ланка виховної системи».

ЛЕКЦІЯ 5
УКРАЇНСЬКА НАЦІОНАЛЬНА СИСТЕМА ВИХОВАННЯ. ШЛЯХИ ТА ЗАСОБИ ЇЇ РЕАЛІЗАЦІЇ

План

1. Зміст та сутність національної системи виховання.
2. Принципи, форми і методи національної системи виховання.
3. Етапи розвитку української національної системи виховання.
4. Шляхи та засоби реалізації національної системи виховання

Ключові поняття: виховання, система виховання, українська національна система виховання.

1. Зміст та сутність національної системи виховання

Наука доводить, що справжнє виховання є глибоко національним за сутністю, змістом, характером та історичним покликанням. Адже нація – це насамперед система різноманітних природних (біологічних, зокрема анатомічних, фізіологічних), психічних, історично обумовлених ознак «тіла, душі й розуму» (К. Д. Ушинський), тобто психології, характеру, інтелекту певної культурно-історичної спільності людей. Закономірно, що різні ознаки, якості людей залежно від національної приналежності потрібно виховувати не однаковими, уніфікованими для багатьох народів, націй, а навпаки, різними за змістом, засобами, методами виховної роботи, які виробилися в кожній нації протягом віків і які є складовою та невід'ємною часткою її самобутньої матеріальної і духовної культури.

Національне виховання – це виховання дітей на культурно-історичному досвіді рідного народу, його традиціях, звичаях і обрядах, багатовіковій виховній традиції, духовності. Національне виховання є конкретно-історичним виявом загальнолюдського гуманістичного й демократичного виховання. Воно забезпечує етнізацію дітей як необхідну і невід'ємну складову їх соціалізації. Національне виховання духовно відтворює в дітях рідний народ, увічнює в підростаючих поколіннях як специфічне, самобутнє, що є в кожній нації, так і загальнолюдське, спільне для всіх націй світу. Українське виховання формує з дітей типових носіїв національної культури,

творців історичного шляху рідного народу, вірних продовжувачів справ, заповітів батьків і дідів.

Національна система виховання – це історично обумовлена і створена самим народом система ідей, поглядів, переконань, ідеалів, традицій, звичаїв та інших форм соціальної практики, спрямованої на організацію життєдіяльності підростаючих поколінь, виховання їх у дусі природно-історичного розвитку матеріальної і духовної культури нації. Система виховання ґрунтується на ідеях національного світогляду, філософії, ідеології, а не на ідеях якогось вчення або якоїсь партії, громадсько-політичної організації. Національна система виховання ґрунтується на засадах родинного виховання, народної педагогіки, наукової педагогічної думки, що увібрали в себе надбання національної виховної мудрості.

2. Принципи, форми і методи національної системи виховання

Принципи національного виховання:

Народність – єдність загальнолюдського і національного. Національна спрямованість виховання, оволодіння рідною мовою, формування національної свідомості, любові до рідної землі і свого народу.

Прищеплення шанобливого ставлення до культури, спадщини, народних традицій і звичаїв, національно-етичної обрядовості всіх народів, що населяють Україну.

Природовідповідність виховання – врахування багатогранної і цілісної природи людини, вікових та індивідуальних особливостей дітей, учнівської та студентської молоді, їх анатомічних, фізіологічних, психологічних, національних і регіональних особливостей.

Культуровідповідність виховання – органічний зв’язок з історією народу, його мовою, культурними і побутовими традиціями, з народним мистецтвом, ремеслами і промислами, забезпечення духовної єдності та спадкоємності поколінь.

Етнізація виховного процесу – наповнення виховання національним змістом, спрямованим на формування самосвідомості громадянина. Принципи етнізації однаково стосуються представників усіх народів України. Створення можливості всім дітям навчатися у

рідній школі, виховувати національну гідність, національну свідомість, відчуття етнічної причетності до свого народу. Відтворення в дітях менталітету свого народу, увічнення в підростаючих поколіннях специфічного, що є в кожній нації, виховання дітей як типових носіїв національної культури, продовжувачів справи батьків. Принцип етнізації – невід'ємний складник соціалізації дітей.

3. Етапи розвитку української національної системи виховання

Етапи розвитку національної системи виховання:

1). Дохристиянський період – спеціальних шкіл не було. Виховання у процесі пращі хлопці – полювання, дівчата – збиральництво. Безпорядні шлюбні відносини.

2). Київська Русь – феодальна держава. (2 періоди: Поява духовного слова. Прийняття християнства). З прийняттям християнства розвивались ринкові відносини З'являється мережі різних шкіл.

3). Період Украін.Відродження 14-17ст. – розквіт національної системи виховання. Широка мережа шкіл. Декілька етапів навчання: сім'я, школа, вузи. З'являються перші ВУЗи: Києво-Могилянська Академія 1616р.). Львівській університет (1661 р.). Братські школи – основна мета протистояти польським католицьким школам. Були рукописні азбуковники, словники. Перший друкований слов'янський буквар наприкінці 16 ст., 44 монастиря. Багато церквей. Біля них школи.

4). 17-19 от., – спадок. Річ Посполита. Росія. Кримський Хан – Україна під їх гнітом.

5). 20-те ст., – революція 17 р. Національна система виховання набула процвітання. Радянська влада піклується про сиріт, багатодітних сімей. Негативне: все суспільне, сім'я не може виховувати дитину в дусі суспільства.

6). 1991 р. – Незалежна Україна - склалися всі умови для розвитку педагогіки.

Державна Національна програма «Освіта» (Україна XXI ст.) у своєму змісті має розділ «Національне виховання» де зазначається, що НВ в укр. державі має бути спрямоване на формування у молоді та

дітей світоглядної свідомості, ідей, поглядів, переконань, ідеалів, традицій, звичаїв тощо.

4. Шляхи та засоби реалізації національної системи виховання

Рідна мова. Усі прихильники національної системи виховання вважали її важливим засобом виховання патріотизму. «Мова народу – писав К. Д. Ушинський, – кращий, що ніколи не в'яне й вічно знову розпускається, цвіт усього його духовного життя, яке починається далеко за межами історії...»

На основі рідної мови в школярів найефективніше формується національна психологія, характер, світогляд, свідомість, самосвідомість та інші компоненти духовності народу. Українська система виховання реалізує здавна прийняту цивілізованими націями аксіому: нормальне навчання, виховання й розвиток підростаючих поколінь забезпечується лише рідною мовою. «І справді, – пише Б. Грінченко, – ми бачимо таку річ, завсігди діти, що навчаються своєю рідною мовою, розумніші, більше в них хисту й думкою вони моторніші, ніж ті, кому затуркують голову мовою чужою...» Засвоюючи рідну мову з раннього віку, діти поступово стають носіями національного змісту й духу. «Скільки я знаю мов, стільки разів я людина», – говорить народна мудрість.

Рідна історія. З історії родоводу починається історія рідного народу. Українська система виховання ґрунтується на фактах, відомостях, наукових знаннях історії Батьківщини – України. Вивчаючи історію України, вихованці глибоко засвоюють першоджерела, витоки духовності рідного та інших народів, які здавна живуть на території нашої республіки. Значний внесок у народну педагогіку вніс козацький рух в Україні.

Природа рідного краю. Природне середовище – це найкращій вихователь. Природа українського краю відрізняється своєю чарівністю, багатогранним впливом на емоції й почуття людини. Вона виховує ніжність, щедрість, духовну величність людини, формує уміння бачити, відчувати, творити прекрасне, бережливо ставитися до природних надбань. Природа творить митців, умільців, майстрів.

Фольклор. У думках, піснях, прислів'ях і приказках, скоромовках, лічилках та інших фольклорних перлинах у високо

поетичній і глибоко ліричній формі відображено весь культурно-історичний мистецький шлях українського народу.

Дбаючи про народне виховання молоді, великого значення фольклору як виховному фактору надавав О. В. Духнович. Він розглядав фольклор як важливий засіб вивчення «народного духу», поширення ідей народності й патріотизму. Звертаючись через пресу до громадськості із закликом збирати фольклорні матеріали, Духнович пояснював: «Найбільший скарб народності зберігається у переказах простого народу...».

Національне мистецтво. Система національного виховання використовує практично невичерпні можливості народного й професійного мистецтва. Як не може вичерпатись джерело, що дає початок великій річці, так ніколи не вичерпується народна творчість. І сьогодні вона живе, живлячись від свого давнього коріння і прокладаючи нові шляхи в пізнанні сучасності. Мудра і прекрасна, вона вчить бачити красу в простому й малому. Народне мистецтво, які б не були його види, жанри, форми, твориться людьми – справжніми митцями. І це прекрасно, що природне повсякденне оточення людини стає тим середовищем, яке не лише захоплює, а й з ранніх років викликає прагнення прилучитися до мистецтва.

Народний календар. Це система історичного обумовлення дат, подій, свят, традицій, звичаїв, обрядів, які народ відзначає протягом року в певній послідовності. Народний календар – енциклопедія життя, трудової діяльності, культури, побуту й дозвілля народу, могутній і гармонійний комплекс ідейно-моральних, емоційно-естетичних засобів виховання підростаючих поколінь.

Національна символіка. Національна символіка кожного народу виконує історично важливі функції консолідації нації в єдину етнографічну, культурно-історичну спільність, єдину суверенну державу. Національні символи України – герб (тризуб), прапор (синьо-жовтий), гімн («Ще не вмерла Україна...»).

Завдяки етнічним символам (берегиня, обереги пам’яті, калина, верба тощо) у свідомості кожного українця виникають дорогі серцю образи дитинства, рідного краю, батьківської хати, родинного вогнища.

Родинно-побутова культура. Перші паростки й основи загальної культури дитина одержує в сім’ї; яка узагальнює культурні надбання роду. Це материнська й батьківська любов до дітей, шанобливе

ставлення до бабусі й дідуся, інших родичів, прихильність до батьківського дому.

Національні традиції, звичаї й обряди. В основі понять «народ», «нація» лежать стійкі її віковічні традиції – трудові, моральні, естетичні та ін. Традиції та звичаї бувають родинні, регіональні і загальнонаціональні. Традиції, звичаї й обряди об'єднують минуле і майбутнє народу, старші й молодші покоління.

Контрольні питання

1. Охарактеризуйте зміст та сутність національної системи виховання.
2. Назвіть принципи національної системи виховання.
3. Назвіть форми національної системи виховання.
4. Назвіть методи національної системи виховання.
5. Які етапи розвитку української національної системи виховання ви знаєте?
6. Охарактеризуйте шляхи та засоби реалізації національної системи виховання

ЛЕКЦІЯ 6
ТЕХНОЛОГІЇ У ВИХОВНОМУ ПРОЦЕСІ

План

1. Поняття технологія в педагогічній науці.
2. Технологія виховання як педагогічна проблема.
3. Комплексний підхід

Ключові поняття: технологія, виховна технологія, комплексний підхід, діяльнісний підхід, виховна справа, цілепокладання.

1. Поняття технологія в педагогічній науці

Слово «технологія» (від гр. «techne» – мистецтво, майстерність; «logos» – наука) у виробничому процесі означає систему запропонованих наукою засобів, способів і алгоритмів, застосування яких забезпечує наперед визначені результати діяльності, гарантує отримання продукції заданої кількості і якості. Технологія базується на науці. Всі сучасні виробництва основуються на технологіях.

Термін «технологія» у педагогіку ввів А. С. Макаренко. Він вважав, що справжній розвиток педагогічної науки пов'язаний із її здатністю «проєктувати особистість», тобто чітко передбачати ті її якості і властивості, які мають сформуватися у процесі виховання. Визначеність цілей дає можливість перейти до чіткої технології виховання.

«Я під цілями виховання розумію програму людської особистості, програму людського характеру... Я вважаю, що ми, педагоги, повинні мати таку програму людської особистості, до якої необхідно прагнути.»

(А. С. Макаренко)

Технологія виховання – це строго обґрунтована система педагогічних засобів, форм, методів, їх етапність, націленість на вирішення конкретного виховного завдання. Кожне завдання має адекватну технологію виховання. Зміна завдання веде до зміни технології.

Педагогічна технологія, як і будь-яка інша, є концентрованим виразом досягнутого рівня діяльності («колективної майстерності»). Останній виникає на основі індивідуальної майстерності. Сучасна

педагогічна теорія «дозріла» для технологічного підходу у вихованні, визнає його раціоналізм і доцільність, проте до розробки технології виховання, спираючись на яку кожен педагог зміг би сформувати ідеальну особистість, їй ще далеко.

Проблема не тільки в тому, що більшість педагогів ще не відійшла від інтуїтивного вирішення виховних завдань, а й у складності процесу виховання. На відміну від виробничих процесів, які мають послідовні операції, у виховному процесі якості особистості формуються не послідовно, а комплексно. Не можна сформувати особистість зусиллями різних вихователів, які володіють окремими «технологічними операціями». Особистість може створити тільки особистість. Тому вихователь, спираючись на загальну технологію, повинен вести виховний процес з початку і до кінця. Звісно, при цьому він завжди буде проявляти індивідуальну майстерність.

2. Технологія виховання як педагогічна проблема

Що дає сучасній практиці виховання педагогічна технологія?

1. Контекст «виховне завдання – технологія виховання» зводить до мінімуму педагогічні експромти у практичній діяльності і переводить останню на шлях попереднього проєктування виховного процесу.

2. Замість окремих «виховних заходів» технологія виховання пропонує проєкт виховного процесу, який визначає зміст і відповідні види діяльності кожного вихованця.

3. Ієрархія цілей (визначення трьох рівнів цілеутворення: глобального – на рівні замовлення суспільства, етапного – на рівні етапів навчання, оперативного – на рівні конкретних виховних завдань) дозволяє досягнути гармонійної взаємодії всіх компонентів виховної системи по горизонталі (у межах одного періоду навчання – навчального року, півріччя, чверті) і вертикалі (на весь період навчання у школі).

4. Позбавитися формалізму. Формалізм у вихованні означає неуважне, шаблонне ставлення до вихованця чи колективу, а значить однобічність і неадекватність виховних впливів.

Типовими проявами формалізму у вихованні є розрізнений підхід до планування, проведення ізольованих «виховних заходів», оцінки виховної роботи;

– показний характер виховної роботи, що суперечить розвиткові вихованця і колективу;

– незавершеність, неповнота виховних впливів, коли вихованець розглядається як об'єкт впливу тощо;

– однобічність трактування того чи іншого впливу; так, бесіда, доручення часто розглядаються як метод лише морального чи естетичного виховання, хоча насправді вони вирішують різні завдання виховання.

3. Комплексний підхід

У практичній технології ідея цілісності виховного процесу реалізується шляхом комплексного підходу. Комплексність – це єдність цілей, завдань, змісту, методів і форм виховного впливу і взаємодії. Комплексний підхід до виховання виконує одночасно декілька функцій:

1) орієнтує побудову системи виховання на цілісну особистість, а не на окремі її якості;

2) сприяє всебічному розвитку особистості, який є результатом комплексного вирішення виховних завдань;

3) сприяє гармонійному розвиткові особистості шляхом здійснення єдності і взаємозв'язку всіх напрямів сучасного виховання, їх певного співвідношення і супідрядності;

4) сприяє ефективності виховання: одночасне вирішення не однієї, а декількох виховних завдань, природно, піднімає його результативність.

Між виховними впливами існують десятки, сотні, тисячі залежностей і обумовленостей. Ефективність виховання врешті-решт визначається тим, що ці залежності й обумовленості враховуються, точніше, здійснюються на практиці (В. О. Сухомлинський).

Сучасні технології виховання реалізують основні функції комплексного підходу шляхом:

1. Впливу на свідомість, почуття і поведінку вихованців.

2. Органічного поєднання виховання (зовнішнього педагогічного впливу) і самовиховання особистості.

3. Єдності та координації виховних зусиль усіх соціальних інститутів і об'єднань, які займаються вихованням: сім'ї, школи,

колективів і груп, засобів масової інформації, літератури, мистецтва, органів правопорядку та ін.

4. Використання системи конкретних виховних справ, які одночасно вирішують завдання інтелектуального, фізичного, патріотичного, морального, естетичного й екологічного виховання в єдиному виховному процесі.

5. Системного підходу до процесу виховання – послідовності і супідрядності всіх компонентів виховання, їх взаємозв'язків і взаємовпливу.

6. Урахування зовнішніх і внутрішніх факторів, які сприяють чи перешкоджають одержанню найоптимальніших результатів виховної роботи.

У виховному процесі, що протікає у формі взаємопов'язаної діяльності вихователів і вихованців, у ролі таких причин (факторів) виступають:

а) уже сформований спосіб життя школяра, який може сприяти розвиткові запланованих якостей або (за певних умов) перешкоджати йому;

б) умови життя, які спричиняють становлення певного способу життя у межах різних регіонів: національні особливості (національна психологія, характер, свідомість, світогляд) найближчого оточення вихованця; традиції, звичаї, обряди; особливості географічного і природного середовища;

в) засоби масової інформації і пропаганди;

г) рівень розвитку й умови життя колективу, які безпосередньо впливають на особистість школяра (виховна система, що склалася у ньому, громадська думка, ціннісні орієнтації, моральні норми, психологічний клімат);

д) норми взаємин, що склалися у первинних колективах, позиція учня у системі колективних відносин;

є) індивідуальні особливості вихованця.

Виховні справи.

Виховний процес складається, як ми уже зазначали, з відрізків процесу – виховних ситуацій, які містять у собі всі структурні компоненти цілісного процесу. Виховні ситуації лежать в основі різних форм виховної роботи, які мають назви: «виховний захід», «колективна виховна справа» (КВС), «колективна творча справа» (КТС), «виховна справа» (ВС).

Вислів «виховний захід» не відповідає сучасному розумінню суті виховної роботи. «Захід» передбачає одноразові, фрагментарні, роз'єднані виховні впливи. Виховний процес, в основі якого лежать окремі заходи, компанії, не може бути результативним. Тому більшість педагогів сприймає вислови «виховний захід», «педагогіка заходів» як синоніми формально-бюрократичної педагогіки, коли виховна робота спрямовується не на особистість, а на виконання планів і формальне дотримання встановлених традицій.

Останнім часом теоретики і практики надають перевагу поняттю «виховна справа». Виховна справа (ВС) – це форма організації і здійснення конкретної діяльності вихованців, яка є необхідною, корисною, здійсненною. Виховний процес складається з ланцюга виховних справ.

Серцевиною виховної справи є єдність двох підходів – діяльнісного і комплексного. Перший вимагає організації різних видів діяльності учнів: пізнавальної, суспільно-орієнтованої, трудової, художньої, спортивної, ціннісно-орієнтованої і вільного спілкування, а другий, як ми вже знаємо, єдності цілей, завдань, змісту, форм і методів виховання. Внаслідок цього одна виховна справа одночасно забезпечує вирішення декількох виховних завдань. Головна мета виховних справ – формування поведінки, готовності до відповідної діяльності. Виховні справи складають ланцюг вчинків у життєвих ситуаціях. Проте навіть вчинки не завжди свідчать про відповідну вихованість. Важливі і спонукальні мотиви, які пояснюють вчинки. Формування широкого діапазону соціально значимих мотивів діяльності є важливою і необхідною частиною всіх виховних справ.

Контрольні питання

1. Дайте визначення поняття «технологія в педагогічній науці».
2. Розкрийте сутність технології виховання як педагогічна проблема.
3. Охарактеризуйте комплексний підхід.

ЛЕКЦІЯ 7
СОЦІАЛЬНО-ВИХОВНІ ТЕХНОЛОГІЇ

План

1. Соціально-виховні технології, їх основні групи та моделі.
2. Класифікація соціально-виховних технологій.
3. Технологія роботи з важковиховуваними дітьми.
4. Технологія роботи з дітьми з особливими освітніми потребами.
5. Організація успішної діяльності як соціально-виховна технологія.

Ключові поняття: соціально-виховні технології, важковиховувані діти, діти з особливими освітніми потребами.

1. Соціально-виховні технології, їх основні групи та моделі

Поняття соціально-виховних технологій та їх структура Соціально-економічна і політична криза в українському суспільстві призвела до руйнування традиційних моральних норм та витіснення їх новими, спричинила кардинальну зміну ціннісних орієнтирів та суспільно-правову дезорієнтацію особистості і, відповідно, дала поштовх для розвитку соціальної педагогіки.

Перед сучасним молодим поколінням виникло чимало соціальних і психологічних проблем: зміна або втрата освітніх ідеалів, відсутність перспективи професійного працевлаштування, економічна залежність від батьків, прояви соціальних відхилень (злочинності, пияцтва, проституції, наркоманії) тощо.

За таких умов посилюється роль соціальної педагогіки, однією з основних категорій якої є соціальне виховання.

Оскільки виховання – це педагогічно спрямований процес формування людини як особистості в суспільстві, то соціальне виховання можна визначити як систему заходів та процес створення умов становлення і розвитку особистості в різних мікросоціумах соціального середовища.

На початку 90-х років минулого століття в Україні з’явилася нова спеціальність – «Соціальна педагогіка», яка передбачає реалізацію соціального виховання, соціальної допомоги, соціальної підтримки, соціального захисту, а також соціальну роботу з різними верствами

населення в певних мікро соціумах соціального середовища, у т. ч. і відповідну діяльність працівників загальноосвітньої школи.

Провідна роль у реалізації соціально-виховного процесу в загальноосвітньому навчальному закладі належить класному керівникові, який здійснює педагогічну діяльність з учнівським колективом, окремими учнями, їхніми батьками, забезпечує не лише ефективну та повноцінну взаємодію учасників навчально-виховного процесу, а й створює умови для самореалізації та розвитку учнів, їх підготовки до майбутнього дорослого життя та сприяє їх соціальному захисту. Для вирішення соціально-педагогічних проблем класні керівники реалізовують відповідні соціально-виховні технології.

Соціально-виховна технологія – це обґрунтована на основі педагогічної діагностики система, у якій реалізовується алгоритм послідовних операцій для забезпечення гармонійної взаємодії особистості з соціальним середовищем.

Соціально-педагогічна діяльність має визначену структуру, завдяки якій може поетапно розділятися та послідовно реалізовуватися. Основними компонентами цієї діяльності є цілеутворення, діагностичні процедури, вибір способів дії та їх інструментарію, оцінка результатів діяльності. Вирішення будь-якої проблеми учня, що вимагає втручання педагога, починається з діагностування й встановлення довірливих стосунків з дитиною. Взаємна повага, довір’я є необхідними умовами реалізації програми дій кожної з численних технологій соціального виховання.

2. Класифікація соціально-виховних технологій

На сьогодні нема загальноприйнятої класифікації соціальновиховних технологій. Учений Г. Селевко визначив такі їх групи:

- технології сімейного виховання;
- технології дошкільного виховання;
- технології соціально-педагогічних комплексів;
- технології додаткової освіти;
- технології трудового і професійного виховання і освіти;
- технології роботи з важковиховуваними дітьми;
- технології соціально-педагогічної реабілітації і підтримки дітей з обмеженими можливостями життєдіяльності (інвалідів);

- технології реабілітації дітей з порушенням соціальних зв’язків і відносин;
- технології встановлення зв’язків з громадськістю (PRтехнології).

У межах кожної групи існують моделі, центри та системи. Наприклад, серед групи технологій соціально-педагогічних комплексів існують моделі «Співдружність школи і виробництва», «Соціально-педагогічний комплекс як спеціально спроєктоване середовище», «Школа-виш», центр комплексного формування особистості М. Щетініна та ін.

Технологіями соціально-педагогічної реабілітації та підтримки дітей з обмеженими можливостями життєдіяльності (інвалідів) є технологія роботи з розумово відсталими дітьми і технологія роботи з дітьми з особливими освітніми потребами.

Серед технологій трудового та професійного виховання і навчання виокремлюють модель «профільне навчання», системи А. Макаренка, В. Сухомлинського, О. Захаренка та ін.

3. Технологія роботи з важковиховуваними дітьми

Дітей, виховання яких викликає особливі труднощі, науковці називають по-різному: «важковиховуваними», «педагогічно занедбаними», «соціально занедбаними», «соціально незахищеними», «дезадаптованими», «з девіантною поведінкою» тощо.

У загальноосвітній школі до категорії проблемних («важких») потрапляють:

а) діти, які мають труднощі в навчанні і важко виховуються;

б) діти зони ризику. З точки зору дослідників, цим дітям притаманні дисгармонійний розвиток, низький рівень працездатності, слабкі адаптаційні механізми, схильність до патологічних реакцій на перевантаження.

Є багато причин девіантної поведінки як біологічного, так і психологічного й соціального характеру. Заслуговує на увагу гіпотеза Ю. Черво про відхилення у «Я – концепції» дитини. «Яконцепція» – це уявлення людини про себе. У ній учений виокремлює 4 компоненти: «Я – знаю»; «Я – можу»; «Я – подобаюсь», «Я – захищений». Однак варто визначити і такий складник, як «Я – значущий», зважаючи на те, що інстинкт визнання є одним із найсильніших у розвитку людини.

Отже, у «Я – концепції» виокремлено 5 складових:

- «Я – знаю» (потреба у пізнанні);
- «Я – можу» (потреба в самоутвердженні);
- «Я – значущий» (потреба у визнанні);
- «Я – захищений» (потреба в захищеності);
- «Я – подобаюсь» (потреба в самовираженні).

Якщо хоча б одна із цих складових недостатньо розвинена, в особистості виникає внутрішня дисгармонія. Наприклад, якщо в людини складові «Я – концепції» зі знаком мінус, то у неї формується комплекс неповноцінності і починається саморуйнування. Такий учень про себе може сказати:

- «Я не знаю ні себе, ні навколишній світ»;
- «Я не здатний до самореалізації»;
- «Я нікому не потрібний і мене не цінують у колективі»;
- «Я не захищений ні друзями, ні вчителями, ні батьками»;
- «Я не подобаюся ні однокласникам, ні вчителям, ні навіть собі». Звичайно, усі складові «Я – концепції» зі знаком мінус формуються нечасто. Інша крайність – це всі складники «Я – концепції» зі знаком плюс, але в асоціальній сфері. Такий учень про себе може сказати:
- «Я знаю тіньову сторону життя»;
- «Я здатний на нахабство»;
- «Я потрібний своїм друзям, і без мене жоден намір не буде реалізуватися;
- «Я захищений кримінальними авторитетами»;
- «Я подобаюсь своїм друзям, які мають схильність до протиправних дій». Внутрішня дисгармонія, пов’язана з проблемами «Я – концепції», найчастіше усувається одним із психоактивних чинників: наркотиками, алкоголем, надмірним захопленням віртуальним світом тощо.

Попередження і подолання важковиховуваності – цілісний процес. Він має чітко визначену структуру і передбачає такі етапи діяльності класного керівника:

а) визначення цілі діяльності – формування особистості з позитивною «Я – концепцією» у соціальній сфері, сприйнятливої до виховних впливів суспільних інституцій, школи та позашкільних виховних закладів;

б) діагностичний етап, на якому педагог вивчає та аналізує позитивні й негативні фактори виховання, умови та причини, що їх спричинили. На цьому етапі класний керівник складає детальну психолого-педагогічну характеристику учня;

в) етап здійснення соціальної адаптації – включення вихованця в соціальні та внутрішньоколективні відносини, регуляція його відносин з однолітками та вчителями;

г) етап планування і визначення змісту роботи передбачає визначення педагогом шляхів та способів нейтралізації негативних тенденцій у розвитку дитини та стимулювання позитивних проявів у її поведінці, планування спільної діяльності з іншими вчителями у процесі перевиховання проблемної дитини, залучення важковиховуваної дитини до соціально цінної діяльності з урахуванням її позитивних якостей, сил і здібностей; ґ) цілеспрямована педагогічна діяльність, яка передбачає реалізацію планів щодо перевиховання конкретної дитини. На цьому етапі важливою є координація діяльності всіх, хто може впливати на дитину (батьків, родичів, однокласників, учителіввихователів та ін.). Цю координацію здійснює класний керівник.

Основні етапи програми діяльності класного керівника розробляються відповідно до алгоритму дій процесуального компонента соціально-виховної технології. У технології роботи з важковиховуваними дітьми необхідно реалізувати таку послідовність процесів: – діагностика сформованості соціально значимих рис та нахилів дитини; – цілеспрямований вплив на свідомість учня; – залучення до соціально значимої діяльності; – вплив на емоційну сферу. Діагностика сформованості виховних цінностей дитини та відхилень у поведінці дає змогу рекомендувати їй зайнятися тим видом діяльності, який відповідає її нахилам, допомогти створити школяреві життєві цілі та плани.

На етапі цілеспрямованого впливу на свідомість дитини відбувається формування довірливих взаємин між вихователем і вихованцем, формується позитивна самооцінка, забезпечується відчуття впевненості в собі, довіра до людей і в кінцевому результаті – успіх життєдіяльності дитини. Вихователь може застосувати декілька програм у роботі з дитиною, зокрема: «Пізнай себе», «Учись вчитися», «Культура і спілкування» тощо.

У цільовій програмі «Пізнай себе» учневі розкривається його особистий, внутрішній психічний «портрет», він знайомиться з особливостями темпераменту, свідомості й емоцій людини, навчається адекватної самооцінки.

Програма «Учися вчитися» надає допомогу найчисленнішій частині важковиховуваних учнів – тих, що не встигають у навчанні.

Завдання програми «Культура і спілкування» – допомогти тим, хто відчуває труднощі в особистому спілкуванні зі своїми ровесниками чи дорослими, завдяки чому стають невдахами.

Ефективними є програми «Учіться володіти собою» та «Цілі життя», які передбачають формування умінь поводитися у конфліктних ситуаціях, визначення цілей на близьку, далеку і середню перспективу та їх досягнення.

На третьому етапі технології роботи з важковиховуваними дітьми відбувається організація діяльності підлітка, що дає йому можливість самоствердження і самореалізації. Ця діяльність повинна відповідати його інтересам, бути доступною, продуктивною, суспільно корисною, її результати мають бути позитивно оцінені оточенням. Широкі можливості для попередження девіантної поведінки і подолання її проявів мають заклади допоміжної освіти, культури, спорту, відпочинку, однак вони часто недоступні для дітей через матеріальні чинники. Доволі значною є база занять за інтересами, яка існує в сім'ї, зокрема хобі, домашнє господарство, робота на дачній ділянці тощо.

Вільний час – вміння розумно і цікаво, з користю для себе і суспільства проводити свій час – гостра проблема «важких» дітей. З одного боку, діяльність на дозвіллі приваблює учнів нерагламентованістю, добровільністю видів і форм, широкими можливостями для самодіяльності, неформальним характером взаємин. З іншого – «важкі» учні не вміють раціонально використовувати свій вільний час, у них не розвинуті вміння і навики такої діяльності. Педагог-реаніматор допомагає дитині заповнити цю порожнечу, накопичити досвід самоутвердження в процесі корисної діяльності, розвинути вміння і навики самоорганізації, планування свого часу, формування інтересів, уміння досягати поставлених цілей.

Четвертий етап технології передбачає вплив на емоційну сферу дитини шляхом перебудови ставлення до неї через особистісний підхід.

На всіх етапах роботи з важковиховуваним учнем педагог проводить аналіз і корекцію результатів педагогічного впливу, аналізуючи соціально-психологічні зміни у поведінці вихованця та розробляючи подальші виховні заходи.

Провідним напрямком корекційних технологій є особистісний (особистісно зорієнтований) підхід до учнів у навчальновиховному процесі, який передбачає розвиток особистості у вихованні та навчанні, побудову гуманних та демократичних взаємостосунків з дитиною, врахування індивідуальних особливостей важковиховуваного школяра. Відповідно до індивідуальних рис дитини педагог добирає методи впливу. У роботі з агресивними школярами, що проявляють нахабство у ставленні до оточуючих, не можна допускати вседозволеності, всепрощення, сюсюкання або панібратства. Адекватними методами роботи є переконання, наказ, покарання, метод «вибуху».

4. Технологія роботи з дітьми з особливими освітніми потребами

Незважаючи на технічний прогрес, стрімкий розвиток інформаційних технологій, сучасні досягнення в медицині, у світі збільшується кількість дітей з особливими потребами (з порушеннями психофізичного розвитку, зокрема слуху, зору, інтелекту, мовлення, опорно-рухового апарату, а також зі складною структурою порушень та емоційно-вольовими порушеннями; сюди ж відносяться діти з аутизмом), а відтак розвивається інклюзивна освіта. Хвороби таких дітей зумовлені вродженими чи набутими чинниками.

У високорозвинених державах (США, Франція, Норвегія тощо) діти з особливими потребами не відчувають себе знедоленими, обділеними. Держава створила для них хороші умови для навчання, зміцнення здоров’я, вибору професії та самореалізації в дорослому житті. Вони навчаються у звичайних класах загальноосвітніх шкіл разом зі здоровими учнями, що сприяє формуванню у школярів милосердя, доброти та інших соціально цінних якостей. Водночас раннє залучення дітей з особливостями психофізичного розвитку до діяльності в колективі здорових ровесників сприяє розвитку у хворих учнів самостійності, впевненості, сміливості й інших особистісних рис.

У нашій країні лише в останні роки акцентована увага на підтримці дітей цієї категорії. Для забезпечення їх соціалізації впроваджуються соціально-виховні технології. Розширенню підтримки учнів з особливими освітніми потребами сприяє прийнята Міністерством освіти і науки України у 2010 р. Концепція розвитку інклюзивної освіти. Необхідність прийняття цього документа зумовлена тим, що збільшується кількість дітей з важкими інклюзіями. Зокрема, за оперативними даними, зі 129 тис. дітей з особливими освітніми потребами, які інтегровані до загальноосвітніх навчальних закладів, 45% – це діти з інвалідністю. Водночас доведено, що навчання школярів з інклюзіями в закладах інтернатного типу посилює процеси дезадаптації, формування комплексу неповноцінності або агресію.

Проте на сучасному етапі проблеми, пов'язані як з лікуванням дітей, так і з їх психолого-педагогічним супроводом, залишаються невирішеними: «організаційно-методичні засади навчального процесу у загальноосвітніх школах орієнтовані на дітей з типовим розвитком і не враховують особливостей навчально-пізнавальної діяльності дітей з особливими освітніми потребами. Невідповідність форм і методів педагогічного впливу на таких дітей може створювати передумови для формування у них негативного ставлення до навчання, девіантної поведінки».

Отже, потребують подальшого розвитку й реалізації технології роботи з дітьми з особливими потребами. Основними їх етапами є:

підготовчий, що передбачає аналіз ситуації на основі бесіди з дитиною та батьками й установлення контакту зі всіма учасниками психолого-педагогічного й медичного супроводу дитини;

діагностичний – діагностика рівня розвитку дитини;

планування – складання індивідуального плану допомоги дитині.

Етап реалізації, що передбачає:

- роботу з дітьми (групові та індивідуальні заняття з медичними працівниками; психологічне консультування; індивідуальні та групові релаксаційні заняття, корекційні заняття з елементами казкотерапії, арттерапії, музикотерапії, піскотерапії, гудзикотерапії; корегувальна діагностика – робота з мандалами, бесіди);
- роботу з учителями (заняття з елементами тренінгу для педагогів, які працюють з дітьми за індивідуальною формою навчання; забезпечення вчителів, які навчають дітей за індивідуальною формою,

програмами навчання; педагогічні наради з проблем розвитку дітей з особливими потребами);

- роботу з батьками (консультування батьків). – підсумковий – колективне обговорення з фахівцями ефективності виконаної роботи та створення рекомендацій щодо подальшої діяльності дитини.

Незважаючи на розроблену технологію роботи з дітьми з особливими потребами, інклюзивна освіта в Україні знаходиться на етапі становлення. Потребують подальшого розвитку форми, засоби, методи спільної діяльності педагогів, психологів, медичних працівників, батьків та учнів, що мають відхилення у психофізичному розвитку. Проте, найважливіше, щоб змінилося ставлення до таких дітей, адже від нього залежить рівень моральності суспільства.

5. Організація успішної діяльності як соціально-виховна технологія

Трактування основних понять технології та історія її розвитку. Питання успіху, успішності є особливо актуальними в останні декілька десятиріч. Успіхом називають позитивний наслідок роботи, удачу, талант. Успішна діяльність – це така соціально ціннісна (визнана) діяльність, результат якої відповідає визначеній меті.

Проблема успіху та його досягнення інтенсивно розроблялася вченими з часів епохи Відродження. У XVII ст. Я. А. Коменський намагався удосконалити навчальну діяльність. Він створив велику дидактику – універсальне мистецтво навчати всіх усьому, навчати так, щоб неуспіху бути не могло.

Засновником теорії «правильної діяльності (хорошої роботи)», є польський філософ і логік Т. Котарбинський, який розвивав її із середини 50-х років XX ст. Він започаткував праксеологічний підхід як особливий спосіб аналізу і пояснення практики людини. Термін «праксеологія» вперше використав французький філософ та історик А. Еспінас у другій половині XIX ст., запропонувавши ідею створення окремої навчальної дисципліни про чинники підвищення ефективності діяльності. У 20-х роках XX ст. праксеологічні ідеї розвивав український економіст-математик Є. Слуцький.

Завдяки розвитку у громадян праксеологічних умінь можна вирішувати соціальні проблеми країни. Такий висновок зроблено на основі виявленого американським психологом Дж. Макклелландом

зв’язку між потребами індивідів в успіхові та економічним зростанням суспільства.

Спроби встановити залежність між наполегливістю у досягненні успіху та суспільним прогресом здійснив фізіолог І. Павлов. Він вважав, що існує особливий інстинкт успіху, який може бути виражений у представників різних націй більше чи менше. На думку вченого, інстинкт успіху краще розвинутий у людей, що належать до єврейської та англосаксонської націй, ніж у представників інших націй. Відомий фізіолог вважав, що учителі та батьки мають допомагати у розвитку інстинкту успіху: «Якщо кожен з нас буде плекати цей інстинкт у собі як дорогоцінну частину своєї сутності, якщо батьки і все учительство всіх рангів зроблять своїм головним завданням зміцнення і розвиток цього рефлексу в масі, якою опікуються, якщо наша громадськість і державність відкриють широкі можливості для практики цього рефлексу, то ми станемо такими, якими повинні і можемо бути, судячи з багатьох епізодів нашого історичного життя та з деяких злетів нашої творчої сили».

Вітчизняні та зарубіжні науковці акцентують увагу на суперечностях у трактуванні суті успіху: те, що одні вважають успіхом, інші можуть сприйняти як невдачу. Залежно від обставин, учитель може вважати успіхом «відмінні» та «добрі» оцінки учнів або відсутність незадовільних, збільшення кількості учнів у школі або заборону її закриття тощо.

Одна з перших технологій успіху, відомих у педагогічній практиці, – це педагогічна технологія С. Френе. Його школу ще називають Школою успіху і радості. Технологія С. Френе передбачала чітке детальне планування діяльності дітей. Кожна дитина у школі за допомогою вчителя складала індивідуальний план, де було чітко передбачено обсяг навчальної роботи, який мав бути виконаний за тиждень. Що п’ятниці школярі аналізували, чи вдалося їм виконати заплановане. Школа мала багато переваг порівняно з традиційними закладами: уроки-прогулянки, розвиток мислення, використання природного методу навчання, єдність розумового та морального виховання, застосування механічної праці, демократизація шкільного життя та ін.

Значенню успіху в становленні особистості приділяв увагу американський педагог В. Глассер. Інтереси дитини, її прагнення досягнути визначеної мети є основними пріоритетами створеної ним

«школи без невдах». На його думку, якщо дитині вдається стати успішною в школі, у неї є хороші шанси на успіх у житті. Завдання школи полягає в забезпеченні системи, в якій успіх був би реальним, учні могли б реалізовувати свої здібності. В іншому разі дитина цілком може стати невдахою, що є причиною не тільки її особистої біди, а й соціальних негараздів. Зростання соціальної нестабільності, збільшення кількості ув'язнених у тюрмах, а також пацієнтів психіатричних лікарень відбувається тому, що втрачена будь-яка надія на успіх. Отже, у виховній системі В. Глассера простежується взаємозв'язок між життєвим успіхом окремого індивіда та благополуччям держави. Проте у ній недостатньо досліджений механізм формування у школярів праксеологічних умінь.

На сучасному етапі в зв'язку із популяризацією програм «Як стати успішною особистістю», «Зроби себе сам» (особливо поширені в американському суспільстві) в Україні та інших країнах створюються школи, місія яких полягає в досягненні успіху в навчанні та вихованні.

Особливістю технології «Організація успішної діяльності» є формування праксеологічних умінь, тобто вмінь ефективно організувати діяльність на основі загальних законів її реалізації, дотримання визначеної етапності дій.

Головні етапи технології

Організація успішної діяльності передбачає послідовне чергування таких етапів, що становлять алгоритм технології:

1. Підготовчий етап:

а) діагностування особистісних якостей;

б) створення психологічних передумов (формування мотивації, позитивного емоційного стану, психологічної стратегії «переможця»).

2. Початковий етап:

а) визначення мети діяльності;

б) складання плану реалізації мети;

в) визначення осіб, які долучаються до виконання завдань.

3. Етап виконання:

а) реалізація початкового плану;

б) усунення непередбачуваних перешкод;

в) корекція початкового задуму;

г) залучення додаткових ресурсів.

4. Досягнення результату.

Особливості підготовчого етапу.

Підготовчий етап діяльності є особливо необхідним тоді, коли в особистості занижена самооцінка або в неї чітко проявляється психологія «невдахи» (згідно з теорією американського психолога Е. Берна, усі люди поділяються на «переможців», «не-переможців» та «невдах»). Саме на цьому етапі необхідно реалізовувати сугестивну педагогіку, формувати в особистості психологічні риси переможця. Люди такого типу, зазнавши невдачі, створюють нову стратегію дій з урахуванням помилок. Невдахи завжди шукають і знаходять причини, які заважають їм досягати мети. Не-переможці вважають, що їм не призначено долею стати переможцями, але вони і не збираються ставати невдахами; від них вимагається клопітка робота не в надії перемогти, але щоб залишитися при досягнутому. На думку Е. Берна, «не-переможці» – це прекрасні працівники, члени групи, прислуга; вони старанні і вдячні, не схильні спричиняти неприємності оточуючим людям. Е. Берн пише: «Найкращий спосіб відрізнити невдаху від переможця такий: переможець – це людина, яка знає, що вона буде робити, якщо програє, але не говорить про це; невдаха – це той, хто не знає, що робити, якщо програє, але говорить про те, що буде робити, якщо виграє».

Цілеутворення та його значення в досягненні успіху

Найважливіший етап технології – визначення цілей, зокрема вибір виду діяльності, який відповідав би інтересам та здібностям дитини.

До визначення цілей висуваються певні вимоги:

- суспільна значимість (цілі не повинні суперечити суспільним потребам);
- реалістичність (цілі мають бути не занадто складними і не занадто легкими);
- визначеність термінів реалізації;
- конкретність;
- точність у формулюванні;
- фіксація в письмовій формі.

Як показує практика, записують власні цілі на папері менше трьох відсотків людей у світі. Менше одного відсотка з них регулярно перечитують і переосмислюють написане.

Люди не ставлять мети з таких причин:

- невміння визначати мету;

- безвідповідальність;
- низька самооцінка і яскраво виражене відчуття провини;
- відсутність розуміння важливості життєвої мети;
- страх невдачі;
- побоювання бути розкритикованим або отримати відмову.

Основними чинниками, що впливають на визначення мети, є: природні здібності та можливості, бажання людини, користь для суспільства.

Життєвих цілей має бути декілька. Вони повинні стосуватися різних сфер життя і не суперечити одна одній. Цілі треба визначати на далеку та близьку перспективи.

Реалізація життєвих цілей та планів. Найважливішим етапом у процесі досягнення мети є виконання задуму. Зазвичай його реалізація пов'язана з подоланням перешкод, що неминуче виникають на шляху до успіху.

Успішні люди вважають, що найчастіше досягнення успіху неможливе без поразок, які необхідно сприймати як стимул до ще більш напруженої праці. Одна з головних причин, через яку люди уникають бажання поставити перед собою мету, – це низька самооцінка та страх невдачі. Вони безпосередньо пов'язані між собою.

Учені виробили правила, яких треба дотримуватися для підвищення самооцінки. Батьки й учителі повинні частіше хвалити дитину, у якій помітили зародки комплексу неповноцінності. Самому учневі допоможе частіше нагадування про його успіхи (необхідно виконати вправу «Моє сонце», яка наведена нижче в переліку рекомендованих вправ). Не варто порівнювати себе з іншими людьми, адже кожен має як свої переваги, так і недоліки; завжди будуть ті, кого неможливо перевершити. Треба жити власним життям. Людина ніколи не відчуватиме себе повноцінною і щасливою, якщо житиме не так, як хочеться їй, а керуючись чужими вказівками. Якщо ж приймаються рішення, засновані на схваленні друзів і родичів, то така особистість не щира із собою, і у неї буде низька самооцінка.

Треба спілкуватися з позитивними і впевненими у собі людьми, готовими підтримати. Допоможе також перегляд фрагментів фільмів про неповносправних людей, які досягли успіху: якщо ті, хто волею випадку чи від народження мають фізичні відхилення, зуміли досягнути успіху, то просто неможливо не спробувати це зробити тому, якого природа наділила здоров'ям. Окрім того, необхідно більше

давати іншим. Йдеться не про щось матеріальне. Тут мається на увазі віддача самого себе через вчинки, якими можна допомогти іншим або змінити світ на краще. Коли людина робить щось корисне, то починає відчувати себе більш цінною, а самооцінка і настрій поліпшуються.

Отже, головне для підвищення самооцінки – це діяти. Коли людина щось робить, незалежно від одержуваного результату, зростає її почуття самоповаги, виникають більш приємні відчуття у ставленні до самого себе. Коли ж особа зволікає з діями через страх або інше занепокоєння, буде відчувати тільки розлад і відчуття сумніву, що, звичайно, призведе до зниження самооцінки.

Існує пряма залежність між кількістю спроб та імовірністю досягнення запланованого результату.

Т. Едісон здобув найбільших успіхів серед усіх винахідників сучасності. Він отримав патенти на 1093 винаходи, 1052 з яких були впроваджені у виробництво ще за його життя. Але як винахідник він зазнав у своєму житті найбільшої кількості невдач. Число невдалих спроб у його експериментах з розробки нових видів продукції переважає число невдач, з якими зіткнувся в житті будь-який інший учений або бізнесмен. Йому довелося провести більше 11 тисяч експериментів, перш ніж він винайшов вуглецевмісну нитку розжарювання, що дало змогу створити першу електричну лампочку. Коли Т. Едісон провів 5 тисяч експериментів, молодий журналіст, дізнавшись про це, запитав, чому вчений настійливо продовжує експериментувати, зазнавши стількох невдач. Винахідник відповів, що насправді ніяких невдач не було: з успіхом визначено 5 тисяч способів, які не підходять для практики. Отже, зараз він перебуває на 5 тисяч кроків ближче до відкриття.

Автором однієї з методик подолання перешкод є учений Ю. Щербатих. Основними способами роботи з перешкодами він визначив такі:

- пробити перешкоду;
- обійти перешкоду;
- усунути перешкоду;
- домовитися з перешкодою;
- підключити інших людей, щоб допомогли усунути перешкоду;
- використати перешкоду як опору для відштовхування;
- змінити проміжну мету;

- змінити кінцеву мету.

Зіткнувшись із перешкодою, необхідно визначити всі можливі способи її подолання. Зазвичай успіху досягають ті люди, які вміють використовувати невдачі у своїх інтересах, перетворювати невдачу на перемогу, повернувши на свою користь несприятливий збіг обставин, а також здатні аналізувати проміжні етапи власної діяльності, корегувати плани.

Досягненню успіху сприяє виконання вправ та реалізація методів.

Рекомендовані вправи і методи

«Моє сонце»

Візьміть чистий аркуш паперу, у центрі намалюйте коло.

Це майбутнє сонце, але поки воно не світить – у нього нема променів. Ви можете запалити сонце, але для цього потрібно намалювати промені, які від нього відходять. Але тільки в тому випадку, якщо Ви згадаєте свої успіхи і досягнення. Кожний промінь – це один епізод Вашого життя, про який згадуєте з гордістю.

Наприклад, у 10 років Ви спіймали великого окуня. Тепер можна домалювати до сонця один промінь і підписати його – «окунь». Відремонтована праска, закінчена з медаллю школа, призове місце на спортивних змаганнях, вдала ділова домовленість, розгаданий кросворд – у цій вправі немає обмежень. Головне – намалювати побільше променів. Мінімум десять, а якщо зразу намалюєте двадцять, то за Вас можна не переживати, позаяк фундамент майбутнього успіху вже закладений.

«Віяло можливостей»

Виберіть якусь життєву проблему (для першого тренування можна взяти середньої важливості). Потім на аркуші паперу окресліть якомога більше можливих шляхів її вирішення. Згодом відкиньте ті способи, які Вам не підходять. Залишіть 2–3 варіанти ефективного просування до глобальної мети, на шляху до якої постала визначена перешкода.

«Метод Френе»

1. Складіть з учнями план спільної роботи на тиждень. У кінці тижня проаналізуйте результати.

2. Складіть власний план роботи на тиждень. У кінці тижня проаналізуйте результати.

«Звіт перед собою»

Щодня перед сном упродовж тижня звітуйте перед собою про виконану роботу. Порівняйте результативність діяльності з попереднім періодом, коли самозвітування не проводилося.

Досягаючи визначених цілей, учень має проявляти наполегливість, але сплачувати тільки прийнятну ціну за їх здійснення, не допускаючи зради, шахрайства чи інших аморальних проявів. На всіх етапах досягнення цілей дитина повинна перебувати у гармонії з Богом та своєю совістю.

Контрольні питання

1. Однією з причин виникнення девіантної поведінки є проблеми у формуванні «Я – концепції» учнів. Чи Ви погоджуєтеся з такою думкою? Які причини важковиховуваності Ви розглядаєте?

2. Які шляхи для попередження девіантної поведінки є ефективними?

3. Які соціально-виховні технології Ви б використали в роботі з «важкими» підлітками?

4. Чи створені в загальноосвітніх школах нашої країни необхідні умови для впровадження технології роботи з дітьми з особливими потребами?

5. Які поради щодо підвищення самооцінки Ви б запропонували з особистого досвіду?

ЛЕКЦІЯ 8
СУЧАСНІ НАВЧАЛЬНІ ТЕХНОЛОГІЇ ВИХОВАННЯ

План

1. Види технологій.
2. Методи створення сприятливої атмосфери для учнів.
3. Інтерактивні методи формування й контролю знань.
4. Технологія проблемного навчання.

Ключові поняття: технології, ігрові технології, інтерактивні технології, технології проблемного навчання і т. д.

1. Види технологій

Термін «технологія навчання» використовують для позначення сукупності прийомів роботи вчителя тобто способів його наукової організації праці, за допомогою яких забезпечується досягнення поставлених на уроці цілей навчання з найбільшою ефективністю за мінімально можливий для їх досягнення період часу.

У закладах освіти найчастіше використовуються інтерактивні, проєктні, ігрові технології; технології кейсів (case-study), формування творчої особистості, проблемного навчання, вітагенної освіти, формування критичного мислення; портфоліо тощо.

До інтерактивних технологій відносяться:

- Технології кооперативного навчання
- Технології ситуативного моделювання
- Технології колективно-групові
- Дискусійні технології
- Робота в парах
- Змінювані трійки
- Карусель
- Акваріум
- Симуляційні ігри
- Рольові ігри
- Судові слухання
- Мікрофон
- Незакінчені речення

- Мозковий штурм
- Ажурна пилка
- Дерево рішень
- Метод ПРЕС
- Займи позицію
- Дебати
- Неперервна шкала думок

Ігрові технології є ефективними і характеризуються наявністю ігрових моделей об'єкта, процесу або діяльності; активізацією мислення й поведінки учня; високим ступенем задіяності в навчальному процесі; обов'язковою взаємодією учнів та вчителів; емоційністю і творчим характером заняття; самостійністю учнів у прийнятті рішення; їх бажанням набути необхідних компетенцій за відносно короткий термін.

Впровадження ігрових технологій навчання потребує: з'ясування й усвідомлення бажаного результату; вибору способу діяльності для досягнення мети; необхідних засобів інтелектуального, практичного або предметного характеру, оскільки діяльність завжди пов'язана з ними; наявності певних знань про об'єкт діяльності.

Метод проєктів (від грецької – «шлях дослідження») – технологія навчання, відповідно до якої учні набувають знання та вміння в ході планування й виконання практичних завдань (проєктів), що поступово ускладнюються.

Основна мета – стимулювати інтереси, пізнавальну активність учнів до навчання шляхом організації пошукової самостійної діяльності, постановки проблем, що передбачають володіння певною системою знань, умінь та їх застосування на практиці.

Проєктна діяльність поєднує в собі два аспекти процесу пізнання: метод навчання як дидактична категорія (сукупність прийомів та дій опанування певною сферою практичних та теоретичних знань; інструмент процесу пізнання) та засіб практичного застосування засвоєних знань і умінь для вирішення конкретних проблем реального життя у ході спільної діяльності.

Види проєктів:

- інформаційні (спрямовані на збір фахової інформації, ознайомлення учасників проєкту з цією інформацією, її аналіз й узагальнення фактів, призначених для широкої аудиторії);

- інформаційно-комунікативні (виявляються у гармонійному поєднанні інформаційно-пошукової та комунікативної діяльності студентів).

Про’кт «Сумісний аналіз даних» спрямований на самостійний пошук певної інформації, її систематизацію, аналіз, презентацію і захист перед класом; формування умінь та навичок пов’язаних зі збиранням, опрацюванням, зіставленням учнями різного роду інформації, яка являє професійний, життєвий інтерес.

Кейс-технологія. Впровадження зумовлено їх можливістю навчити учнів аналізувати конкретну ситуацію у виробництві, максимально відчути себе відповідальним учасником виробничого процесу. Передбачає аналіз або «вирішення» конкретної ситуації з певного сценарію, що включає самостійну пізнавальну діяльність учнів, «мозковий штурм» у межах малої групи, публічний виступ із поданням або захистом запропонованого рішення, контрольне опитування учнів щодо знання фактів кейса, що розбирається.

Початок заняття передбачає контроль знань учнів, з’ясування головної проблеми, яку необхідно вирішити. Проблему розбивають на підзаголовки (можливе «змішування» окремих фактів, персонажів тощо). Протягом 40-60 секунд мікроколектив має знайти оптимальне рішення з поставленої проблеми. Вчитель, контролюючи роботу мікроколективів, повинен надавати необхідну допомогу, при цьому уникаючи прямих консультацій. Допускається послуговування допоміжною літературою, підручниками, довідниками.

2. Методи створення сприятливої атмосфери для учнів

Для створення сприятливої для навчання атмосфери в класі варто скористатися спеціальними методами «Вітер дме» та «Якби я був явищем природи».

«Вітер дме»

Метод доцільно використовувати для організації комунікації між учнями та включення їх у діяльність.

Організація роботи:

1. Поясніть учням порядок роботи.
2. Промовте фразу: «Вітер дме для того, хто ….

хоче працювати;

у доброму гуморі;

хотів би дізнатися щось нове;

хоче спілкуватися;

досягнув успіху;

зумів виконати те, що раніше не вдавалося».

3. Учні, які розуміють, що твердження є правдивими щодо них, підводяться.

4. Кожен учень класу має підвестися під час якоїсь фрази (тієї, що є прийнятною).

5. Завершує фразу той учень, на якого вказує вчитель.

Наприклад,

«Вітер дме для тих, хто хотів би дізнатися щось нове. Учні, які піднялися, повинні сказати, про що хочуть довідатися на цьому уроці. Можливі варіанти учнівських відповідей: «Мене цікавить, як розпочати власну справу і який вид підприємництва обрати» (урок економіки). «Чому головний герой твору не зміг зберегти кохання» (урок української літератури). «У чому полягає причина узалежнень від психоактивних речовин і чому важко від них вилікуватися» (урок анатомії).

Метод «Вітер дме» може бути використаний не тільки для створення сприятливої творчої атмосфери в класі, а й для перевірки домашнього завдання й формування мотивації до вивчення нової теми. У такому випадку вчитель говорить: «Вітер дме для тих,

хто зрозумів…

хто написав…

хто може…

хто погоджується…»

Учні, які підвелися, пояснюють свою позицію.

Вислуховуються 1-2 відповіді, перш ніж перейти до наступного питання.

«Якби я був явищем природи»

Метод використовується для створення сприятливої атмосфери в класі й самоідентифікації учасників педагогічної взаємодії.

Організація роботи:

1. Запропонуйте учням ідентифікувати себе з якимось явищем природи, завершуючи речення: «Якби я був явищем природи, то це було б…»

2. Відведіть 2-3 хв. на самоідентифікацію.

3. Усі учні по черзі пропонують власний варіант завершення речення.

3. Інтерактивні методи формування й контролю знань

«Мозковий штурм»

Метод використовується для колективного вирішення проблем і пошуку істини. Його винахідником є А. Осборн, співробітник рекламної агенції.

Мета методу – зібрати якомога більше ідей для прийняття рішення. Успіх мозкового штурму залежить від психологічної атмосфери й активності учасників.

Організація роботи:

1. Запропонуйте учням вирішити проблему.
2. Переконайтеся, чи учні правильно зрозуміли, у чому полягає суперечність.
3. Поясніть правила генерування ідей. Акцентуйте увагу, що не можна перебивати учнів, критикувати їх пропозиції.
4. Виберіть помічника, який буде записувати на дошці ідеї.
5. Запропонуйте проаналізувати запропоновані варіанти.
6. Виберіть разом з учнями найвдаліші ідеї, які є ефективними або підтримуються більшістю учнів.

«Журналіст»

Метод є різновидом колективного обговорення. Він дає можливість кожному школяреві висловити свою думку щодо проблеми, яка вивчається. Про організацію такої гри вчитель повідомляє дітей на початку уроку, отже, кожен учень має бути готовим виконувати роль журналіста і ставити запитання однокласникам.

Організація роботи:

1. Учитель називає ім’я учня, який буде журналістом, і пропонує йому підготувати питання з теми уроку, щодо яких необхідно висловитися.
2. «Журналіст» називає проблему, передаючи уявний мікрофон (ручка, олівець, мобільний телефон) по черзі учням.
3. Учень, який отримав «мікрофон», висловлює свою думку.

Говорити може тільки той школяр, у якого є уявний мікрофон.

«Незакінчені речення»

Цей метод використовується на різних етапах уроку для перевірки ґрунтовності засвоєння знань. Може використовуватися також у виховній роботі, дає змогу дізнатися думку учнів про перебування у школі. Дає змогу відпрацювати вміння висловлюватися коротко і влучно.

Організація роботи:

1. Учитель розпочинає речення (зазвичай із теми, яка вивчається).
2. Учитель пропонує завершити речення.
3. Учень, на якого вказує вчитель, продовжує речення. (Відповіді не оцінюються і не коментуються).

«Робота в парах»

Метод доцільно використовувати на різних етапах проведення уроку: під час вивчення нового матеріалу (складання тез, короткого викладу параграфу), на етапі поглиблення знань (складання завдань, вправ, моделювання задач), перевірка результатів навчальних досягнень (перевірка диктантів, написання

рівнянь реакцій) тощо. Для ефективної реалізації цього методу вчитель повинен швидко об’єднувати учнів у пари, чітко й точно формулювати завдання, контролювати результати роботи. Розподіл за парами може відбуватися за бажанням учнів або вчителя, за алфавітом тощо.

Організація роботи:

1. Запропонуйте учням об’єднатися в пари.
2. Визначте завдання, яке діти виконуватимуть у парах. Аргументуйте доцільність такої роботи.
3. Заслухайте (вибірково), як було виконано завдання.
4. Підведіть підсумки роботи.

Одним із прикладів методу «Робота в парах» є «Узаконена шпаргалка».

«Узаконена шпаргалка»

Як відомо, у шпаргалці коротко і стисло записують інформацію. Для її виготовлення необхідно систематизувати й узагальнити вивчений матеріал. Створена учнем шпаргалка може бути методом

діагностики рівня навчальних досягнень, адже, не маючи знань, не здійснивши аналізу інформації, неможливо добре скласти шпаргалку.

Організація роботи:

1. Запропонуйте учням об’єднатися в пари і виготовити шпаргалку з теми, що вивчалася протягом уроку, або з розділу підручника.

2. Проаналізуйте результати роботи школярів.

«Ланцюжок»

Цей метод дає можливість поглибити знання під час вивчення нового матеріалу.

Організація роботи:

1. Учитель пропонує учням утворити робочі пари і формулює завдання, наприклад, назвати правила вживання апострофа, написати приклади хімічних рівнянь, перерахувати країни Африки (Австралії, Північної Америки тощо).

2. Протягом трьох хвилин пари обговорюють це завдання.

3. Виходячи по черзі до таблиці із символічним зображенням ланцюжка, кожна пара повинна записати свої варіанти, не повторюючи при цьому попередніх. Якщо такі варіанти вже внесено до таблиці, учасники робочої пари повинні експромтом продукувати нові пропозиції, щоб не перервати ланцюжок.

«Робота в малих групах»

Метод забезпечує можливість колективно вирішувати проблему, яка не під силу одному учневі або через складність, або через нестачу інформації. Зазвичай мала група складається з 4-6 учасників.

Організація роботи:

1. Об’єднайте учнів у малі групи.

2. Запропонуйте вибрати керівника групи і розподілити ролі між іншими учасниками.

3. Дайте кожній групі завдання, записане на окремому аркуші.

4. Зазначте, скільки часу відводиться на виконання завдання.

5. Запропонуйте кожному керівнику розповісти, як було виконано завдання і до яких висновків дійшли учасники групи.

«Акваріум»

Метод ефективний для розвитку навичок спілкування в малій групі, удосконалення вміння дискутувати й аргументувати свою думку на етапі осмислення нового матеріалу.

Організація роботи:

1. Запропонуйте учням об’єднатися в групи по 4-6 учасників і ознайомте їх із завданнями.

2. Попросіть одну з груп зайняти місце в центрі класу. Це необхідно для того, щоб відокремити її від слухачів певною відстанню.

3. Групі в центрі класу запропонуйте протягом 3-5 хв. обговорити завдання і визначити можливі шляхи вирішення проблемної ситуації. Інші учні повинні слухати і не втручатися. Важливо, не тільки якими є результати обговорення, а й під впливом яких аргументів прийнято рішення.

4. Після обговорення попросіть іншу групу зайняти місце в «акваріумі» й обговорити наступну ситуацію.

«Буриме»

Метод є особливо ефективним під час вивчення гуманітарних предметів. Дає змогу поглибити знання про явище, процес, що вивчаються, і водночас розвинути творчі якості учнів.

Організація роботи.

1. Об’єднайте учнів у групи.

2. Запропонуйте описати явище, що вивчалося на уроці, у різних жанрах: оповідання, вірш, загадка, гумореска, науковий трактат, опис тощо.

3. Переможцем стає та група, яка підготувала найцікавішу роботу.

Дискусія «Додаткове крісло»

Метод спрямований на формування критичного мислення й розвиток уміння аргументувати власну позицію під час вивчення нового матеріалу та його узагальнення, підведення підсумків. Він також сприяє розвитку лідерських якостей, самостійності й відповідальності як особистісних рис.

Метод можна реалізовувати як у навчальній, так і у виховній роботі з учнями.

Організація роботи.

1. Виберіть тему для дискусії.

2. Допоможіть учням об’єднатися в кілька груп, у яких необхідно вибрати лідера.

3. Запропонуйте лідерам зайняти стільці в центрі класу. Одне крісло має залишатися вільним.

4. Лідери публічно дискутують, представляючи погляди своєї групи.

5. Якщо учні не погоджуються з поглядами лідерів, то повинні зайняти вільний (додатковий) стілець, спростовуючи аргументи котрогось із лідерів, вказуючи на суперечності у поглядах. Але не можна дискутувати! Після висловлення думок учень повинен зайняти своє місце в групі.

6. Якщо хтось із лідерів презентує погляди, близькі до переконань інших учасників дискусії, то такі учасники можуть стати біля того, хто виступає, демонструючи солідарність і єдність поглядів. При цьому не треба займати місце в кріслі.

7. Підведіть підсумки дискусії.

«Розумна сова»

Метод дає змогу осмислено засвоювати навчальний матеріал, аналізувати вивчене через самостійне формулювання запитань до теми чи розділу, який вивчається.

Організація роботи.

1. Запропонуйте учням на уроках малювання (трудового навчання) виготовити макет сови як символу розумної тварини.

2. Перед уроком приготуйте аркуш паперу, на якому зображено знак питання.

2. Після вивчення теми покладіть «сову» на парту одному з учнів і сформулюйте запитання.

3. Учень відповідає і «передає» сову комусь із однокласників, формулюючи своє запитання.

4. Якщо учень не знає відповіді, він може попросити підказку однокласника, поклавши на його стіл аркуш із зображенням знака запитання («?»). Отримавши підказку, учень повинен відповідати сам.

5. Підведіть підсумки повторення матеріалу. Вирішіть з учнями, у кого на столі стоятиме сова.

«Шість капелюхів»

Метод використовується під час вирішення проблем творчого характеру. Його застосовують, наприклад, під час обговорення історичних подій, образів та вчинків літературних персонажів, діяльності видатних особистостей тощо.

Організація роботи:

1. Підготуйте шість кольорових капелюхів (білий, червоний, чорний, жовтий, зелений, голубий). Кожен колір символізує шість різних способів мислення.

Капелюхи можна замінити шістьма кольоровими аркушами паперу.

Білий – пов'язаний з пошуком та аналізом інформації, опираючись на конкретні дані, нейтральні факти. Червоний – передбачає сприйняття інформації, висловлення припущень, керуючись емоціями, інтуїцією, відчуттями (позитивними і негативними). Чорний – означає осмислення лише вад і недоліків досліджуваного явища чи процесу, подання інформації лише в

негативному світлі. Жовтий – передбачає пошук та аналіз позитивної інформації про явище, що вивчається, висловлення конструктивних думок.

Зелений – асоціюється з рослинністю і процвітанням, передбачає пошук креативних рішень; він означає творчість, нове мислення, інноваційність.

Голубий – є внутрішнім керівником групи, завдання якого – узгоджувати роботу інших груп (капелюхів); він не допускає домінування позиції певного кольору.

2. Сформуйте шість груп відповідно до шести кольорів капелюхів.

3. Роздайте керівникам груп кольорові капелюхи (або аркуші).

4. Поставте завдання перед учнями відповідно до теми і визначте час для обговорення.

5. Заслухайте аргументи учнів шести груп.

6. Підведіть підсумки дискусії.

«Мандрівник»

Метод дає змогу ґрунтовніше вивчати навчальний матеріал через реалізацію принципів наочності, емоційності та активності. Можна використовувати на уроках історії (для вивчення історичних подій),

географії (для вивчення континентів, країн), української літератури (для вивчення літературних творів) тощо.

Організація роботи:

1. Виберіть у класі дві групи учнів: мандрівники, які спостерігають за подіями, та учасники подій.

2. Одна з груп дітей отримує завдання зобразити з використанням елементів драматизації:

на уроках історії: історичну подію, наприклад, фрагмент битви;

на уроках географії: велике географічне відкриття;

на уроках хімії: один із етапів розвитку хімічної науки;

на уроках літератури: фрагмент твору або життєвого шляху письменника;

на уроках іноземної мови: місто країни, мову якої вивчають тощо.

Розповіді можна ілюструвати за допомогою презентацій.

3. Група мандрівників має відгадати, куди вони потрапили (у яке століття, у яку місцевість, на яку подію?).

4. Групи міняються місцями (мандрівники стають учасниками події, яку вони моделюють).

«Мисливець»

Метод дає змогу всебічно вивчити навчальний матеріал, водночас привчаючи учнів до запам’ятовування й відтворення інформації, розвитку мислення. Ефективною буде як робота кожного учня, так і робота в парах, групах.

Організація роботи:

1. Запропонуйте учням намалювати на цупкому папері й вирізати фігури звірів та птахів, яких вони хотіли б вполювати.

2. Дайте завдання: до вивченої теми (розділу) придумати декілька запитань.

3. Перечитайте запитання і відберіть найцікавіші, додаючи також свої. Потім пронумеруйте запитання і відповідні номери надпишіть на фігурках звірів.

4. Фігури звірів прикріпіть на дошку (кожному номеру звіра відповідає певне запитання, яке придумали учні та вчитель).

5. Учні по черзі називають номер звіра, якого хотіли б уполювати.

6. Учитель диктує текст запитання (можна його подати також на аркуші).

7. Якщо учень знає відповідь на запитання, він отримує «здобич». Якщо ні, впольований звір дістається тому, хто зголосився відповісти.

8. Підрахуйте кількість впольованих учнями звірів. Перемагає і отримує оцінку той школяр, у якого найбільше здобичі. «Диктант для розвідника»

Цей методичний прийом розвиває зорову пам'ять, тренує уважність і формує почуття відповідальності за кінцевий результат. Він є ефективним на уроках філологічного циклу, а також математики, географії, хімії. Математики можуть

запропонувати опрацьовувати учням тексти задач, приклади; географи – завдання на знаходження об'єктів за географічними координатами або інші подібні вправи.

Організація роботи:

1. Поділіть клас на 5–6 команд.

2. Текст диктанту теж поділіть на стільки ж частин. Аркуші з текстом прикріпіть до стін якнайдалі від команди, для якої вони призначені.

3. Запропонуйте командам відтворити текст. При цьому кожний із учасників гри стає «шпигуном». Він підходить до тексту (стільки разів, скільки потрібно), читає його, запам'ятовує, повертається до команди і диктує свою частину. Команди змагаються.

4. Визначте переможця. Ним стає та група, яка закінчить роботу раніше і не зробить помилок (або зробить менше від інших).

«Упізнай мене»

Застосовується на уроках історії, географії, хімії, літератури тощо. Під час реалізації методу доцільно використовувати елементи драматизації.

Організація роботи:

1. Запропонуйте напередодні уроку одному з учнів класу виступити від імені відомої особи (ученого, літератора, історичного діяча, літературного героя), не називаючи її імені, але описуючи її вчинки, відкриття, міркування, діяльність тощо.

2. Поясніть учням, що вони повинні відгадати ім'я цієї видатної постаті й аргументувати свою відповідь.

«Хокей»

Гру доцільно використовувати на етапі поглиблення засвоєння знань або повторення вивченого. Її суть полягає в тому, що учні, які об’єднані у дві команди, взаємно задають запитання, змагаючись у рівні обізнаності в навчальному матеріалі.

Організація роботи:

1. Виберіть дві команди по шість учасників: один воротар, двоє захисників, троє нападників. Інші учні виконують роль запасних гравців або вболівальників.

2. Ознайомте учасників гри із правилами: «кидок у ворота» (здійснюють нападники) – це питання, поставлене суперником. «Гол» – відповідь відсутня або неправильна; «шайба відбита» – захисники або воротар дали правильну відповідь на запитання.

3. Виберіть арбітра, який рахує кількість пропущених і забитих «шайб», стежить за часом і дотриманням правил гри, видаляє порушників.

4. Запропонуйте учням розпочати гру, взаємно обмінюючись запитаннями з теми, що вивчається.

«Займи позицію»

Метод корисний на початку роботи, коли виникають дискусійні питання. Він забезпечує можливість учням демонструвати різноманітні погляди на проблему, що вивчається. Метод доцільно також використовувати після вивчення учнями певного матеріалу і дає змогу усвідомлювати суть протилежних позицій щодо вирішення проблеми.

Організація роботи:

1. Запропонуйте учням дискусійне питання і попросіть їх визначити власну позицію.

2. Розмістіть плакати в протилежних кутках кімнати («за», «не знаю, немає конкретної позиції», «проти»).

3. Ознайомте з правилами проведення вправи й обговоріть їх.

4. Попросіть учасників стати біля відповідного плаката.

5. Попросіть у кількох учасників обґрунтувати свою позицію.

6. Запропонуйте учням після обговорення, якщо їх думка змінилася, перейти до іншого плаката (причини необхідно обґрунтувати).

7. Назвіть найбільш переконливі аргументи своєї та протилежної сторони.

(Розглянуті інтерактивні методи, прийоми та ігри описані М. Бойко, С. Кашлевим, Б. Кубічек, Н. Лупак, Л. Пироженко, О. Пометун, В. Ягодніковою та адаптовані авторами посібника, які водночас є розробниками методів).

4. Технологія проблемного навчання

Педагоги помітили, що міцності засвоєння знань сприяє їх відкриття, а не отримання інформації від учителя в готовому вигляді. З огляду на необхідність навчати школярів так, щоб вони відчували себе дослідниками, першопрохідниками у світі науки, самотужки прокладали стежини до таємниць природи й суспільства, задовольняли в навчальній діяльності свої інстинкти, виникла ідея проблемного навчання. За його допомогою не можна вирішити всіх завдань активізації навчально-пізнавальної діяльності школярів, але воно має суттєві переваги порівняно з пояснювально-ілюстративним типом.

Характеристика основних понять

У дидактиці розглядають різні підходи до визначення сутності проблемного навчання. Його трактують як тип навчання (відносно автономна дидактична система), метод навчання (шляхи і способи вирішення задач). Окрім того, проблемне навчання вважають технологією.

Проблемне навчання визначають як створення ланцюга проблемних ситуацій і керування діяльністю учнів для самостійного вирішення ними навчальних проблем.

Проблемна ситуація – це співвідношення обставин і умов, у яких розгортається діяльність людини або групи, що містить протиріччя і не має однозначного вирішення. Пошук призводить до вирішення протиріччя та продуктивного розвитку того, хто здійснював пошукову діяльність. Оскільки проблемне навчання передбачає етапність дій (створення проблемної ситуації – висунення гіпотез – перевірка гіпотез – прийняття рішення), то його називають технологією.

Технологія проблемного навчання – це така організація навчального процесу, під час якої у свідомості учнів під керівництвом учителя створюються проблемні ситуації і забезпечується активна

діяльність школярів з їх вирішення, у результаті чого відбувається формування нових знань та умінь, розвиток психічних функцій.

Контрольні питання

1. Охарактеризуйте види технологій.
2. Які є методи створення сприятливої атмосфери для учнів?
3. Охарактеризуйте інтерактивні методи формування й контролю знань.
4. Які є технології проблемного навчання?

СЕМІНАРСЬКІ ЗАНЯТТЯ

Семінарське заняття №1
Тема: Сутнісна характеристика освітньо-виховної системи

План

1. Сутнісна характеристика понять «педагогічна система», «виховна система», «освітньо-виховна система».
2. Структура та характеристика основних компонентів освітньо-виховних систем.
3. Характеристика основних закономірностей функціонування освітньо-виховної системи.
4. Характеристика основних принципів функціонування освітньо-виховної системи.

Запитання і завдання для контролю та самоконтролю студентів:

1. Розкрийте сутність понять «педагогічна система», «виховна система», «освітньо-виховна система».
2. У чому їх специфіка та особливості?
3. Проаналізуйте основні структурні компоненти освітньо-виховної системи.
4. Назвіть та розкрийте сутність основних закономірностей функціонування освітньо-виховної системи.
5. Проаналізуйте значення основних принципів функціонування освітньо-виховної системи.

Рекомендована література:

1. Виховні технології в закладах освіти: навч. посіб. / уклад. О. Я. Савченко. Київ: Академвидав, 2022. 400 с.
2. Гуревич Р. С., Кадемія М. Ю., Шевченко Л. С. Інформаційні технології навчання: інноваційний підхід : навч. посіб. Вінниця : ТОВ фірма «Планер», 2013. 348 с.
3. Ковальчук В.А. Теоретичні основи проблеми дослідження освітньо-виховних систем. Нові технології навчання: наук. метод. зб. Київ-Вінниця, ФОП Корзун Д. Ю., 2012. Вип. 73. Ч 1. 240 с.

Семінарське заняття № 2
Тема: Особливості функціонування різних освітньо-виховних систем закладів середньої освіти

План

1. Типологія сучасних освітньо-виховних систем.
2. Проєкт «Школа майбутнього»
3. Характеристика освітньо-виховних систем різних загальноосвітніх навчальних закладів.

Запитання і завдання для контролю та самоконтролю студентів:

1. Опрацюйте лекцію.
2. Виділіть основні освітньо-виховні системи, що використовуються в закладах середньої освіти.
3. Порівняйте ці системи за такими критеріями:

	Мета та завдання	Зміст освіти	Методи та форми навчання	Система оцінювання знань та умінь
«Система»				

4. Складіть таблицю порівняння, де чітко відобразіть особливості кожної системи

Рекомендована література:

1. Ананьєв А. М., Воронова С. В., Малік М. В. Управління педагогічними інноваціями в інклюзивній освіті: навч. пос. / за ред. С. К. Хаджирадєвої, Київ Освіта України, 2014. 244 с.

3. Бех І. Д. Ціннісна сфера сучасної людини в контексті пріоритетів виховного процесу. Шлях освіти. 2010. № 4. С. 8–9.

4. Виховні технології у передшкільній та шкільній освіті у контексті нової української школи : монографія / уклад. Н. О. Євдокимова, Л. П. Матвієнко, К. Ф. Нор, Н. Б. Іванцова, І. В. Барвінок, С. В. Безушко, Н. Ю. Довгань, Т. Ф. Потоцька, Т. Г. Чижик. Миколаїв : Іліон, 2020. 146 с.

Семінарське заняття № 3
Тема: Виховна система освітньої установи.

План

1. Виховна система освітньої установи як феномен. Проблема дефініції.
2. Характерні риси виховної системи. Компоненти виховної системи.
3. Закономірності розвитку виховної системи.
4. Етапи розвитку виховної системи.
5. Функції виховної системи.

Запитання і завдання для контролю та самоконтролю студентів:

1. Розкрийте сутність поняття «Виховна система освітньої установи».
2. Яка роль педагога у виховній системі освітньої установи?
3. Проаналізуйте принципи побудови виховної системи та поясніть їх значення.
4. Проаналізуйте роль педагога у виховній системі освітньої установи.

Рекомендована література

1. Бех І. Д. Виховання особистості: Сходження до духовності: наукове видання. Київ: Либідь, 2006. 272 с.
2. Богуш А. М. Діти і соціум: особливості соціалізації дітей дошкільного та молодшого шкільного віку : монографія / за ред. А. М. Богуш, Л. О. Варениця. Луганськ : Альма-матер, 2006. 368 с.
3. Інноваційні виховні технології в сучасному освітньому просторі: монографія / уклад. Н. П. Ковальчук. Київ: Педагогічна думка, 2022. 280 с.
4. Школа майбутнього як інноваційний заклад освіти: наук.-метод. посіб./ уклад. Мадзігон В. М., Ващенко Л. М., Даниленко Л. І. та ін. Київ, 2010. 144 с.
5. Желуденко М. О. Цінності освіти і виховання у педагогічних системах Німеччини і України: дис… канд. пед. наук: 13.00.01. Київ, 2006. С.126–127.

Семінарське заняття № 4
Тема: Виховна система видатних науковців.

План

1. Особливості та структура виховної системи О. А. Захаренка.
2. Авторська виховна система В. А. Караковського.
3. Виховна система В. О. Сухомлинського.
4. «Середовищний підхід у виховній системі».
5. Праця, як найголовніша ланка виховної системи.

Запитання і завдання для контролю та самоконтролю студентів:

1. Виберіть одного з видатних науковців, про яких йдеться у лекції та проаналізуйте його виховну систему, виділивши її особливості та переваги.
2. Порівняйте виховну систему цього науковця з іншими системами, про які ви читали.
3. Складіть словник термінів з теми «Виховна система видатних науковців».

Рекомендована література

1. Бех І. Д. Виховання особистості. Сходження до духовності: наук. видан. Київ: Либідь, 2006. 272 с.
2. Виховання моральності підростаючого покоління: науково-метод. посіб. / уклад. К. І. Чорна, та ін. Київ: Богдана, 2005. 288 с.
3. Маляр Л. В. Технології навчання освітньої галузі «Мови і літератури»: методичні рекомендації до практичних занять і самостійної роботи. Ужгород: ДВНЗ «УжНУ», 2021. 25 с.
4. Школа майбутнього як інноваційний заклад освіти: наук.-метод. посіб./ уклад. Мадзігон В. М., Ващенко Л. М., Даниленко Л. І. та ін. Київ, 2010. 144 с.
5. Желуденко М. О. Цінності освіти і виховання у педагогічних системах Німеччини і України: дис… канд. пед. наук: 13.00.01. Київ, 2006. С.126–127.

Семінарське заняття № 5
Тема: Українська національна система виховання. Шляхи та засоби її реалізації

План

1. Зміст та сутність національної системи виховання.
2. Принципи, форми і методи національної системи виховання.
3. Етапи розвитку української національної системи виховання.
4. Шляхи та засоби реалізації національної системи виховання

Запитання і завдання для контролю та самоконтролю студентів:

1. Визначте основні шляхи та засоби реалізації Української національної системи виховання.
2. Опишіть характерні риси національної системи виховання.
3. Які є компоненти національної системи.
4. Проаналізуйте етапи розвитку національної системи виховання.

Рекомендована література

1. Енциклопедія педагогічних технологій та інновацій / уклад. Н. П. Наволокова. Харків: Вид. група «Основа», 2009.176 с.
2. Виховні технології / уклад. В. Варава, В. Зоц. Київ: Ред. загальнопед. газ., 2004. 120 с. (Б-ка «Шкільного світу»).
3. Кучеренко І. Технологія проблемного навчання української мови: сутність та лінгводидактичний потенціал. Українська мова і література в школі. 2018. № 3. С. 14–21.
4. Матвієнко О. В. Виховання молодших школярів: теорія і технологія. Київ: ВД «Стилос», 2006. 543 с.
5. Теорія та практика змішаного навчання : монографія / уклад. Кухаренко В. М., Березенська С. М., Бугайчук К. Л., Олійник Н. Ю., Олійник Т. О, Рибалко О. В., Сиротенко Н. Г., Столяревська А. Л. Харків: «Міськдрук», НТУ «ХПІ», 2016. 284 с.

Семінарське заняття №6
Тема: Технології у виховному процесі

План

1. Поняття технологія в педагогічній науці.
2. Технологія виховання як педагогічна проблема.
3. Комплексний підхід

Запитання і завдання для контролю та самоконтролю студентів:

1. Опрацюйте лекцію.
2. Виберіть одну з онлайн-платформ для навчання (наприклад, Moodle, Google Classroom, Prometheus) і дослідіть її можливості для використання у виховному процесі.
3. Ознайомтеся з 3-5 інструментами EdTech (наприклад, Khan Academy, Kahoot!, Nearpod) та опишіть, як їх можна використовувати для виховання дітей.

Рекомендована література

1. Виховні технології: інноваційний аспект: Навчальний посібник / уклад. Н. П. Ковальчук, Л. В. Воронова, О. В. Сухомлинська та ін. Київ: Педагогічна думка, 2021. 360 с.
2. Виховні технології / уклад. В. Варава, В. Зоц. Київ: Ред. загальнопед. газ., 2004. 120 с. (Б-ка «Шкільного світу»).
3. Енциклопедія педагогічних технологій та інновацій / уклад. Н. П. Наволокова. Харків: Вид. група «Основа», 2009. 176 с.
4. Матвієнко О. В. Виховання молодших школярів: теорія і технологія. Київ: ВД «Стилос», 2006. 543 с.
5. Сорока Г. І. Сучасні виховні системи та технології: навчально-методичний посібник для керівників шкіл, вчителів, класних керівників, вихователів, слухачів ІПО. Харків: Веста: Видавництво «Ранок», 2002. 128 с. (Серія «Управління школою»).

Семінарське заняття №7
Тема: Соціально-виховні технології

План

1. Соціально-виховні технології, їх основні групи та моделі.
2. Класифікація соціально-виховних технологій.
3. Технологія роботи з важковиховуваними дітьми.
4. Технологія роботи з дітьми з особливими освітніми потребами.
5. Організація успішної діяльності як соціально-виховна технологія.

Запитання і завдання для контролю та самоконтролю студентів:

1. Розкрийте сутність поняття «соціально-виховні технології».
2. Охарактеризуйте основні групи соціально-виховних технологій.
3. Проаналізуйте класифікацію соціально-виховних технологій.
4. Розробіть пропозиції щодо вдосконалення соціально-виховних технологій.

Рекомендована література

1. Бех І. Д. Виховання особистості: Сходження до духовності: наук. вид. Київ: Либідь, 2006. 272 с.
2. Енциклопедія педагогічних технологій та інновацій / уклад. Н. П. Наволокова. Харків: Вид. група «Основа», 2009. 176 с.
3. Виховні технології / уклад. В. Варава, В. Зоц. Київ: Ред. загальнопед. газ., 2004. 120 с. (Б-ка «Шкільного світу»).
4. Матвієнко О. В. Виховання молодших школярів: теорія і технологія. Київ: ВД «Стилос», 2006. 543 с.
5. Теорія та практика змішаного навчання : монографія / уклад. Кухаренко В. М., Березенська С. М., Бугайчук К. Л., Олійник Н. Ю., Олійник Т. О, Рибалко О. В., Сиротенко Н. Г., Столяревська А. Л. Харків: «Міськдрук», НТУ «ХПІ», 2016. 284 с.

Семінарське заняття №8
Тема: Сучасні навчальні технології виховання

План

1. Види технологій.
2. Методи створення сприятливої атмосфери для учнів.
3. Інтерактивні методи формування й контролю знань.
4. Технологія проблемного навчання.

Запитання і завдання для контролю та самоконтролю студентів:

1. Опрацювати конспект лекції.
2. Що таке сучасні навчальні технології виховання?
3. Які основні групи сучасних навчальних технологій виховання?
4. Охарактеризуйте переваги та недоліки сучасних навчальних технологій виховання.
5. Які фактори впливають на вибір сучасних навчальних технологій виховання?
6. Як правильно використовувати сучасні навчальні технології виховання?

Рекомендована література

1. Бех І. Д. Ціннісна сфера сучасної людини в контексті пріоритетів виховного процесу. Шлях освіти. 2010. № 4. С. 8–9.
2. Виховні технології / уклад. В. Варава, В. Зоц. Київ: Ред. загальнопед. газ., 2004. 120 с. (Б-ка «Шкільного світу»).
3. Гончаренко С. У. Педагогічні технології: навч. посіб. Київ: Академвидав, 2022. 480 с.
4. Енциклопедія педагогічних технологій та інновацій / уклад. Н. П. Наволокова. Харків: Вид. група «Основа», 2009. 176 с.
5. Кириченко В. І. Зміст, форми і методи формування просоціальної поведінки підлітків уразливих категорій в закладах загальної середньої освіти: метод. рек. / за ред. В. Б. Нечерда, І. В. Гарбузюк, Т. В. Тарасова. Кропивницький : Імекс-ЛТД, 2019. 96 с.

МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ДО СЕМІНАРСЬКИХ ЗАНЯТЬ

Тема 1. Сутнісна характеристика освітньо-виховної системи

Очікувані результати:

- Здобувачі вищої освіти отримають чітке уявлення про поняття освітньо-виховної системи, її структуру та компоненти.
- Дізнаються про сутність та принципи функціонування освітньо-виховної системи.
- Ознайомляться з основними факторами, що впливають на розвиток освітньо-виховної системи.
- Зрозуміють завдання та перспективи розвитку освітньо-виховної системи в сучасних умовах.
- Здобувачі вищої освіти навчаться аналізувати та оцінювати різні аспекти освітньо-виховної системи.
- Зможуть формулювати власні думки та судження щодо проблем розвитку освіти.
- Отримають навички роботи з науковою літературою та іншими джерелами інформації.
- Навчаться презентувати свої знання та ідеї аудиторії.

Орієнтовний план і методи проведення заняття

I. Вступна частина (15 хв.)

1. Актуалізація знань
2. Мотивація навчальної діяльності
3. Оголошення теми і мети заняття

II. Основна частина (50 хв.)

4. Надання необхідної інформації
5. Інтерактивні вправи

III. Підсумкова частина (15 хв.)

Оцінювання

6. Оцінювання
7. Підведення підсумків.

Питання, винесені на обговорення:

1. Сутнісна характеристика понять «педагогічна система», «виховна система», «освітньо-виховна система».

2. Структура та основні компоненти освітньо-виховних систем.

3. Характеристика основних закономірностей та принципів функціонування освітньо-виховної системи.

4. Характеристика основних принципів функціонування освітньо-виховної системи.

Хід заняття.

Знайомство.

Питання для роздумів та форма їхнього розгляду.

№	Питання для роздумів	Форма його розгляду
1.	Сутнісна характеристика понять «педагогічна система», «виховна система», «освітньо-виховна система».	Виконання творчих практичних завдань (до 20 хв.) (робота у мікрогрупах – «коло цікавих ідей»).

Алгоритм колективного обговорення питань з використанням методу «коло цікавих ідей»

Викладач об’єднує студентів у мікрогрупи (по 4–6 осіб). Здобувачі вищої освіти кожної самостійно виконують своє завдання, розподіливши між собою ролі: спікер (організовує порядок), секретар (фіксує ідеї, приклади з життя), доповідач, оптиміст і песиміст (задають питання доповідачам з інших мікрогруп, відповідно до своїх ролей).

Питання для роздумів та форма їхнього розгляду.

№	Питання для роздумів	Форма його розгляду
1.	Структура та основні компоненти освітньо-виховних систем.	Застосування інтерактивного методу «акваріум».
2.	Характеристика основних закономірностей та принципів функціонування освітньо-виховної системи.	Застосування інтерактивного методу «акваріум».
3.	Характеристика основних принципів функціонування освітньо-виховної системи.	Застосування інтерактивного методу «акваріум».

Алгоритм колективного обговорення питань з використанням методу «акваріум»

Викладач виділяє мікрогрупу (5 студентів), яка сидячи в центрі групи, утворює т. зв. «акваріум». Вони висвітлюють питання, порадившись між собою. Інші здобувачі вищої освіти уважно слухають, потім колективно обговорюють.

ІІІ. Підсумкова частина

Висновки: використовуючи інтерактивний метод «мікрофон», кожен студент по черзі продовжує фразу «Сьогодні на занятті я дізнався (зрозумів, відчув)…».

Тема 2. Особливості функціонування різних освітньо-виховних систем закладів середньої освіти

Очікувані результати:

Після цього заняття здобувачі вищої освіти:

- визначать переваги та недоліки різних освітньо-виховних систем;
- оволодіють педагогічною рефлексією, навичками самооцінки;
- проаналізують та оцінять різні освітньо-виховні системи;
- аргументують свою позицію щодо різних освітньо-виховних систем.

Орієнтовний план і методи проведення заняття.

І.Вступна частина (15 хв.)

1. Актуалізація знань
2. Мотивація навчальної діяльності
3. Оголошення теми і мети заняття

ІІ. Основна частина (50 хв.)

4. Надання необхідної інформації
5. Інтерактивні вправи

ІІІ. Підсумкова частина (15 хв.)

Оцінювання

6. Оцінювання
7. Підведення підсумків.

Питання, винесені на обговорення:

1. Типологія сучасних освітньо-виховних систем.

2. Проєкт «Школа майбутнього»

3. Характеристика освітньо-виховних систем різних загальноосвітніх навчальних закладів.

Питання для роздумів та форма їхнього розгляду

№	Питання для роздумів	Форма його розгляду
1.	Типологія сучасних освітньо-виховних систем	Дискусія з використанням методу «опора на власний досвід»

Питання для роздумів та форма їхнього розгляду

№	Питання для роздумів	Форма його розгляду
1.	Проєкт »Школа майбутнього».	Робота в мікрогрупах з використанням інтерактивного методу «ажурна пилка»
2.	Характеристика освітньо-виховних систем різних загальноосвітніх навчальних закладів	Робота в мікрогрупах з використанням інтерактивного методу «ажурна пилка»

Алгоритм колективного обговорення з застосуванням методу «Ажурна пилка»

Викладач об'єднує студентів у мікрогрупи (по 4–6 осіб). Здобувачі вищої освіти кожної мікрогрупи самостійно вивчають відповідне питання, потім команди переформовуються так, щоб у кожній команді було по одному учаснику з попередніх команд. Кожен учасник команди у певній послідовності розповідає своє питання команді, потім команди розформовують, повертаючи учасників до попередньої команди.

ІІІ. Підсумкова частина

Висновки: використовуючи інтерактивний метод «мікрофон», кожен студент по черзі продовжує фразу «Сьогодні на занятті я дізнався (зрозумів, відчув)…».

Тема 3. Виховна система освітньої установи.

Очікувані результати:

- Отримають знання про сучасні підходи до організації виховної роботи в освітній установі;
- Навчаться розробляти та впроваджувати елементи виховної системи;
- Розвинуть навички самостійної роботи та критичного мислення;
- Підвищать свою професійну компетентність.

Орієнтовний план і методи проведення заняття.

I.Вступна частина (15 хв.)

1. Актуалізація знань
2. Мотивація навчальної діяльності
3. Оголошення теми і мети заняття

II. Основна частина (50 хв.)

4. Надання необхідної інформації
5. Інтерактивні вправи

III. Підсумкова частина (15 хв.)

Оцінювання

6. Оцінювання
7. Підведення підсумків.

Питання, винесені на обговорення:

1. Виховна система освітньої установи як феномен. Проблема дефініції.
2. Характерні риси виховної системи. Компоненти виховної системи.
3. Закономірності розвитку виховної системи.
4. Етапи розвитку виховної системи.
5. Функції виховної системи.

Питання для роздумів та форма їхнього розгляду

№	Питання для роздумів	Форма його розгляду
1.	Виховна система освітньої установи як феномен.	Виконання творчих практичних завдань (до 20 хв.) (робота у мікрогрупах – «коло цікавих ідей»).

2.	Проблема дефініції.	Виконання творчих практичних завдань (до 20 хв.) (робота у мікрогрупах – «коло цікавих ідей»).

Алгоритм колективного обговорення питань з використанням методу «коло цікавих ідей»

Викладач об'єднує студентів у мікрогрупи (по 4–6 осіб). Здобувачі вищої освіти кожної самостійно виконують своє завдання, розподіливши між собою ролі: спікер (організовує порядок), секретар (фіксує ідеї, приклади з життя), доповідач, оптиміст і песиміст (задають питання доповідачам з інших мікрогруп, відповідно до своїх ролей).

Питання для роздумів та форма їхнього розгляду

№	Питання для роздумів	Форма його розгляду
1.	Характерні риси виховної системи.	Застосування інтерактивного методу «акваріум».
2.	Компоненти виховної системи.	Застосування інтерактивного методу «акваріум».
3.	Закономірності розвитку виховної системи.	Застосування інтерактивного методу «акваріум».
4.	Етапи розвитку виховної системи.	Застосування інтерактивного методу «акваріум».
5.	Функції виховної системи.	Застосування інтерактивного методу «акваріум».

Алгоритм колективного обговорення питань з використанням методу «акваріум»

Викладач виділяє мікрогрупу (5 студентів), яка сидячи в центрі групи, утворює «акваріум». Вони висвітлюють питання, порадившись між собою. Інші здобувачі вищої освіти уважно слухають, потім колективно обговорюють.

ІІІ. Підсумкова частина

Висновки: використовуючи інтерактивний метод «мікрофон», кожен студент по черзі продовжує фразу «Сьогодні на занятті я дізнався (зрозумів, відчув)…».

Тема 4. Виховна система видатних науковців

Очікувані результати:

- Навчаться критично оцінювати різні виховні системи;
- Отримають практичні навички самовиховання та саморозвитку;
- Розвинуть прагнення до самовдосконалення та самоосвіти;
- Зможуть застосовувати знання про виховні системи у власній навчальній та науковій діяльності.

Орієнтовний план і методи проведення заняття.
I.Вступна частина (15 хв.)
1. Актуалізація знань
2. Мотивація навчальної діяльності
3. Оголошення теми і мети заняття

II. Основна частина (50 хв.)
4. Надання необхідної інформації
5. Інтерактивні вправи

III. Підсумкова частина (15 хв.)
Оцінювання
6. Оцінювання
7. Підведення підсумків.

Питання, винесені на обговорення:
1. Особливості та структура виховної системи О. А. Захаренка.
2. Авторська виховна система В. А. Караковського.
3. Виховна система В. О. Сухомлинського.
4. «Середовищний підхід у виховній системі».
5. Праця, як найголовніша ланка виховної системи.

Хід заняття

Заняття розпочинається з розгляду основних понять.
Питання для роздумів та форма їхнього розгляду

№	Питання для роздумів	Форма його розгляду
1.	Особливості та структура виховної системи О. А. Захаренка.	Робота в парах, мікрогрупах та групах із застосуванням методу «акваріум».

Питання для роздумів та форма їхнього розгляду

№	Питання для роздумів	Форма його розгляду
1.	Авторська виховна система В. А. Караковського.	Застосування інтерактивного методу «акваріум».
2.	Виховна система В. О. Сухомлинського.	Застосування інтерактивного методу «акваріум».
3.	«Середовищний підхід у виховній системі».	Застосування інтерактивного методу «акваріум».

Алгоритм колективного обговорення питань з використанням методу «акваріум»

Викладач виділяє мікрогрупу (5 студентів), яка сидячи в центрі групи, утворює «акваріум». Вони висвітлюють питання, порадившись між собою. Інші здобувачі вищої освіти уважно слухають, потім колективно обговорюють.

№	Питання для роздумів	Форма його розгляду
1.	Праця, як найголовніша ланка виховної системи.	Робота індивідуальна, в парах, та групах.

Алгоритм індивідуальної, групової та попарної форми роботи.

Індивідуальна форма роботи дає змогу розглядати проблемні питання, винесені на обговорення (з’ясування сутності проблеми, її

розв’язання, підготування доповідей з тих проблемних питань, які зацікавили студента);

Попарна – розгляд питання за участю двох студентів:

доповідач розкриває й обґрунтовує усно сутність проблеми;

опонент аналізує зміст доповіді, повноту розв’язання проблеми;

групова – здобувачі вищої освіти групи слухають, доповнюють, ставлять запитання доповідачу, висловлюють свою точку зору, дискутують тощо.

ІІІ. Підсумкова частина

Висновки: використовуючи інтерактивний метод «мікрофон», кожен студент по черзі продовжує фразу «Сьогодні на занятті я дізнався (зрозумів, відчув)…».

Тема 5. Українська національна система виховання. Шляхи та засоби її реалізації.

Очікувані результати:

Після цього заняття здобувачі вищої освіти:

- Набудуть навичок самостійного пошуку та аналізу інформації з питань української національної системи виховання;
- Розвинуть навички критичного мислення та аналізу;
- виховати в собі почуття патріотизму та любові до України;
- Розвинуть повагу до національних традицій та цінностей українського народу;
- Виробить стійку життєву позицію та активну громадянську позицію.

Орієнтовний план і методи проведення заняття.

І.Вступна частина (15 хв.)

1. Актуалізація знань
2. Мотивація навчальної діяльності
3. Оголошення теми і мети заняття

ІІ. Основна частина (50 хв.)

4. Надання необхідної інформації
5. Інтерактивні вправи

ІІІ. Підсумкова частина (15 хв.)

Оцінювання

6. Оцінювання
7. Підведення підсумків.

Хід заняття.
Заняття розпочинається з розгляду основних понять.
Питання, винесені на обговорення:

1. Зміст та сутність національної системи виховання.
2. Принципи, форми і методи національної системи виховання.
3. Етапи розвитку української національної системи виховання.
4. Шляхи та засоби реалізації національної системи виховання

Питання для роздумів та форма їхнього розгляду

№	Питання для роздумів	Форма його розгляду
1.	Зміст та сутність національної системи виховання.	Робота в мікрогрупах з використанням інтерактивного методу «ажурна пилка»

Питання для роздумів та форма їхнього розгляду.

№	Питання для роздумів	Форма його розгляду
1.	Принципи, форми і методи національної системи виховання	Робота в мікрогрупах та групах.

Алгоритм колективного обговорення з застосуванням методу «ажурна пилка»

Викладач об’єднує студентів у мікрогрупи (по 4–6 осіб). Здобувачі вищої освіти кожної мікрогрупи самостійно вивчають відповідне питання, потім команди переформовуються так, щоб у кожній команді було по одному учаснику з попередніх команд. Кожен учасник команди у певній послідовності розповідає своє питання команді, потім команди розформовують, повертаючи учасників до попередньої команди.

Питання для роздумів та форма їхнього розгляду

№	Питання для роздумів	Форма його розгляду
1.	Етапи розвитку української національної системи виховання.	Робота в парах, мікрогрупах та групах з використанням інтерактивних вправ
2.	Шляхи та засоби реалізації національної системи виховання	Робота в парах, мікрогрупах та групах з використанням інтерактивних вправ.

Алгоритм роботи в парах

Здобувачі вищої освіти об'єднуються в пари (команда з двох осіб). Розподіляють між собою ролі оповідача і слухача. Поки оповідач розказує цікаву історію, слухач мовчки, за допомогою візуального контакту, міміки, жестів показує, що йому цікаво слухати. У результаті зміни ролей оповідач стає слухачем і навпаки. Слухаючи розповідь, студент за допомогою невербальних засобів спілкування повинен показати, що йому нецікаво слухати оповідача. Після завершення вправи проходить колективне обговорення. Якими були відчуття, коли було важко спілкуватися, наскільки важливий візуальний контакт.

ІІІ. Підсумкова частина

Висновки: використовуючи інтерактивний метод «мікрофон», кожен студент по черзі продовжує фразу «Сьогодні на занятті я дізнався (зрозумів, відчув)».

Тема 6. Технології у виховному процесі.

Очікувані результати:

Після цього заняття здобувачі вищої освіти:

- Розширять свої знання та навички використання технологій у виховному процесі;
- Розвинуть свої творчі та критичні здібності;
- Підвищать свою мобільність та працевлаштовність на ринку праці.

Орієнтовний план і методи проведення заняття.

І.Вступна частина (15 хв.)
1. Актуалізація знань
2. Мотивація навчальної діяльності
3. Оголошення теми і мети заняття

ІІ. Основна частина (50 хв.)
4. Надання необхідної інформації
5. Інтерактивні вправи

ІІІ. Підсумкова частина (15 хв.)
Оцінювання
6. Оцінювання
7. Підведення підсумків.

Питання, винесені на обговорення:

1. Поняття технологія в педагогічній науці.
2. Технологія виховання як педагогічна проблема.
3. Комплексний підхід

Питання для роздумів та форма їхнього розгляду

№	Питання для роздумів	Форма його розгляду
1.	Поняття технологія в педагогічній науці.	Дискусія з використанням методу «опора на власний досвід»

Питання для роздумів та форма їхнього розгляду

№	Питання для роздумів	Форма його розгляду
1.	Технологія виховання як педагогічна проблема	Робота в мікрогрупах з використанням інтерактивного методу «ажурна пилка»
2.	Комплексний підхід	Робота в мікрогрупах з використанням інтерактивного методу «ажурна пилка»

Алгоритм колективного обговорення з застосуванням методу «Ажурна пилка»

Викладач об'єднує студентів у мікрогрупи (по 4–6 осіб). Здобувачі вищої освіти кожної мікрогрупи самостійно вивчають відповідне питання, потім команди переформовуються так, щоб у кожній команді було по одному учаснику з попередніх команд. Кожен учасник команди у певній послідовності розповідає своє питання команді, потім команди розформовують, повертаючи учасників до попередньої команди.

ІІІ. Підсумкова частина

Висновки: використовуючи інтерактивний метод «мікрофон», кожен студент по черзі продовжує фразу «Сьогодні на занятті я дізнався (зрозумів, відчув)…».

Тема 7. Соціально-виховні технології

Очікувані результати:

Після цього заняття здобувачі вищої освіти:

- навчаться застосовувати соціально-виховні технології на практиці;
- розробити та провести власні соціально-виховні заходи, використовуючи різні технології;
- розвинути свої професійні компетенції.

Орієнтовний план і методи проведення заняття.

І.Вступна частина (15 хв.)

1. Актуалізація знань
2. Мотивація навчальної діяльності
3. Оголошення теми і мети заняття

ІІ. Основна частина (50 хв.)

4. Надання необхідної інформації
5. Інтерактивні вправи

ІІІ. Підсумкова частина (15 хв.)

Оцінювання

6. Оцінювання
7. Підведення підсумків.

Питання, винесені на обговорення:

1. Соціально-виховні технології, їх основні групи та моделі.
2. Класифікація соціально-виховних технологій.
3. Технологія роботи з важковиховуваними дітьми.
4. Технологія роботи з дітьми з особливими освітніми потребами.
5. Організація успішної діяльності як соціально-виховна технологія.

Питання для роздумів та форма їхнього розгляду

№	Питання для роздумів	Форма його розгляду
1.	Соціально-виховні технології, їх основні групи та моделі Класифікація соціально-виховних технологій	Дискусія з використанням методу «круглого столу»

Дискусія з використанням методу «круглого столу»

Метод «круглого столу» – це метод групової дискусії, який використовується для обговорення певної теми або проблеми. Учасники сидять по колу, щоб кожен мав рівні можливості для висловлення своїх думок. Цей метод може використовуватися для різних цілей, таких як:

Вивчення різних точок зору з певного питання
Генерування нових ідей
Досягнення консенсусу щодо певного питання
Навчання учасників новому матеріалу

Питання для роздумів та форма їхнього розгляду

№	Питання для роздумів	Форма його розгляду
1.	Технологія роботи з важковиховуваними дітьми	Робота в мікрогрупах з використанням інтерактивного методу «ажурна пилка»
2.	Технологія роботи з дітьми з особливими освітніми потребами.	Робота в мікрогрупах з використанням інтерактивного методу «ажурна пилка»

3.	Організація успішної діяльності як соціально-виховна технологія.	Робота в мікрогрупах з використанням інтерактивного методу «ажурна пилка»

Алгоритм колективного обговорення з застосуванням методу «Ажурна пилка»

Викладач об'єднує студентів у мікрогрупи (по 4–6 осіб). Здобувачі вищої освіти кожної мікрогрупи самостійно вивчають відповідне питання, потім команди переформовуються так, щоб у кожній команді було по одному учаснику з попередніх команд. Кожен учасник команди у певній послідовності розповідає своє питання команді, потім команди розформовують, повертаючи учасників до попередньої команди.

ІІІ. Підсумкова частина

Висновки: використовуючи інтерактивний метод «мікрофон», кожен студент по черзі продовжує фразу «Сьогодні на занятті я дізнався (зрозумів, відчув)…».

Тема 8. Сучасні навчальні технології виховання

Очікувані результати:

Після цього заняття здобувачі вищої освіти:

- Матимуть змогу застосовувати сучасні навчальні технології виховання на практиці;
- Зможуть аналізувати результати виховних заходів, проведених з використанням сучасних навчальних технологій;
- Будуть використовувати сучасні інформаційно-комунікаційні технологій у виховному процесі.

Орієнтовний план і методи проведення заняття.

І.Вступна частина (15 хв.)

1. Актуалізація знань
2. Мотивація навчальної діяльності
3. Оголошення теми і мети заняття

ІІ. Основна частина (50 хв.)

4. Надання необхідної інформації
5. Інтерактивні вправи

ІІІ. Підсумкова частина (15 хв.)

Оцінювання

6. Оцінювання
7. Підведення підсумків.

Питання, винесені на обговорення:

1. Види технологій.
2. Методи створення сприятливої атмосфери для учнів.
3. Інтерактивні методи формування й контролю знань.
4. Технологія проблемного навчання.

Питання для роздумів та форма їхнього розгляду

№	Питання для роздумів	Форма його розгляду
1.	Види технологій.	Робота в мікрогрупах з використанням інтерактивного методу «ажурна пилка»
2.	Методи створення сприятливої атмосфери для учнів.	Робота в мікрогрупах з використанням інтерактивного методу «ажурна пилка»

Алгоритм колективного обговорення з застосуванням методу «Ажурна пилка»

Викладач об'єднує студентів у мікрогрупи (по 4–6 осіб). Здобувачі вищої освіти кожної мікрогрупи самостійно вивчають відповідне питання, потім команди переформовуються так, щоб у кожній команді було по одному учаснику з попередніх команд. Кожен учасник команди у певній послідовності розповідає своє питання команді, потім команди розформовують, повертаючи учасників до попередньої команди.

Питання для роздумів та форма їхнього розгляду

№	Питання для роздумів	Форма його розгляду
1.	Інтерактивні методи формування й контролю знань.	Дискусія з використанням методу «Мозкового штурму»

Дискусія із використанням метода «Мозковий штурм»

«Мозковий штурм» – це метод групової дискусії, який використовується для генерування ідей для вирішення проблем. Цей метод ґрунтується на принципі, що вільне та невимушене обговорення може призвести до нових та креативних рішень.

Проведення дискусії з використанням методу «мозкового штурму»:

1. Визначення проблеми.

Першим кроком є чітке формулювання проблеми, яку ви хочете вирішити. Це допоможе учасникам дискусії зосередитися на темі та генерувати релевантні ідеї.

2. Формування групи.

Для проведення «мозкового штурму» вам знадобиться група людей, які володіють знаннями та досвідом, пов'язаними з проблемою. Важливо, щоб у групі були люди з різними точками зору, адже це сприятиме генеруванню більш креативних ідей.

3. Оберіть модератора.

Модератор – це людина, яка буде вести дискусію та стежити за тим, щоб вона проходила згідно з правилами. Модератор повинен бути вмілим у генеруванні ідей та стимулюванні участі всіх членів групи.

4. Визначте правила.

Перед початком дискусії важливо встановити правила «мозкового штурму». Ці правила повинні включати:

Жодної критики. Ідеї не можна критикувати під час генерування. Будь-яка критика може стримувати учасників від висловлення своїх думок.

Кількість не обмежується. Чим більше ідей, тим краще.

Використовуйте уяву. Не бійтеся висловлювати незвичайні або «божевільні» ідеї.

Будуйте на ідеях інших. Використовуйте ідеї інших учасників як відправну точку для генерування нових ідей.

Записуйте всі ідеї. Записуйте всі ідеї, які висловлюються, незалежно від того, наскільки вони здаються вам хорошими.

5. Проведення дискусії.

Модератор повинен розпочати дискусію, поставивши запитання про проблему. Учасники групи повинні вільно висловлювати свої ідеї, а модератор повинен записувати їх на дошці або фліпчарті.

6. Оцінка ідей.

Після того, як буде висловлено достатньо ідей, група повинна оцінити їх. Для цього можна використовувати різні методи, такі як голосування або ранжування.

7. Обирання найкращиї ідей.

На основі оцінки групи виберіть найкращі ідеї та розробіть план їх реалізації.

III. Підсумкова частина

Висновки: використовуючи інтерактивний метод «мікрофон», кожен студент по черзі продовжує фразу «Сьогодні на занятті я дізнався (зрозумів, відчув)…».

ЗАВДАННЯ ДЛЯ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ

№ з/п	Назва теми	Кількість Годин	
		денна	заочна
Тема №1	**Сутнісна характеристика освітньо-виховної системи.** Виховна система закладу освіти: зміст, структура, характеристика основних компонентів. Актуальні проблеми закладу середньої освіти.	4	15
Тема №2	**Особливості функціонування різних освітньо-виховних систем закладів середньої освіти.** Виховання і розвиток особистості учня. Адаптація дітей, її характеристика.	8	15
Тема №3	**Виховна система освітньої установи.** Функції виховної системи.	8	15
Тема №4	**Виховна система в історичному аспекті.** Виховна система в історичному аспекті.	8	15
Тема №5	Українська національна система виховання. Шляхи та засоби її реалізації. Зміст, методи та форми виховної роботи у закладах освіти.	8	14
Тема №6	**Технології у виховному процесі.** Поняття «технології» у педагогічній науці.	12	16
Тема №7	**Соціально-виховні технології.** Соціально-виховні технології в освітньо-виховному процесі	12	16
Тема №8	**Сучасні навчальні технології виховання.** Сучасні навчальні технології, як засіб формування творчої особистості учня.		
Разом:		**60**	**108**

Завдання 1.

Виховна система закладу освіти: зміст, структура, характеристика основних компонентів. Актуальні проблеми закладу середньої освіти

Основна література:

1. Виховні технології: інноваційний аспект: Навчальний посібник / уклад. О. В. Сухомлинська, Л. В. Воронова, Н. П. Ковальчук та ін. Київ: Педагогічна думка, 2021. 360 с.

2. Виховні технології в контексті особистісно орієнтованого навчання: монографія / уклад. О. В. Сухомлинська. Київ: Педагогічна думка, 2021. 240 с.

Додаткова література:

1. Гончаренко С. У. Педагогічні технології: Навчальний посібник. Київ: Академвидав, 2022. 480 с.

Гутак С. Педагогічні технології в дії. Відкритий урок. 2013. № 10. С. 69–70.

2. Інноваційні виховні технології в сучасному освітньому просторі: монографія / уклад. Н. П. Ковальчук. Київ: Педагогічна думка, 2022. 280 с.

Дидактичні завдання:

1. Розробіть модель виховної системи для певного класу або вікової групи учнів.

2. Напишіть есе на тему «Виховна система закладу освіти: виклики сьогодення та перспективи розвитку».

Контрольні питання:

1. Складіть схему, яка відображає структуру виховної системи закладу освіти.

2. Дайте визначення таких понять, як «мета виховання», «завдання виховання», «принципи виховання», «компоненти виховної системи».

Завдання 2.

Виховання і розвиток особистості учня. Адаптація дітей, її характеристика

Основна література:

1. Маляр Л. В. Технології навчання освітньої галузі «Мови і літератури»: методичні рекомендації до практичних занять і самостійної роботи. Ужгород: ДВНЗ «УжНУ», 2021. 25 с.

2. Організаційні форми навчання у початковій школі: посібник / уклад. О. Я. Савченко, Н. М. Бібік, В. О. Мартиненко та ін. Київ: Видавничий дім «Сам», 2017. 304 с.

3. Теорія та практика змішаного навчання : монографія / уклад. Кухаренко В. М., Березенська С. М., Бугайчук К. Л., Олійник Н. Ю., Олійник Т. О, Рибалко О. В., Сиротенко Н. Г., Столяревська А. Л. Харків: «Міськдрук», НТУ «ХПІ», 2016. 284 с.

Додаткова література:

1. Підласий І. П. Педагогіка: Навчальний посібник. Київ: Академія, 2021. 576 с.

2. Формування ціннісних орієнтацій особистості в умовах виховної роботи закладу освіти: монографія / уклад. О. Я. Савченко. Київ: Академвидав, 2022. 320 с.

Дидактичні завдання:

1. Створити презентацію на тему «Адаптація дітей до школи: поради батькам».

2. Розробити рекомендації для вчителів щодо роботи з учнями, які мають труднощі з адаптацією.

Контрольні питання:

1. Дати характеристику основним етапам адаптації дітей до нового навчального середовища.

2. Описати фактори, які впливають на процес адаптації дітей.

Завдання 3.

Функції виховної системи

Основна література:

1. Дичківська І. М. Інноваційні педагогічні технології. Практикум: навчальний посібник. Київ : Видавничий Дім «Слово», 2013. С. 370–371.

2. Кириченко В. І. Зміст, форми і методи формування просоціальної поведінки підлітків уразливих категорій в закладах загальної середньої освіти: метод. рек. / за ред. В. Б. Нечерда, І. В. Гарбузюк, Т. В. Тарасова. Кропивницький : Імекс-ЛТД, 2019. 96 с.

3. Організаційні форми навчання у початковій школі: посібник / уклад. О. Я. Савченко, Н. М. Бібік, В. О. Мартиненко та ін. Київ: Видавничий дім «Сам», 2017. 304 с.

Додаткова література:

1. Василенко Н. В. Хмарні технології в управлінні навчальним закладом. Харків: Вид. група «Основа», 2015. 112 с

2. Гончаренко С. У. Педагогічні технології: Навчальний посібник. Київ: Академвидав, 2022. 480 с

Дидактичні завдання:

1. Складіть таблицю, в якій відобразити основні функції виховної системи, їх характеристики та приклади.

2. Створіть презентацію на тему «Функції виховної системи закладу освіти».

Контрольні питання:

1. Дайте визначення поняття «функції виховної системи».

2. Охарактеризуйте кожну з функцій виховної системи, наводячи приклади.

Завдання 4.

Виховна система в історичному аспекті

Основна література:

1. Гуревич Р. С., Кадемія М. Ю., Шевченко Л. С. Інформаційні технології навчання: інноваційний підхід : навчальний посібник. Вінниця : ТОВ фірма «Планер», 2013. 348 с.

2. Дичківська І. М. Інноваційні педагогічні технології. Практикум : навчальний посібник. Київ : Видавничий Дім «Слово», 2013. С. 370–371.

3. Кучеренко І. Технологія проблемного навчання української мови: сутність та лінгводидактичний потенціал. Українська мова і література в школі. 2018. № 3. С. 14–21.

Додаткова література:

1. Василенко Н. В. Хмарні технології в управлінні навчальним закладом. Харків : Вид. група «Основа», 2015. 112 с.

2. Гутак С. Педагогічні технології в дії. Відкритий урок. 2013. № 10. С. 69–70.

Дидактичні завдання:

1. Розробіть мультимедійний урок з теми «Виховна система в історичному аспекті»**.**

2. Створіть презентацію на тему «Виховна система в історичному аспекті».

Контрольні питання:

1. Порівняйте виховні системи різних епох (наприклад, античності, середньовіччя, Відродження, Нового часу) за такими параметрами: мета, завдання, принципи, методи, форми, засоби виховання.

2. Порівняйте авторські виховні системи (наприклад, Я. Коменського, Ж.-Ж. Руссо, Дж. Дьюї) за такими параметрами: мета, завдання, принципи, методи, форми, засоби виховання.

Завдання 5.

Зміст, методи та форми виховної роботи у закладах освіти

Основна література:

1. Виховні технології: інноваційний аспект: навч. посіб. / уклад. О. В. Сухомлинська, Л. В. Воронова, Н. П. Ковальчук та ін. Київ: Педагогічна думка, 2021. 360 с.

2. Виховні технології: теорія, практика, досвід: навч. посіб. / уклад. О. В. Сухомлинська, Л. В. Воронова, Н. П. Ковальчук та ін. Київ: Педагогічна думка, 2022. 480 с.

3. Кириченко В. І. Зміст, форми і методи формування просоціальної поведінки підлітків уразливих категорій в закладах загальної середньої освіти: метод. рек. / за ред. В. Б. Нечерда, І. В. Гарбузюк, Т. В. Тарасова. Кропивницький : Імекс-ЛТД, 2019. 96 с.

Додаткова література:

1. Лянна Г. П., Говорун Т. В., Шкарпітько Н. О, Яременко Н. В. Формування ґендерної культури школярів : навчально-методичні матеріали з ґендерного виховання. Ірпінь, 2004. 84 с.

2. Медіаосвіта та медіаграмотність: підручник / уклад. В. Ф. Іванов, О. В. Волошенюк; за ред. В. В. Різуна. Київ : Центр вільної преси, 2012. 352 с.

Дидактичні завдання:

1. Складіть таблицю, в якій порівняйте та протиставте різні групи методів виховної роботи (переконання, вправи, стимулювання) за такими критеріями: опис методу, мета застосування, прийоми та методичні рекомендації щодо використання**.**

2. Розробіть план виховного заходу на певну тему, визначивши його мету, завдання, зміст, форми та методи роботи.

Контрольні питання:

1. Що таке виховна робота та які її основні цілі?
2. Які основні принципи виховної роботи у закладах освіти?

Завдання 6.

Поняття «технології» у педагогічній науці

Основна література:

1. Ананьев А. М., Воронова С. В., М. В. Малік. Управління педагогічними інноваціями в інклюзивній освіті : навч. пос. / за ред. С. К. Хаджирадєвої. Київ : Освіта України. 2014. С. 29–32.

2. Дичківська І. М. Інноваційні педагогічні технології. Практикум : навчальний посібник. Київ : Видавничий Дім «Слово», 2013. С. 370–371.

3. Теорія та практика змішаного навчання : монографія / уклад. Кухаренко В. М., Березенська С. М., Бугайчук К. Л., Олійник Н. Ю., Олійник Т. О, Рибалко О. В., Сиротенко Н. Г., Столяревська А. Л. Харків: «Міськдрук», НТУ «ХПІ», 2016. 284 с.

Додаткова література:

1. Інноваційні виховні технології: досвід впровадження. Школа. / уклад. Н. П. Ковальчук. 2021. № 11. С. 15–21.

2. Пихтіна Н. П. Педагогіка гри : лекції : нав. посіб. Ніжин, 2007. 201 с.

Дидактичні завдання:

1. Розробіть фрагмент уроку з використанням певної педагогічної технології**.**

2. Створіть презентацію на тему «Педагогічні технології: сучасні тренди та перспективи».

Контрольні питання:

1. Що таке технологія в педагогічній науці?

2. Які функції виконує педагогічна технологія?

Завдання 7.

Соціально-виховні технології в освітньо-виховному процесі

Основна література:

1. Виховні технології у передшкільній та шкільній освіті у контексті нової української школи : монографія / уклад. Н. О. Євдокимова, Л. П. Матвієнко, Н. Б. Іванцова, І. В. Барвінок, С. В. Безушко, Н. Ю. Довгань, К. Ф. Нор, Т. Ф. Потоцька, Т. Г. Чижик. Миколаїв : Іліон, 2020. 146 с.

2. Виховні технології: теорія, практика, досвід: навч. посіб. / уклад. О. В. Сухомлинська, Л. В. Воронова, Н. П. Ковальчук та ін. Київ: Педагогічна думка, 2022. 480 с.

3. Виховні технології в контексті особистісно орієнтованого навчання: монографія / уклад. О. В. Сухомлинська. Київ: Педагогічна думка, 2021. 240 с.

Додаткова література:

1. Буркова Л. Технології в освіті. Рідна школа. 2001. № 2. С. 18–19.

2. Оржеховська В. М., Габора Л. І. Збереження репродуктивного здоров'я неповнолітніх : навч.-метод. посіб. Київ : Тов. «ХІК», 2004. 124 с.

Дидактичні завдання:

1. Створіть презентацію на тему «Соціально-виховні технології в освітньо-виховному процесі».

2. Напишіть есе на тему «Використання соціально-виховних технологій в освітньо-виховному процесі».

Контрольні питання:

1. Дайте визначення поняття «соціально-виховні технології».

2. Назвіть основні групи соціально-виховних технологій.

Завдання 8.

Сучасні навчальні технології, як засіб формування творчої особистості учня

Основна література:

1. Виховні технології: теорія, практика, досвід: навч. посіб. / уклад. О. В. Сухомлинська, Л. В. Воронова, Н. П. Ковальчук та ін. Київ: Педагогічна думка, 2022. 480 с.

2. Кучеренко І. Технологія проблемного навчання української мови: сутність та лінгводидактичний потенціал. Українська мова і література в школі. 2018. № 3. С. 14–21.

3. Організаційні форми навчання у початковій школі: посібник / уклад. О. Я. Савченко, Н. М. Бібік, В. О. Мартиненко та ін. Київ: Видавничий дім «Сам», 2017. 304 с.

Додаткова література:

1. Формування навичок здорового способу життя у дітей і підлітків (за проєктом «Діалог») : навч.-метод. посіб. / уклад. О. В. Вінда, О. П. Коструб, І. Г. Сомова, Н. О. Березіна, М. М. Галябарник, С. В. Кириленко. Київ : Вістка, 2006. 304 с.

2. Формування ціннісних орієнтацій особистості школяра засобами виховних технологій. Освіта і управління / уклад. О. Я. Савченко. 2022. № 1. С. 34–40.

Дидактичні завдання:

1. Написати есе на тему «Чи може вчитель обійтися без використання сучасних навчальних технологій у сучасному навчальному процесі?».

2. Створити презентацію на тему «Сучасні навчальні технології та їх вплив на творчий розвиток особистості».

Контрольні питання:

1. Що таке творча особистість учня? Які її основні характеристики?

2. Які сучасні навчальні технології сприяють формуванню творчої особистості учня?

ТЕСТИ ДЛЯ КОНТРОЛЮ ТА САМОКОНТРОЛЮ ЗНАНЬ З КУРСУ

1. Що таке виховання у широкому розумінні?

a. педагогічно організований процес формування людини як особистості;

b. одна з головних суспільних функцій, через яку передається та засвоюється соціально цінний досвід поколінь;

c. спеціально організований педагогічний процес, у ході якого здійснюється цілеспрямований вплив на особистість із метою формування певних якостей;

d. соціально і педагогічно організований процес формування людини як особистості.

2. Які чинники впливають на процес виховання?

a. суб'єктивні чинники;

b. об'єктивні та суб'єктивні чинники;

c. об'єктивні чинники;

d. соціальні чинники.

3. Що таке виховний процес?

a. передача знань, умінь і навичок від одного покоління до іншого;

b. це – спосіб організації виховного процесу, який відображає зв'язок всіх компонентів навчального процесу і характеризує взаємини вихователів і вихованців;

c. це – закономірний розвиток взаємодіючих сторін;

d. це – оволодіння знаннями та вміннями творити прекрасне в житті;

4. Що називають метою виховання?

a. формування моральних якостей особистості;

b. система виховних заходів, спрямованих на виховання всебічно і гармонійно розвиненої особистості;

c. формування гармонійної особистості з високорозвиненими суспільно-ціннісними якостями;

d. розвиток потенційних можливостей особистості;

5. Що називають зіткненням організованого виховного впливу школи зі стихійним впливом на дітей оточення?

a. внутрішню суперечність процесу виховання;

b. закономірність виховання;

c. принципи виховання;

d. зовнішню суперечність процесу виховання;

6. Що таке внутрішня суперечність?

a. зіткнення організованого виховного впливу школи зі стихійним впливом на дітей оточення;

b. протиріччя між зростаючими соціально значущими завданнями, які потрібно вирішувати вихованцю, і можливостями, що обмежують його дії, спрямовані на їх ви-рішення;

c. принципи виховання;

d. закономірність виховання;

7. Що називається національним вихованням?

a. вищий ступінь етичного уявлення про благо і належність; досконаліть у відносинах між людьми;

b. особистий розвиток, самоствердження та самореалізація;

c. виховання дітей на культурно-історичному досвіді свого народу, його звичаях, традиціях та багатовіковій мудрості, духовності;

d. етап виховного процесу, процес цілеспрямованої роботи над розвитком і самовдосконаленням людини від підліткового віку до зрілості

8. Що становить зміст виховання?

a. мета, завдання, методи, засоби, форми;

b. засоби виховання;

c. принципи виховання;

d. мета, завдання, методи, засоби, форми, напрями виховання;

9. Які є методи організації діяльності, спілкування та формування досвіду суспільної поведінки?

a. педагогічна вимога, привчання, вправляння, метод виховуючи ситуацій;

b. педагогічна вимога, привчання, вправляння, виховна ситуація, гра, метод вправ;

c. гра, змагання, виховна ситуація педагогічна вимога, метод вправ;

d. виховна ситуація педагогічна вимога, метод вправ;

10. Що відноситься до форм організації виховання?

a. підручники, навчальні посібники, дидактичні матеріали, технічні засоби (ТЗН), обладнання, станки, навчальні кабінети, лабораторії;

b. шляхи і способи взаємопов'язаної діяльності вихователів і вихованців, спрямованої на досягнення виховних цілей;

c. надбання матеріальної та духовної культури, форми і види виховної роботи які задіюють під час використання певного методу;

d. диспути, олімпіади, бесіди, походи, усні журнали, тематичні збори, лінійки, гуртки, індивідуальні заняття;

11. Що таке принцип інтегративності?

a. процес становлення особистості, поступове засвоєння нею вимог суспільства, придбання соціально значимих характеристик свідомості і поведінки, які регулюють її взаємини із суспільством;

b. процес виховання, який передбачає визнання цінності дитини як особистості, її прав на свободу, щастя, захист і охорону життя, здоров'я, створення умов для розвитку дитини, її творчого потенціалу, схильностей, здібностей, надання їй допомоги у життєвому самовизначенні, повноцінної самореалізації;

c. процес виховання, який спрямований на врахування багатогранної природи людини, особливостей ц анатомо-фізіологічного розвитку з погляду віку і статі;

d. єдність педагогічних вимог з боку школи, сім'ї, громадськості;

12. Що відноситься до методів формування свідомості особистості?

a. приклад, бесіда, лекція, диспут, привчання, гра, переконання;

b. переконання, приклад, диспут, лекція, бесіда;

c. покарання, гра, приклад, переконання;

d. педагогічна вимога, привчання, покарання, гра, приклад, переконання

13. Які є функції колективу?

a. організаторська, стимулююча;

b. виховна, організаторська;

c. організаторська, виховна, стимулююча;

d. виховна, організаторська, мотиваційна;

14. Скільки стадій розвитку колективу виділив А. С. Макаренко?

a. п’ять;

b. шість;

c. три;

d. чотири;

15. Що таке колектив?

a. демократично обрані уповноважені, які допомагають педагогові здійснювати керівні функції;

b. група педагогів, що об’єднує єдина мета;

c. ініціативна група вихованців, яка усвідомлює вимоги керівника і допомагає в організації діяльності;

d. соціально значима група людей, які об’єднані спільною метою, узгоджено діють для досягнення мети і мають органи самоврядування;

16. Що таке прийом виховання?

a. складова частина методу, що визначає шляхи реалізації вимог методів виховання;

b. надбання матеріальної та духовної культури, які задіюють під час використання певного методу;

c. діяльності вихователів і вихованців з метою покращення процесу виховання;

d. способи діяльності вихователів і вихованців з метою досягнення виховних цілей;

17. В якому році була заснована українська скаутська організація «Пласт»?

a. у 1991 році;

b. у 1924 році;

c. у 1911 році;

d. у 1941 році;

18. Які існують дитячі громадські організації в Україні?

a. «Кіш», «Товариство Лева»;

b. «Пласт», «Січ», СПОУ;

c. СУС, СПОУ, «Сокіл», «Пласт»;

d. «Пласт», «Січ», СУМ, СПОУ;

19. Які напрямки виховання виділяє народна педагогіка?

a. естетичне, фізичне виховання;

b. статеве, трудове, моральне, розумове, фізичне виховання;

c. розумове, моральне, естетичне, екологічне, трудове, громадянське;

d. розумове, трудове, моральне;

20. Що відноситься до шляхів забезпечення успішності виховання молодших школярів у сім'ї?

a. знання батьками дітей, особистий приклад батьків розумне спілкування, спільна діяльність, педагогічна культура батьків;

b. знання батьками дітей, педагогічна культура батьків;

c. розумне спілкування;

d. знання батьками дітей, розумне спілкування;

21. Які існують шляхи залучення учнів початкових класів до прекрасного?

a. у процесі навчання, в позакласній роботі, в сім'ї;

b. у процесі виховної роботи;

c. урок, виховна година, екскурсія, обговорення книг;

d. у процесі навчання, у позакласній роботі, у природі;

22. Що таке моральність?

a. компонент принципу гуманізації;

b. система норм, правил і вимог до поведінки особистості в різних сферах життя і діяльності;

c. сукупність навичок людини, пов'язаних із дотриманням норм моралі;

d. одиниця морального розвитку;

23. Яка мета екологічного виховання?

a. любов до природи;

b. формування відповідального ставлення до природи;
c. сформована екологічна вихованість;
d. формування екологічної культури особистості;

24. З яких компонентів складається структура світогляду?
a. погляди, переконання, вчинки;
b. знання, вміння, навички;
c. знання, погляди, переконання, вчинки, дії людини;
d. знання, переконання, погляди;

25. Скільки напрямів виховання виділяє сучасна педагогіка?
a. 9;
b. 10;
c. 5;
d. 12;

26. Які є форми позакласної роботи?
a. виховні години, факультативні заняття;
b. свята, бесіди, читацькі конференції;
c. факультативи, олімпіади, бесіди, клас ні години, масові свята, гуртки;
d. класна година, етична бесіда, зустрічі з відомими людьми, обговорення книг, масові свята, конкурси, змагання;

27. Що таке перевиховання?
a. самостійний спосіб отримання знань в певній галузі науки, мистецтва, техніки, політичного життя, культури, ремесла;
b. формування позитивного ставлення до праці інших людей;
c. вищий етап виховного процесу, процес цілеспрямованої роботи над розвитком і самовдосконаленням людини від підліткового віку до зрілості;
d. виховний процес, спрямований на подолання негативних якостей особистості, що формувалися під впливом несприятливих умов виховання;

28. Які педагогічні поняття характеризують завдання розумового виховання?
a. сформованість наукового світогляду;

b. опанування системою знань про природу й суспільство, розвиток потенціальних сил, формування культури розумової праці, сформованість наукового світогляду;

c. розвиток культурного кругозору, оволодіння культурою поведінки;

d. розвиток пам'яті, знання законів природи, оволодіння знаннями, уміннями й навичками, здатність до практичної діяльності;

29. Що ви розумієте під методом виховання?

a. структурний компонент процесу навчання;

b. спосіб впливу вихователя на свідомість і волю вихованця з метою формування у нього бажаних якостей;

c. діяльність вихователя, в результаті чого вихованці засвоюють необхідні правила поведінки;

d. діяльність учителя й учнів з метою активізації їхнього соціального розвитку;

30. Які компоненти забезпечують всебічний гармонійний розвиток особистості?

a. моральне, фізичне, розумове, трудове, естетичне виховання;

b. освіта, практична діяльність, науковий світогляд, здоров'я, характер;

c. громадські організації, державні установи;

d. діяльність політичних партій, навчання;

31. Що означає поняття «розвиток людини»?

a. це процес змін, сходження від простого до складного, накопичення кількісних змін і перехід їх у якісні;

b. зміни, які відбуваються в людини протягом життя;

c. процес появи якісних змін у дитини, що залежать від її бажань;

d. отримати освіти;

32. Що таке самовиховання?

a. здатність протистояти негативним впливам оточуючого середовища;

b. діяльність особистості, що спрямована на подолання негативних звичок;

c. свідома, цілеспрямована та самостійна діяльність особистості, що виникає в результаті її активної взаємодії з середовищем і впливає на її розвиток та вдосконалення;

d. самостійна діяльність особистості;

33. Від чого залежить успіх самовиховання?

a. впливу оточуючих;

b. умов навчання;

c. умов проживання;

d. самооцінки особистості;

34. Що є рушійними силами виховного процесу?

a. протиріччя, які виникають у процесі виховання;

b. негативні впливи оточуючого середовища;

c. погляди, переконання, вчинки;

d. школа, ВНЗ;

35. Що таке вихованість?

a. процес самовдосконалення;

b. властивість особистості, що характеризується сукупністю достатньо сформованих якостей;

c. знання правил етикету;

d. процес появи якісних змін у дитини, що залежать від її бажань;

36. Який із запропонованих переліків моделей виховання є правильним?

a. громадські організації, державні установи;

b. діяльність політичних партій, навчання.

c. модель виховної системи, стимулювання до бажаної діяльності, модель інноваційної школи;

d. директивна модель виховання, модель прихованого виховного впливу, модель виховання сприяння;

37. Що таке закономірності виховання?

a. виховна діяльність, спрямована на перебудову неправильних поглядів, суджень, оцінок цінностей особистості, та перебудову її негативної поведінки;

b. ряд вимог, що спрямовані на покращення поведінки учнів;

c. стійкі, повторювані об’єктивно існуючі зв’язки у вихованні, реалізація яких сприяє ефективному розвитку особистості;

d. виховний процес;

38. Що таке принципи виховання?

a. сформованість наукового світогляду;

b. керівні положення, які відображають загальні закономірності процесу виховання і визначають вимоги до змісту, організації і методів виховного впливу;

c. опанування системою знань про природу й суспільство, розвиток потенціальних сил, формування культури розумової праці;

d. ряд вимог до культури поведінки вихованців;

39.Яка кількість запропонованих нижче принципів, на яких грунтується виховний процес є правильною?

a. 7;

b. 5;

c. 11;

d. 9;

40. Що таке технологія виховання?

a. педагогічна модель;

b. сукупність взаємопов’язаних елементів (засобів, форм, методів, технологій, змісту навчальної та позанавчальної діяльності), які створюють якісно нові умови для розвитку і формування особистості;

c. упорядкована сукупність і послідовність методів і процесів забезпечує реалізацію дидактичного проекту і досягнення діагностованого результату;

d. строго обґрунтована система педагогічних засобів, форм, методів, їх етапність, націленість на вирішення конкретного виховного завдання;

41 Що таке моральне виховання?

a. моральний ідеал;

b. складний, суперечливий феномен духовної культури, що має свої рівні, форми, структуру. Вона функціонує на двох рівнях —

емоційно-почуттєвому та раціонально-теоретичному, які існують у взаємодії, єдності, доповнюючи один одного;

c. система неформалізованих у вигляді правових приписів поглядів, уявлень, норм та оцінок, що регулюють поведінку людей у суспільстві;

d. виховна діяльність школи, сім'ї з формування в учнів моральної свідомості, розвитку морального почуття, навичок і умінь відповідної поведінки;

42. Що таке екологічне виховання?

a. виховання, яке спрямоване на врахування багатогранної природи людини, особливостей анатомо-фізіологічного розвитку з погляду віку і статі;

b. складова частина виховного процесу, безпосередньо спрямована на формування здатності сприймати і перетворювати дійсність за законами краси в усіх сферах діяльності людини;

c. напрям людської діяльності та мислення, від якого істотним чином залежать природне існування сучасної цивілізації, її сталий розвиток;

d. процес формування у підростаючих поколінь сукупності властивостей і якостей, необхідних для виявлення відповідального ставлення до природи;

43. Які є засоби фізичного виховання?

a. правила поведінки на уроках фізичного виховання;

b. загартування, спорт;

c. дотримання режиму дня;

d. фізичні вправи, оздоровчі сили природи, гігієнічні фактори;

44. Що таке трудове виховання?

a. формування позитивного ставлення до праці інших людей;

b. спонукання дітей до виконання певної роботи;

c. любов до праці;

d. виховання свідомого ставлення до праці через формування звички та навиків активної трудової діяльності;

45. Яких дітей називають «важковиховуваними» ?

a. в яких під впливом несприятливих для розвитку соціальних, психолого-педагогічних та медико-біологічних умов з'являється негативне ставлення до навчання, норм поведінки,знижується або втрачається почуття відповідальності за свої вчинки;

b. які мають негативні звички;

c. які в силу тих чи інших умов регулярно порушують поведінку та не реагують на зауваження вчителя, знаходяться у конфлікті з оточуючими;

d. тих, що виховуються в неблагополучних сім'ях;

46. Що класний керівник згідно із циклограмою має робити щодня?

a. організація чергування класу по школі, відвідування уроків учителів-предметників у своєму класі;

b. з'ясування причин відсутності учнів на заняттях, фіксація пропусків у класному журналі; бесіди з учнями, що запізнюються на уроки; організація чергування по класу; індивідуальна робота з учнями; контроль зовнішнього вигляду учнів; організація харчування;

c. проведення бесід з безпеки життєдіяльності;

d. проведення годин класного керівника; перевірка щоденників; проведення у класі заходів за планом роботи; робота з активом класу, організація діяльності органів учнівського самоврядування;

47. Що класний керівник згідно із циклограмою має робити щотижня?

a. з'ясування причин відсутності учнів на заняттях, фіксація пропусків у класному журналі;

b. проведення бесід з безпеки життєдіяльності; організація чергування класу по школі; відвідування уроків учителів-предметників у своєму класі;

c. проведення годин класного керівника; перевірка щоденників; проведення у класі заходів за планом роботи; робота з активом класу, організація діяльності органів учнівського самоврядування; контроль за виконанням доручень; організація прибирання закріпленої території пришкільної ділянки; робота з батьками; робота з учителями, що працюють у класі; зустріч зі шкільним лікарем (медсестрою) за довідками про хвороби учнів;

d. бесіди з учнями, що запізнюються на уроки; організація чергування по класу;

48. Що класний керівник згідно із циклограмою має робити щомісяця?

a. з'ясування причин відсутності учнів на заняттях, фіксація пропусків у класному журналі;

b. проведення бесід з безпеки життєдіяльності; організація чергування класу по школі; відвідування уроків учителів-предметників у своєму класі; контроль за станом підручників; зустріч з батьківським активом; відвідування учнів удома;

c. проведення годин класного керівника; перевірка щоденників; проведення у класі заходів за планом роботи; робота з активом класу, організація діяльності органів учнівського самоврядування; контроль за виконанням доручень;

d. бесіди з учнями, що запізнюються на уроки; організація чергування по класу;

49. Який з нижче перерахованих переліків документації, яку веде класний керівник є правильним?

a. класний журнал; особові справи учнів; табелі успішності; план виховної роботи; матеріали виховних годин, годин спілкування тощо;

b. особові справи учнів; табелі успішності; план виховної роботи; матеріали виховних годин, годин спілкування тощо; розробки сценаріїв виховних заходів; щоденник психолого-педагогічних спостережень за учнями; щоденник роботи з „важкими учнями»; протоколи батьківських зборів; класний журнал;матеріали щодо запобігання дитячого травматизму, бесіди з правил дорожнього руху, облік проведення інструктажів із правил техніки безпеки; журнал обліку занять з учнями, які навчають вдома;

c. розробки сценаріїв виховних заходів; щоденник психолого-педагогічних спостережень за учнями;

d. табелі успішності; план виховної роботи; матеріали виховних годин, годин спілкування тощо; розробки сценаріїв виховних заходів; щоденник психолого-педагогічних спостережень за учнями; класний журнал; щоденник роботи з „важкими учнями»; протоколи батьківських зборів; матеріали щодо запобігання дитячого травматизму, бесіди з правил дорожнього руху;

50. Які функції виконує класний керівник?

a. діагностуюча; комунікативна; виховна; проектуюча; організаційна; розвивальна; методична; стимулююча; оцінювальна; охоронно-захисна; корективна;

b. оформлення класного журналу за підсумками семестру, складання звіту; заповнення табелів успішності та видача їх учням;

c. проведення батьківських зборів; участь у роботі семінару;

d. складання плану виховної роботи на навчальний семестр та на канікули;проведення бесід з безпеки життєдіяльності; організація чергування класу по школі;

51. Що класний керівник згідно із циклограмою має робити щосеместру?

a. проведення бесід з безпеки життєдіяльності;

b. аналіз плану виховної роботи за попередній та складання на наступний навчальний рік; проведення відкритого виховного заходу; оформлення особових справ учнів;

c. оформлення класного журналу за підсумками семестру, складання звіту; заповнення табелів успішності та видача їх учням; проведення батьківських зборів; участь у роботі семінару, методичного об'єднання класних керівників; аналіз виконання та корекція плану виховної роботи; складання плану виховної роботи на навчальний семестр та на канікули;

d. організація чергування класу по школі; відвідування уроків учителів-предметників у своєму класі; контроль за станом підручників

52. Що класний керівник згідно із циклограмою має робити один раз на рік?

a. організація чергування класу по школі; відвідування уроків учителів-предметників у своєму класі; контроль за станом підручників;

b. оформлення класного журналу за підсумками семестру, складання звіту; заповнення табелів успішності та видача їх учням; проведення батьківських зборів; участь у роботі семінару;

c. проведення бесід з безпеки життєдіяльності;

d. аналіз плану виховної роботи за попередній та складання на наступний навчальний рік; проведення відкритого виховного заходу; оформлення особових справ учнів; статистичні відомості про клас

(станом на 5 вересня); робота з підручниками (видача, перевірка, здавання); написання характеристик (за необхідності); страхування дітей від нещасних випадків;

53. Який з нижче перерахованих переліків документації, яку веде класний керівник є правильною?

a. особові справи учнів; табелі успішності; план виховної роботи; матеріали виховних годин, годин спілкування тощо; розробки сценаріїв виховних заходів; щоденник психолого-педагогічних спостережень за учнями; щоденник роботи з „важкими учнями»; протоколи батьківських зборів; класний журнал; матеріали щодо запобігання дитячого травматизму, бесіди з правил дорожнього руху, облік проведення інструктажів із правил техніки безпеки; журнал обліку занять з учнями, які навчають вдома;

b. розробки сценаріїв виховних заходів; щоденник психолого-педагогічних спостережень за учнями;

c. класний журнал; особові справи учнів; табелі успішності; план виховної роботи; матеріали виховних годин, годин спілкування тощо;

d. табелі успішності; план виховної роботи; матеріали виховних годин, годин спілкування тощо; розробки сценаріїв виховних заходів; щоденник психолого-педагогічних спостережень за учнями; класний журнал; щоденник роботи з „важкими учнями»; протоколи батьківських зборів; матеріали щодо запобігання дитячого травматизму, бесіди з правил дорожнього руху;

54. Які існують найпоширеніші методи вивчення вихованості учнів?

a. спостереження; метод створення виховних ситуацій; твори на задану тему; ранжування; метод незалежних характеристик;

b. виконання різних доручень та обов’язків;

c. ігри та розваги; створення виховних ситуацій; словесні методи; різноманітні стимулюючі методи;

d. суспільна думка, довір’я; прогнозування; орієнтація на очікувану радість «ситуація успіху», змагання, заборона, застереження, навіювання; приклад; заохочення; покарання; зауваження, осуд;

55. Який з нижче зазначених алгоритмів методу вправляння і привчання є правильним?

a. вимога, показ, тренування, нагадування, контроль; самоконтроль;

b. показ, вимога, тренування;

c. нагадування, контроль; самоконтроль;

d. показ, вимога, нагадування тренування,, контроль; самоконтроль;

56. Що відноситься до словесних методів виховання?

a. дискусійні методи;

b. бесіди, лекції, дискусійні методи, розповіді;

c. бесіди, лекції;

d. бесіди, лекції, дискусійні методи, розповіді, дискусії;

57. Що відноситься до стимулюючих методів виховання?

a. вимога, суспільна думка, довір'я, прогнозування, орієнтація на очікувану радість «ситуація успіху», змагання, заборона, застереження, навіювання, приклад, заохочення, покарання, зауваження, осуд;

b. вияв уміння, «ситуація успіху»; залучення до цікавої діяльності, паралельна педагогічна дія, колективний осуд, удавана байдужість, раптова дія;

c. вияв доброти, уважності і піклування;

d. вправляння і привчання; виконання різних доручень та обов'язків, ігри та розваги, створення виховних ситуацій, словесні методи, різноманітні стимулюючі методи;

58. Який з переліків відноситься до форм позакласної виховної роботи?

a. класні години, етичні бесіди, зустрічі з відомими людьми, екскурсії, прогулянки, походи, обговорення, читацькі конференції, диспути, розважальні вечори, свята, змагання, турніри, олімпіади, конкурси, вікторини, спартакіади, виставки, виставки-базари, аукціони, КТС;

b. контроль за станом підручників;

c. проведення бесід з безпеки життєдіяльності; організація чергування класу по школі; відвідування уроків учителів-предметників у своєму класі;

d. проведення годин класного керівника, перевірка щоденників, проведення у класі заходів за планом роботи, робота з активом класу, організація діяльності органів учнівського самоврядування;

59. Яка структура виховної години з використанням методів інтерактивного навчання є найбільш вірною?

a. 1. Мотивація. 2. Повідомлення завдань та теми заняття. 3. Очікувані результати. 4. Надання необхідної інформації. 5. Повідомлення ситуації. 6. Інтерактивна частина. 7. Рефлексія.

b. 1. Оголошення та коротке тлумачення антагоністичних якостей людини, котрі будуть розглядатися. 2. Розкриття сутності якостей людини, котрі розглядаються на основі розповіді. 3. Прислів'я та приказки щодо поданої теми. 4. Програвання ситуацій щодо поданої теми за схемою: «Якби ... Як би...?». 5. Рефлексія;

c. 1. Вступна бесіда вчителя. 2. Бесіда з учнями. 3. Рефлексія. 4. Література;

d. 1. Вступна бесіда вчителя. 2. Бесіда з учнями. 3. Рефлексія;

60. Який з нижче вказаних переліків відноситься до особливостей колективної творчої справи?

a. попередня робота вихователя, колективне планування КТС, колективна підготовка справи, проведення колективної творчої справи, колективне оцінювання творчої справи, виконання тих рішень, які прийняті на зборах за підсумками КТС;

b. вияв доброти, уважності і піклування, вияв уміння;

c. соціальна спрямованість, турботливі сосунки, поділ колективу на міні-колективи, чергування творчих доручень, різноманітність діяльності;

d. «ситуація успіху», залучення до цікавої діяльності, паралельна педагогічна дія, колективний осуд, удавана байдужість, раптова дія;

61. Який перелік класифікації ігор є правильним?

a. визначення творчої (навчальної, розвивальної) доцільності гри, забезпечення психологічної комфортності і природності гри,

урахування вікових та анатомо-фізіологічних властивостей учасників гри;

b. захист людської гідності, врахування ролі вчителя у процесі гри, стимулювання дитячої ініціативності та фантазування, створення «ситуації успіху»;

c. вибір місця і часу для проведення гри, вибір адекватної гри, підготовка необхідного обладнання, мотивація, стимулювання до гри, інструктаж, розподіл або уточнення ролей, створення уявних ситуацій, повторення правил техніки безпеки, власне гра, завершення гри, рефлексія, переключення від гри до навчання або до іншої гри;

d. за видом діяльності, колективні розважальні ігри, творчі, ігри за визначеними правилами;

62. Які існують психолого-педагогічні умови ефективності проведення гри?

a. за видом діяльності, колективні розважальні ігри, творчі, ігри за визначеними правилами;

b. визначення творчої (навчальної, розвивальної) доцільності гри, забезпечення психологічної комфортності і природності гри, урахування вікових та анатомо-фізіологічних властивостей учасників гри, захист людської гідності, врахування ролі вчителя у процесі гри, стимулювання дитячої ініціативності та фантазування, створення «ситуації успіх»;

c. вибір місця і часу для проведення гри, вибір адекватної гри, підготовка необхідного обладнання, мотивація, стимулювання до гри, інструктаж;

d. розподіл або уточнення ролей; створення уявних ситуацій;

63. Які є методи вивчення сім’ї?

a. метод документалістики, опосередкованого вивчення сім’ї, спостереження і прямого вивчення сім’ї, ретроспективного аналізу біографій, анкетування, метод незакінчених речень, тестування;

b. педагогічний лекторій, позакласний педагогічний всеобуч, університет педагогічних знань, підсумкова річна науково-практична конференція, день відкритих дверей, класні батьківські збори;

c. екскурсії, прогулянки, походи, обговорення, читацькі конференції, диспути, розважальні вечори, свята, змагання, турніри, олімпіади;

d. класні години, етичні бесіди, зустрічі з відомими людьми;

64. Які є методи роботи з батьками?

a. педагогічний лекторій, позакласний педагогічний всеобуч, університет педагогічних знань, підсумкова річна науково-практична конференція, день відкритих дверей, класні батьківські збори, відвідування батьків удома, листування, консультації батькам, бесіда, рольова гра, запрошення батьків до школи;

b. метод документалістики, опосередкованого вивчення сім'ї, спостереження і прямого вивчення сім'ї, ретроспективного аналізу біографій, анкетування, метод незакінчених речень;

c. екскурсії, прогулянки, походи, обговорення, читацькі конференції, диспути, розважальні вечори, свята, змагання, турніри, олімпіади;

d. класні години, етичні бесіди, зустрічі з відомими людьми;

65. Які існують методичні вимоги та рекомендацій щодо проведення класних годин?

a. актуальність тематики, чітке планування години, врахування тривалості виховної години, систематичність проведення, врахування та відповідь на кожне поставлене питання, заохочення та залучення учнів у процесі роботи класної години;

b. систематичність проведення, актуальність тематики;

c. систематичність проведення, актуальність тематики, врахування вікових та розумових особливостей дітей, зацікавленість інтересами учнів, заохочення та залучення учнів у процесі роботи класної години, чітке планування години, врахування тривалості виховної години, врахування та відповідь на кожне поставлене питання;

d. урахування вікових та анатомо-фізіологічних властивостей, врахування тривалості виховної години, заохочення та залучення учнів у процесі роботи класної години;

66. Яка з нижче вказаних методик оформлення сценарію виховного заходу (свята) вважається правильною?

a. 1. титульна сторінка (навчальний заклад, тема, клас, для якого заплановано, автор); 2. хід заходу; 3. список використаної літератури;

b. 1. титульна сторінка (навчальний заклад, тема, клас, для якого заплановано, автор), 2. літературні джерела;

c. 1. титульна сторінка (навчальний заклад, тема, клас, для якого заплановано, автор); 2. мета, обладнання, унаочнення, декорації, перелік дійових осіб та відповідних костюмів; 3. хід заходу; 4. список використаної літератури;

d. 1. титульна сторінка (навчальний заклад, тема, клас, для якого заплановано, автор); 2. мета, унаочнення, декорації, перелік дійових осіб; 3. хід заходу;

67. Який перелік чинників ефективної взаємодії класного керівника з батьками є правильним?

a. запрошення батьків до співробітництва шляхом доброзичливості та відкритості, дотримання позиції рівноправності, визначення важливості батьків у співпраці, вияв любові, захопленості їх дитиною, пошук нових форм співпраці, використання заходів, спрямованих на підвищення авторитету батьків, довіра до виховних можливостей батьків, підвищення рівня їх педагогічної культури, педагогічний такт життєстверджуючий мажорний настрій;

b. використання заходів, спрямованих на підвищення авторитету батьків, довіра до виховних можливостей батьків, підвищення рівня їх педагогічної культури, педагогічний такт життєстверджуючий мажорний настрій;

c. визначення важливості батьків у співпраці, вияв любові, захопленості їх дитиною; пошук нових форм співпраці;

d. запрошення батьків до співробітництва шляхом доброзичливості та відкритості, дотримання позиції рівноправності, визначення важливості батьків у співпраці, вияв любові, захопленості їх дитиною;

68. Який перелік різновидів неблагополучних сімей є правильним?

a. аморальні, асоціальні, конфліктні, неповні, сім‘ї соціального ризику, зовні благополучні;

b. сім’ї соціального ризику, які потребують соціальної допомоги;

c. неповні, у яких дитину виховує один з батьків, зовні благополучні сім’ї, які постійно припускаються грубих помилок у вихованні дітей;

d. сім’ї соціального ризику, аморальні, асоціальні, зовні благополучні;

69. Який з переліків особливостей роботи в ЛОТ є правильним?

a. соціальна спрямованість, турботливі сосунки, сприятливі умови навколишнього середовища і соціального оточення, дотримання режиму дня та санітарно-гігієнічних вимог, використання заходів, спрямованих на підвищення авторитету батьків, напружений режим роботи всього педагогічного колективу;

b. сприятливі умови навколишнього середовища і соціального оточення, використання оздоровлення за допомогою рік, озер, моря;

c. забезпечення повноцінного життя дітей, врахування віку і соціального досвіду дітей, чіткий початок і завершення табірної зміни;

d. забезпечення повноцінного життя дітей, врахування віку і соціального досвіду дітей, створення варіативних програм діяльності, чіткий початок і завершення табірної зміни, врахування особливостей працівників у таборі, сприятливі умови навколишнього середовища і соціального оточення; дотримання режиму дня та санітарно-гігієнічних вимог, використання оздоровлення за допомогою рік. озер, моря, напружений режим роботи всього педагогічного колективу;

70. Скільки днів триває організаційний період?

a. 5 – 6 днів;

b. 3 – 4 дні;

c. 7-8 днів;

d. 1 – 3 дні;

71. Що необхідно зробити вихователю, щоб допомогти дитині у звиканні до табору?

a. провести ігри та загонові справи, які сприяють знайомству, дотримання режиму дня та санітарно-гігієнічних вимог, поділити загін на маленькі групи, створення варіативних програм діяльності;

b. забезпечення повноцінного життя дітей, врахування віку і соціального досвіду дітей, ознайомлення дітей із планом зміни;

c. провести ігри та загонові справи, які сприяють знайомству; дотримання режиму дня та санітарно-гігієнічних вимог; створити відчуття затишку і комфорту; поділити загін на маленькі групи;

запропонувати вибір загонових справ різних видів; ознайомити із планом зміни; провести загально табірні справи;

d. провести ігри та загонові справи, які сприяють знайомству, дотримання режиму дня та санітарно-гігієнічних вимог, ознайомлення дітей із планом зміни;

72. Який з переліків тем виховних справ для дітей 6 – 9 років є правильним?

a. екскурсія табором;

b. конкурс розповідей «Як мене збирали в табір»; екскурсія табором; читання вголос цікавої казки; випуск газети-аплікації «Це ми»; складання графіку чергування кімнат; вечір відгадування загаток; написання листа з малюнками для мами; оформлення загонового куточка; вікторина «У країні мультфільмів»; турнір з міні-футболу; екскурсія в бібліотеку, година читання; збір загону на якому обирають назву, командирів і затверджують план зміни;

c. конкурс розповідей «Як мене збирали в табір»; екскурсія табором; випуск газети-аплікації «Це ми»; турнір з міні-футболу; екскурсія в бібліотеку, година читання; вечір «Будьмо знайомі», екскурсія табором; відкриття дизайн-клубу, оформлення кімнат, вхідчини; ерудит-шоу «Все про літо»;

d. випуск газети-аплікації «Це ми»; екскурсія в бібліотеку, година читання; вікторина «У країні мультфільмів»; турнір з міні-футболу; вечір «Будьмо знайомі»; конкурс розповідей «Як мене збирали в табір»; збір загону на якому обирають назву, командирів і затверджують план зміни; ерудит-шоу «Все про літо»;

73 Який з переліків тем виховних справ для дітей 10 – 12 років є правильним?

a. відкриття дизайн-клубу, оформлення кімнат, вхідчини; «Ти да я да ми з тобою» – збір, мета якого сформувати колективи; екскурсія табором; вікторина «У країні мультфільмів»; турнір з міні-футболу; екскурсія в бібліотеку, година читання;

b. вечір «Будьмо знайомі»; відкриття дизайн-клубу, оформлення кімнат, вхідчини; «Ти да я да ми з тобою» – збір, мета якого сформувати колективи;

c. вечір «Будьмо знайомі»; відкриття дизайн-клубу, оформлення кімнат, вхідчини; «Ти да я да ми з тобою» – збір, мета якого

сформувати колективи; екскурсія табором; виготовлення рекламного стенду « Друже поглянь на нас»; ерудит-шоу «Все про літо»; година знайомства з табірною бібліотекою; «Обладнання загонового місця»; оформлення першої сторінки літопису загону; екологічна акція «Чистота врятує світ» – прибирання території; перше загонове вогнище з розмовою про прожитий день; «Конституційні збор», де обирають назву загону, командира, загонову пісню;

d. екскурсія табором; виготовлення рекламного стенду «Друже поглянь на нас»; ерудит-шоу «Все про літо»; екскурсія табором; випуск газети-аплікації «Це ми»; дотримання режиму дня та санітарно-гігієнічних вимог; ознайомлення дітей із планом зміни;

74. Який з переліків тем виховних справ для дітей 13 – 16 років є правильним?

a. вогник знайомств «Розкажи про себе», гра «Табір піднімає вітрила», майстерня доброго настрою (ігри, конкурси), гра «Любов II погляду», виготовлення стенду-аплікації «Знайомтесь, це ми», конкурс малюнків «Літо в моїй уяві», конкурс гумористичних розповідей «Що я не чекаю від табірної зміни», розучування ліричних пісень, танцювальний марафон, вікторина «У країні мультфільмів»;

b. вечір «Будьмо знайомі», відкриття дизайн-клубу, оформлення кімнат, вхідчини; екологічна акція «Чистота врятує світ» – прибирання території; перше загонове вогнище з розмовою про прожитий день; конкурс розповідей «Як мене збирали в табір»;

c. вогник знайомств «Розкажи про себе», гра «Табір піднімає вітрила», майстерня доброго настрою (ігри, конкурси), гра «Любов II погляду», виготовлення стенду-аплікації «Знайомтесь, це ми», конкурс малюнків «Літо в моїй уяві», конкурс гумористичних розповідей «Що я не чекаю від табірної зміни», розучування ліричних пісень, танцювальний марафон, вечір улюблених поетів, КТС «Лідер», збори загону «Хто поведе за собою», планування роботи «Дорога довжиною в 21 день»;

d. екскурсія табором; читання вголос цікавої казки; випуск газети-аплікації «Це ми»; екскурсія в бібліотеку, година читання; вікторина «У країні мультфільмів»;

75. Що є головним завданням організаційного періоду?

a. слідкувати за чистотою в кімнатах;

b. познайомитися з дітьми;

c. слідкувати за поведінкою дітей;

d. помітити кожну дитину, дати їй доручення;

76. Який період у таборі називають основним?

a. це період звикання дітей до нових умов, до нових вимог, до нового режиму;

b. дні, що слідують за оргперіодом і завершуються за 3 дні до кінця зміни;

c. раціону харчування;

d. знайомство з дітьми;

77. Який з переліків пізнавальних КТС є правильним?

a. аукціон знань, вечір веселих задач, вікторина КВК, конкурс знавців;

b. бесіда «Лікарські рослини», екологічний фестиваль;

c. аукціон знань, вечір веселих задач, вікторина КВК, конкурс знавців, день лісу, день казки;

d. день здоров'я, вечір поезії, вечір казок «Жили-Були», аукціон знань, вечір веселих задач, вікторина КВК, вечір етикету;

78. Який з переліків екологічних КТС є правильним?

a. аукціон знань, гра «Подорож лісовими стежками», вечір казок «Жили-Були», аукціон квітів, бал квітів;

b. гра «Подорож лісовими стежками», бесіда «Лікарські рослини»;

c. операція «Живи книго», конкурс умільців;

d. гра «Подорож лісовими стежками», бесіда «Лікарські рослини», аукціон квітів, бал квітів, день рибалки, екологічна стежина табору, екологічний фестиваль;

79. Який з переліків спортивних КТС є правильним?

a. вечір «Розповідь про хорошу людину», аукціон квітів;

b. малі олімпійські ігри, вікторина «Історія олімпійських ігор», вечір етикету, екологічна стежина табору, день бігуна;

c. весела спартакіада, день здоров'я, день бігуна, спортивний КВК, конкурс знавців спорту, малі олімпійські ігри, вікторина «Історія олімпійських ігор»;

d. весела спартакіада, день здоров’я, день бігуна, спортивний КВК, конкурс веселої пантоміми;

80. Який з переліків трудових КТС є правильним?

a. аукціон трудових сюрпризів, день трудових подарунків табору, конкурс умільців, трудова година, конкурс веселої пантоміми;

b. трудова година, конкурс веселої пантоміми;

c. вечір «Розповідь про хорошу людину», аукціон квітів;

d. аукціон трудових сюрпризів, день трудових подарунків табору, конкурс умільців, трудова година, фабрика іграшок, операція «Живи книго», «Зелена аптека»;

81. Що таке розумове виховання?

a. це цілеспрямована діяльність педагогів з розвитку розумових сил і мислення учнів, прищеплення їм культури розумової праці;

b. організована педагогічна діяльність, спрямована на формування культури в учнів;

c. педагогічна діяльність;

d. систематична педагогічна діяльність, спрямована на всебічний і гармонійний розвиток учнів;

82. Що називають статевим вихованням?

a. складова загального процесу виховної роботи школи і сім’ї, що забезпечує правильний статевий розвиток дітей і молоді;

b. виховна діяльність школи і сім’ї спрямована на правильний розвиток вихованців;

c. виховна діяльність школи і сім’ї метою якої є формування стійких моральних якостей особистості;

d. виховна діяльність школи і сім’ї спрямована на фізичний розвиток особистості;

83. Який з переліків функцій в яких реалізується життєдіяльність сім’ї є правильним?

a. матеріально-економічна;

b. релактивна; виховна;

c. матеріально-економічна, житлово-побутова, комунікативна, виховна, репродуктивна, релаксаційна;

d. комунікативна, фінансова, розвивальна, репродуктивна;

84. Що таке правове виховання?

a. виховна діяльність школи і сім'ї спрямована на вивчення учнівського самоврядування;

b. виховна діяльність школи і сім'ї метою якої є формування стійких моральних якостей, потреб, почуттів, навичок і звичок поведінки на основі засвоєння правил;

c. виховна діяльність школи і сім'ї спрямована на вивчення прав людини;

d. виховна діяльність школи, сім'ї, правоохоронних органів спрямована на формування правової свідомості та навичок і звичок правомірної поведінки школярів;

85. Що таке економічне виховання?

a. вивчення економічного стану в країні;

b. організована педагогічна діяльність, спрямована на формування економічної культури учнів;

c. систематична педагогічна діяльність спрямована на розвиток в учнів екологічної культури;

d. система виховних заходів, спрямованих на формування всебічно і гармонійно розвиненої особистості;

86. Які функції використовують для реалізації життєдіяльності сім'ї?

a. релактивна, виховна;

b. матеріально-економічна;

c. комунікативна, фінансова, розвивальна, репродуктивна;

d. матеріально-економічна, житлово-побутова, комунікативна, виховна, репродуктивна, релаксаційна;

87. Які сім'ї називаються аморальними?

a. де батьки постійно припускаються грубих помилок;

b. які потребують соціальної допомоги;

c. де батьки алкоголіки, наркомани, тобто ведуть аморальний спосіб життя;

d. у яких постійно відбуваються конфлікти між батьками і дітьми, що проявляються у сварках суперечках, грубощах, бійках;

88. Які сім’ї називаються асоціальними ?

a. члени якої конфліктують із морально-правовими нормами суспільства, схильні до правопорушень;

b. у яких постійно відбуваються конфлікти між батьками і дітьми, що проявляються у сварках суперечках, грубощах, бійках;

c. де батьки постійно припускаються грубих помилок;

d. які потребують соціальної допомоги;

89. Які сім’ї називаються конфліктними?

a. у яких постійно відбуваються конфлікти між батьками і дітьми, що проявляються у сварках суперечках, грубощах, бійках;

b. які потребують соціальної допомоги;

c. які постійно припускаються грубих помилок у вихованні дітей, наприклад, усе їм дозволяють, розбещуючи;

d. де батьки алкоголіки, наркомани, тобто ведуть аморальний спосіб життя;

90. Які сім’ї називаються неповними?

a. схильні до правопорушень;

b. у яких дитину виховує один із батьків;

c. члени якої конфліктують із морально-правовими нормами суспільства;

d. які потребують соціальної допомоги;

91. Які сім’ї називаються зовні благополучними?

a. схильні до правопорушень;

b. члени якої конфліктують із морально-правовими нормами суспільства;

c. які потребують соціальної допомоги;

d. які постійно припускаються грубих помилок у вихованні дітей, наприклад, усе їм дозволяють, розбещуючи;

92. Які сім’ї називаються сім’ями соціального ризику?

a. у яких постійно відбуваються конфлікти між батьками і дітьми, що проявляються у сварках суперечках, грубощах, бійках;

b. члени якої конфліктують із морально-правовими нормами суспільства;

c. які потребують соціальної допомоги;

d. у яких дитину виховує один із батьків;

93. Які чинники відносяться до ефективної взаємодії класного керівника з батьками?

a. запрошення батьків до співробітництва шляхом доброзичливості та відкритості; дотримання позиції рівноправності; визначення важливості батьків у співпраці; вияв любові, захопленості їх дитиною;

b. довіра до виховних можливостей батьків, підвищення рівня їх педагогічної культури; педагогічний такт, життєстверджуючий мажорний настрій;

c. запрошення батьків до співробітництва шляхом доброзичливості та відкритості; дотримання позиції рівноправності; визначення важливості батьків у співпраці; вияв любові, захопленості їх дитиною; пошук нових форм співпраці: використання заходів, спрямованих на підвищення авторитету батьків; довіра до виховних можливостей батьків, підвищення рівня їх педагогічної культури; педагогічний такт, життєстверджуючий мажорний настрій;

d. визначення важливості батьків у співпраці, вияв любові, захопленості їх дитиною; пошук нових форм співпраці: використання заходів, спрямованих на підвищення авторитету батьків;

94. До якої групи методів належить метод «удавана байдужість»?

a. словесних методів;

b. вправляння та привчання;

c. створення виховних ситуацій;

d. метод покарання;

95. Яка методика організації колективних творчих справ є правильною?

a. вияв доброти, уважності і піклування; вияв уміння;

b. «ситуація успіху», залучення до цікавої діяльності, паралельна педагогічна дія, колективний осуд, удавана байдужість, раптова дія;

c. соціальна спрямованість, турботливі сосунки, поділ колективу на міні-колективи, чергування творчих доручень, різноманітність діяльності;

d. попередня робота вихователя, колективне планування КТС, колективна підготовка справи, проведення колективної творчої

справи, колективне оцінювання творчої справи, виконання тих рішень, які прийняті на зборах за підсумками КТС;

96. Який чинник у процесі виховання особистості є визначальним?

a. вплив соціуму;

b. виховні впливи батьків;

c. активність особистості;

d. знання особистості про моральні, національні вартості;

97. Яка функція педагога забезпечує озброєння учнів способами самостійної пізнавальної діяльності?

a. оберігаюча;

b. навчальна;

c. виховна

d. соціальна;

98. Хто із видатних педагогів назвав педагогічну діяльність універсальним мистецтвом навчати всіх і кожного?

a. Я.А.Коменський;

b. В.О.Сухомлинський;

c. А.С.Макаренко;

d. К.Д. Ушинський;

99. Яке спостереження можна віднести до методу науково-педагогічного дослідження?

a. чергові ведуть спостереження за ставленням учнів до збереження чистоти в класі;

b. класний керівник веде психологічні спостереження за учнями;

c. класний керівник на екскурсії розглядає разом з учнями певний об’єкт;

d. учитель веде спостереження за процесом розвитку учнів за умови їх навчання на високому рівні труднощів;

100. Коли людина вважається особистістю?

a. здатна до творчості;

b. взаємодіє з оточенням, має певний рівень свідомості і самосвідомості, здатна до перетворюючої діяльності;

c. взаємодіє з оточенням, свідома у своїх діях, здатна до наслідування;

d. має певний рівень свідомості, спілкується з оточенням, здатна до діяльності за зразком;

101. Яке поняття характеризується як неповторна унікальна якість, властива особистості?

a. особистість;

b. персона;

c. учень;

d. індивідуальність;

102. Що таке уява?

a. процес утворення образу предмету або явища, які в даний момент не сприймаються, але були сприйняті раніш. На відміну від відтворення, уявлення не передбачають чіткої часової локалізації в минулому, а стосуються предмета або явища як такого;

b. дослідження різних явищ і процесів, вироблення варіантів управлінських рішень;

c. припущення, яке перевіряють експериментально з можливих розв'язань проблеми;

d. відтворення у психіці людини предметів та явищ, які вона сприймала коли-небудь раніше, а також створення нових образів предметів та явищ, котрих раніше вона ніколи не сприймала;

103. У чому полягає суть діагностичної функції класного керівника?

a. в умінні залучати колектив класу до різних видів виховної діяльності;

b. в спрямуванні класним керівником виховних зусиль усіх педагогів, батьків і представників громадськості на позитивні результати у вихованні учнів;

c. у своєчасному виявленні позитивних змін у розвитку кожного учня класу;

d. передбачає вивчення класним керівником учнів свого класу;

104. Що таке ефективність виховання?

a. співвідношення між метою виховання і результатами, досягнутими у процесі формування особистості, соціальних груп;

b. теоретично розроблені показники рівня сформованості різних якостей особистості(колективу);

c. система виховних заходів, спрямованих на формування всебічно і гармонійно розвиненої особистості;

d. чемне, ввічливе поводження людини, що відрізняється хорошими манерами, правильною мовою, умінням спілкуватися з оточуючими його людьми в різних ситуаціях;

105. Що таке критерії вихованості?

a. ознаки, за допомогою яких роблять висновок про рівень вихованості людини, оцінюють результати виховного впливу;

b. уявлення про визначення рівнів вихованості учнів, їхньої свідомості, поведінки;

c. співвідношення між метою виховання і результатами, досягнутими у процесі формування особистості, соціальних груп;

d. своєрідний банк відомостей про рівень й особливості фізичного, психічного і соціального розвитку кожного учня;

106. Що належить до критерій оцінювання ефективності виховного процесу?

a. ефективність виховання, результат виховання, вихованість;

b. критерії вихованості, ефективність виховання, виховний процес;

c. критерії вихованості, вихованість, ефективність виховання;

d.вихованість, методи і принципи виховання, критерії виховання;

107. Що називається годиною класного керівника?

a. науково-обґрунтоване проектування становлення і розвитку колективу учнів класу й кожного вихованця зокрема;

b. дієвий засіб формування у школярів наукового світогляду і моральної поведінки;

c. застосування методів і методик вивчення учнів і шкільних колективів має;

d. спрямування виховного процесу учнів певного класу;

108. Що таке сім’я?

a. система відносин між подружжям, що встановлює їх права і обов’язки один щодо одного, дітей та рідних;

b. невелика соціальна група, до якої входять поєднані шлюбом чоловік і жінка, їх діти (власні або усиновлені), кровні родичі, інші особи, пов’язані родинними зв’язками з подружжям;

c. вільний союз чоловіка і жінки, який певною мірою сприяє розвитку толерантності громадян до особистого життя інших людей;

d. союз жінки і чоловіка, зареєстрований у державному органі реєстрації актів громадянського стану, який регулює саме правові стосунки між членами сім’ї;

109. Які основні функції виконує сім’я?

a. матеріально-економічна, житлово-побутова, репродуктивна, комунікативна, виховна, реактивна;

b. матеріально-економічна, виховна, управлінська, контролююча, житлово-побутова;

c. житлово-побутова, освітня, комунікативна, реактивна, контролююча;

d. виховна, навчальна, освітня, розвиваюча, формувальна;

110. Які сім’ї належать до неблагополучних?

a. асоціальні, конфліктні, неповні, сім’ї соціального ризику, сім’ї де батьки ведуть аморальний спосіб життя;

b. батьки беруть активну участь у навчанні та вихованні дітей, матеріально забезпечені, повні;

c. з високим рівнем внутрісімейної моральності, духовності; соціального ризику; зовні благополучні; заможні;

d. конфліктні, заможні, повні, опікунські сім’ї, студентські;

111. Яке поняття відповідає такому визначенню: виховання дітей в родині батьками, родичами, опікунами або особами, які замінюють батьків?

a. родинне виховання;

b. духовне виховання;

c. моральне виховання;

d. шкільне виховання;

112. Що таке пріоритети родинного виховання?

a. вид діяльності, явище чи предмет, які можуть впливати на особистість у певному напрямі;

b. честь родини, єдність, наступність, спадкоємність поколінь, родинна і подружня злагода;

c. сукупність специфічних способів і прийомів виховної роботи;

d. способи, шляхи, за допомогою яких здійснюється цілеспрямований педагогічний вплив батьків на свідомість і поведінку дітей;

113. До якої групи методів відносяться: евристична бесіда, проблемна лекція, лекція-презентація, ділова гра, мозковий штурм, сензитивний та комунікативний тренінг, методи з використанням мультимедійних технологій?

a. наочні;

b. словесні;

c. практичні;

d. інтерактивні;

114. На чому грунтується родинне виховання в Україні?

a. основі формування уміння жити за законами духовної краси; родинних виховних традиціях українського народу;

b. народному родинознавстві та національному дитинознавстві; родинних виховних традиціях українського народу; нових тенденціях традиційного українського родинного виховання;

c. гуманізмі, демократизмі, пріоритетності загальнолюдських духовних цінностей;

d. засадах формування наукового світогляду та національної свідомості; нових тенденціях традиційного українського родинного виховання;

115. Які чинники учитель повинен враховувати для ефективної взаємодії з батьками?

a. запрошення батьків до співробітництва; дотримання позиції рівноправності; визнання важливості батьків у співпраці;

b. визнання важливості батьків у співпраці; участь у зміцненні матеріальної бази школи, вирішенні господарських питань;

c. індивідуальні особливості батьків та дітей; спільне з вихованцем визначення його інтересів, можливостей;

d. участь у зміцненні матеріальної бази школи, вирішенні господарських питань; дотримання позиції рівноправності;

116. У чому полягає суть співпраці учителя і батьків учнів?

a. наданні допомоги керівництву школи щодо організації навчально-виховного процесу;

b. належному навчанні й вихованні учнів удома;

c. залученні батьків до оволодіння системою знань педагогіки й психології, поширення передового педагогічного досвіду;

d. організації позаурочних виховних заходів;

117. Які умови є обов'язковими у відносинах авторитетності в системі «вихователь – вихованець»?

a. любов й пошана;

b. вимогливість й справедливість;

c. повага й довіра;

d. взаєморозуміння й доброзичливість;

118. Від чого залежить манера спілкування педагога з учнями?

a. від його темпераменту, характеру, переконань, загальної культури;

b. від поведінки учнів;

c. від його зовнішності, спілкування;

d. від його вимогливості, справедливості;

119. Хто відстоював право педагога на природний прояв своєї особистості?

a. Стельмахович;

b. Ващенко;

c. Макаренко;

d. Сухомлинський;

120. Проявом якого стереотипу виховання є педагогіка покарань?

a. інша відповідь;

b. демократичного виховання;

c. авторитарного виховання;

d. ліберального виховання;

121. Яке спілкування суперечить демократичному стилю?
a. спілкування-дистанція;
b. спілкування-настрахання;
c. спілкування-загравання;
d. «Китайська стіна»;

122. Які компоненти належать до позитианих рис педагога?
a. ерудованість і доброзичливість;
b. справедливість;
c. усі варіанти правильні;
d. почуття гумору;

123. Який із принципів передбачає спрямування виховної роботи на досягнення основної мети виховання – всебічно розвиненої особистості, підготовки її до свідомої та активної трудової діяльності?
a. зв'язок виховання з життям;
b. виховання особистості у колективі;
c. цілеспрямованість виховання;
d. виховання в праці;

124. Які компоненти належать до методів стимулювання діяльності і поведінки?
a. моделювання виховних ситуацій;
b. педагогічна вимога, громадська думка, привчання, доручення;
c. змагання, заохочення, покарання;
d. педагогічне спостереження, бесіда, опитування;

125. На які дві групи поділяються методи виховання?
a. періодичні, довготривалі;
b. загальні та часткові;
c. внутрішні і зовнішні;
d. індивідуальні та колективні;

126. Що таке методи формування суспільної поведінки?
a. роз'яснення, бесіда, диспут;

b. група методів виховання, яка передбачає організацію діяльності та формування досвіду суспільної поведінки;

c. група методів виконує функції регулювання, коригування і стимулювання поведінки й діяльності вихованців;

d. група методів виховання охоплює методи різнобічного впливу на свідомість, почуття і волю учнів з метою формування в них поглядів і переконань;

127. Який із даних методів не є виховним?

a. пояснювально-ілюстративний;

b. стимулювання діяльності й поведінки;

c. формування свідомості;

d. формування суспільної поведінки;

128. Де застосовують загальні методи виховання?

a. у деяких напрямах виховання;

b. тільки у педагогічному напрямку;

c. тільки в одному напрямку виховання;

d. у всіх напрямах виховання;

129. Як називається метод, який допомагає об’єднати академічний та соціальний аспекти навчання таким чином , щоб допомогти вчителям та учням бути відповідальнішими один перед одним, бути відкритими та доброзичливими?

a. спільна робота;

b. ранкова зустріч;

c. ранковий промінь;

d. взаємодовіра;

130. Що не передбачає групове заняття?

a. розвиток мовлення;

b. заохочення до дії та рухів;

c. письмову перевірку знань учнів;

d. використання музики, пісень;

131. Що таке вікторина?

a. форма організації виховного процесу є видовою від змагань;

b. питання об’єднані однаковою тематикою;

c. діяльність із розважальною та іноді навчальною метою;

d. вид гри, що полягає у відповідях на усні чи письмові запитання з різних галузей знань;

132. Кого потрібно залучати до організації виховного заходу?

a. громадських діячів;

b. інша відповідь;

c. дітей;

d. батьків, бабусь, дідусів, громадських діячів;

133. За якими основними етапами відбувається організація бесіди?

a. підготовчий, проведення бесіди, наступна діяльність школярів, оцінювання вчителем рівня сформованості в учнів моральних норм і навичок;

b. бесіда, оцінювання вчителем моральних норм;

c. підготовчий, вступний, проведення бесіди, оцінювання вчителем рівня сформованості в учнів моральних навичок;

d. проведення бесіди, наступна діяльність школярів, оцінювання;

134. Яка повинна бути тривалість виховного заходу у початкових класах?

a. у 1-2 класах виховні заходи проводяться 30-35 хвилин, великі свята до 50 хвилин; у 3-4 класах - проводяться 40-45 хвилин, великі свята до 1 години;

b. у 1-2 класах виховні заходи проводяться 10-15 хвилин, великі свята до 35 хвилин; у 3-4 класах - проводяться 20-30 хвилин, великі свята до 45 хвилин;

c. у 1-2 класах виховні заходи проводяться 10-15 хвилин, великі свята до 30 хвилин; у 3-4 класах - проводяться 20-30 хвилин, великі свята до 45 хвилин;

d. у 1-2 класах виховні заходи проводяться 5-10 хвилин, великі свята до 20 хвилин; у 3-4 класах - проводяться 25-30 хвилин, великі свята до 35 хвилин;

135. Яке з тверджень не належить до правил проведення класної години?

a. навчати учнів ставити запитання, слухати відповіді, спілкуючись виховуйте у них терпимість;

b. не враховувати особливості соціально-психічного розвитку дітей певного віку;

c. проводити класні години систематично;

d. на кожну годину виносити розгляд питання, яке викликає в учнів інтерес, сприятиме задоволенню їх інтересів;

136. Що є головним завдання виховної діяльності на початковому етапі?

a. формування культури спілкування школярів із товаришами, батьками, старшими і молодшими педагогами;

b. формування основних інтегративних якостей особистості;

c. сформованість естетичних почуттів та вмінь, інтереси і схильності до різних видів мистецтва;

d. сформованості уваги, культури мовлення, відчуттів, сприймання, пам'яті, мислення, уваги, почуттів, волі;

137. Які якості особистості є провідними інтегрованими у початковій школі?

a. працелюбність, чесність, самостійність, бережливість, неорганізованість;

b. гуманність, здатність до співпраці, працелюбність, чесність, самостійність, бережливість, організованість;

c. чесність, самостійність, бережливість, лінивство, гуманність;

d. гуманність, здатність до співпраці, працелюбність, бережливість, підлість;

138. Який з рівнів виховання характеризують ці твердження: ставлення учнів до праці (громадської діяльності); рівень сформованості соціально-психологічної готовності до праці; сформованість вмінь і навичок у сфері трудової діяльності; професійна спрямованість учнів?

a. рівень трудового виховання;

b. рівень естетичного виховання;

c. рівень морально-духовного розвитку колективу;

d. рівень фізичного розвитку колективу;

139. Який метод педагоги використовують для вивчення інтегральних проявів особистості у поведінці, діяльності?

a. незалежних характеристик;

b. експериментальні справи і ситуації;

c. прямі питання;

d. спостереження;

140. Що є метою проектного навчання?

a. навчити, розвинути, виховати;

b. сприяти, надихати, забезпечити, розвивати;

c. спрямувати, надихнути;

d. пізнавальна;

141. Скільки є етапів проведення колективної творчої справи?

a. 7;

b. 6;

c. 3;

d. 4;

142. Що таке позакласна виховна робота?

a. освітньо-виховна діяльність позашкільних закладів для дітей;

b. адаптований соціальний досвід емоційно пережиті і реалізовані у власному досвіді дитини різноманітні аспекти людського життя;

c. різноманітна освітня і виховна робота, спрямована на задоволення інтересів і запитів дітей, організована в позаурочний час педагогічним

колективом школи;

d. організація педагогом різних видів діяльності школярів у позанавчальний час, які забезпечують необхідні умови для соціалізації особистості дитини;

143. Що таке національні моральні цінності?

a. стійкі переживання у свідомості людини, пов’язані із оцінкою стосунків між людьми;

b. типові моральні риси поведінки людини;

c. історично зумовлені і створені народом погляди, переконання, ідеали, традиції, звичаї, обряди, практичні дії, які ґрунтуються на загальнолюдських цінностях;

d. вимога, яка визначає обов'язки людини щодо навколишнього світу; конкретні зразки, які орієнтують поведінку особистості, дають змогу оцінювати й контролювати її;

144. Що таке моральні норми?

a. зведена в систему сукупність моральних норм;

b. стійкі, свідомі моральні уявлення людини, відповідно до яких вона вважає за потрібне діяти так і не інакше;

c. типові моральні риси поведінки людини;

d. вимога, яка визначає обов'язки людини щодо навколишнього світу; конкретні зразки, які орієнтують поведінку особистості, дають змогу оцінювати й контролювати її;

145. В чому полягає суть стимулюючої функції?

a. у спрямуванні класним керівником виховних зусиль усіх педагогів, батьків і представників громадськості на позитивні результати у вихованні учнів;

b. в умінні залучати колектив класу до різних видів виховної діяльності;

c. передбачає вивчення класним керівником учнів свого класу, знання особливостей дітей, їхніх інтересів, потреб, рівня вихованості, мотивів поведінки та інших якостей;

d. у своєчасному виявленні зрушень на краще в розвитку кожного учня класу і відповідному заохоченні його до наступних корисних дій і вчинків;

146. Яку кількість груп виділяють за ступенем педагогічної занедбаності?

a. 4;

b. 5;

c. 3;

d. 6;

147. Що є основними параметрами педагогічної культури батьків?

a. моральна культура, культура мислення, культура мовлення, комунікативна культура, культура праці, дидактична культура, культура рухів, фізична культура, естетична культура, екологічна культура;

b. народна естетика, національний світогляд, філософія, ідеологія, творчість, культура мовлення;

c. мета, зміст, форми, діяльність педагога, реалізована через систему педагогічно доцільних задач, методів і засобів, і діяльність учня;

d. функціональні ознаки розвитку людини;

148. Що таке сократіські бесіди?

a. одна з ефективних форм організації виховання учнів;

b. важливий засіб пропаганди художньої та науково-популярної літератури серед учнів;

c. колективні роздуми над життєво важливою світоглядницькою проблемою;

d. бесіди які присвячуються суспільно-політичним подіям;

149. До якої групи методів відносяться: евристична бесіда, проблемна лекція, лекція-презентація, ділова гра, мозковий штурм, сензитивний та комунікативний тренінг, методи з використанням мультимедійних технологій?

a. наочні;

b. словесні;

c. інтерактивні;

d. практичні;

150. Яка класифікація відноситься до методів роботи з батьками?

a. педагогічний лекторій, день відчинених дверей, класні батьківські збори, консультації батькам, відвідування батьків вдома;

b. бесіда, анкетування, спостереження, класні батьківські збори;

c. ранжування; відвідування батьків вдома; день відчинених дверей; спостереження

d. день відчинених дверей, класні батьківські збори, соціометрія, тестування.

ГОЛОСАРІЙ

Авторська школа – експериментальний навчально-виховний заклад, діяльність якого базується на розробленій автором чи авторським колективом педагогічній концепції. Термін запроваджено наприкінці 80-х років XX ст., однак у світовій педагогіці авторськими за суттю були навчальні заклади Й.-Г. Песталоцці, Ф. Фребеля, школи М. Монтессорі, Р. Штейнера, А. Макаренка, В. Сухомлинського та ін.

Авторські навчальні програми – складова частина програмнометодичного забезпечення освітнього процесу навчально-виховного закладу (школи, дитячого садка тощо). Для них характерні оригінальні концепції та зміст. Запровадженню А. н. п. передує експертиза, апробація, сертифікація тощо.

Авторські освітні технології – розроблені педагогами-практиками технології, в яких у різних варіантах поєднано адекватні змісту і цілям різнорівневого і різнопрофільного навчання структурно-логічні, інтеграційні, ігрові, комп´ютерні, діалогові, тренінгові технології.

Батьківські збори – одна з форм зв'язку школи з батьками і пропаганди серед них педагогічних знань. Проводяться класні і позашкільні Б.з. На них батьків знайомлять з планами навчально-виховної роботи школи, класних керівників; батьки одержують інформацію про стан і дисципліну дітей, обговорюють проблеми допомоги школі в організації дозвілля дітей, їх трудового виховання тощо.

Бесіда – засіб залучення вихованців до обговорення і аналізу вчинків у формі «питання – відповідь» і визначення моральних оцінок.

Базова освіта – суспільно необхідний рівень загальноосвітньої підготовки, який передбачає всебічний розвиток і ціннісно-етичну орієнтацію особистості, формування загальнокультурної основи її освіти, громадянського та професійного становлення.

Вихованість – рівень розвитку особистості, що виявляється в погодженості між знаннями, переконаннями, поведінкою і характеризуються мірою сформованості суспільно значимих якостей. Розлад, конфлікт між тим, що людина знає, як вона думає і як реально вчиняє, може призводити до кризи особистості. В. – сьогоднішній рівень розвитку особистості на відміну від виховуваності – потенційного рівня особистості, зони її найближчого розвитку.

Виховання (як педагогічне явище) – 1) цілеспрямована професійна діяльність педагога, яка сприяє максимальному розвитку особистості дитини, входженню її у контекст сучасної культури, становленню як суб'єкта громадського життя, формуванню її мотивів і цінностей; 2) цілісний, свідомо організований педагогічний процес формування особистості в навчально-виховних закладах підготовленими спеціалістами; 3) цілеспрямована, керована і відкрита система виховної взаємодії дітей і дорослих, в якій вихованець є паритетним учасником і має можливість вносити до неї (системи) зміни, що сприяють оптимальному розвитку дітей (у цьому сенсі дитина є і об'єктом і суб'єктом); 4) надання вихованцю альтернативних засобів поведінки в різноманітних ситуаціях, залишаючи за ним право вибору і пошуку власного шляху; 5) процес і результат цілеспрямованого виливу па розвиток особистості, її ставлень, рис, властивостей, поглядів, переконань, засобів поведінки в суспільстві (у цій позиції дитина – об'єкт педагогічного впливу); 6) цілеспрямоване створення умов для освоєння людиною культури, переведення її в особистий досвід через організований тривалий вплив на розвиток індивіда з боку оточуючих інститутів, соціального і природного середовища, з урахуванням його потенційних можливостей з метою стимулювання його саморозвитку і самостійності; 7) (у вузькому, конкретному значенні) – складові цілісного виховного процесу.

Виховання (як суспільне явище) – складний і суперечливий соціальноісторичний процес передання новим поколінням суспільно-історичного досвіду, здійснюваний усіма соціальними інститутами: громадськими організаціями, засобами масової інформації, церквою, сім'єю, освітніми закладами різного рівня і спрямованості. В. забезпечує суспільний прогрес і спадкоємність поколінь.

Виховна система – умовно об´єднаний комплекс виховних цілей, людей, що реалізують їх у процесі цілеспрямованої діяльності, відносин між її учасниками, освоєного середовища й управлінської діяльності із забезпечення життєздатності цієї системи.

Виховні цілі – цілі, що відповідають формуванню соціальних і особистісних якостей, а також ціннісно-смислових ставлень людини до навколишнього світу і самої себе.

Виховання екологічне (від гр. oikos – дім, середовище і logos – учення) – набуття людиною знань у царині екології та формування в

неї моральної відповідальності за збереження природного довкілля і розумного співіснування з ним.

Виховання економічне – виховання, що передбачає вирішення таких завдань: формування економічного мислення, оволодіння економічними знаннями, вміннями та навичками економічних взаємин.

Виховання естетичне – розвиток у людини почуттів прекрасного, формування умінь і навичок творити красу в навколишній дійсності, уміти відрізняти красиве від потворного, жити за законами духовної краси.

Виховання моральне – виховання, що передбачає оволодіння нормами й правилами моральної поведінки, формування почуттів і переконань, умінь та навичок.

Виховання правове – формування у громадян високої правової культури, що передбачає свідоме ставлення особистості до своїх прав і обов'язків, поваги до законів та правил людського співжиття, готовності дотримуватися і сумлінно виконувати визначені вимоги, які виражають волю й інтереси народу.

Виховання фізичне – виховання, що ставить за мету створення оптимальних умов для забезпечення достатнього фізичного розвитку особистості, збереження її здоров'я, оволодіння знаннями про особливості організму людини, фізіологічні процеси, які відбуваються в ньому, набуття санітарно-гігієнічних умінь та навичок догляду за власним тілом, підтримання й розвиток його потенцій.

Виховання національне – історично зумовлена і створена етносом система виховних ідеалів, поглядів, переконань, традицій, звичаїв, спрямованих на доцільну організацію діяльності членів суспільства, в процесі якої відбувається процес оволодіння морально-духовними цінностями народу, забезпечується єднання і спадкоємність поколінь, соборність народу.

Гра ділова – вид інтерактивного навчання. Застосовується для вирішення проблемних ситуацій по заздалегідь ігровому сценарію.

- прикладна методика й система розв'язання конкретних управлінських завдань на підприємстві або в організації, що має характер нетривалого тренінгу (метод активного навчання) керівного персоналу.

- форма відтворення предметного і соціального змісту професійної діяльності, моделювання систем відносин, характерних для даного виду практики. Проведення ділової гри – це розгортання особливої (ігрової) діяльності учасників на імітаційній моделі, що відтворює умови і динаміку виробництва.

Громадське виховання – формування громадянськості як інтегративної якості, яка дає можливість людині відчувати себе юридично, соціально, морально й політично дієздатною. До основних елементів громадянськості належить моральна і правова культура, яка виражається в почутті власної гідності, внутрішньої свободи особистості, дисциплінованості, в повазі й довірі до інших громадян і державної влади, здатної виконувати свої обов'язки, в гармонійному поєднанні патріотичних, національних та інтернаціональних почуттів.

Гуманізація виховання й навчання – реалізація в процесі побудови стосунків між педагогом і вихованцем принципів світогляду, в основі яких лежать повага до людей, турбота про них; загострення педагогічної уваги на інтересах і проблемах дитини; формування в дітей ставлення до людської особистості як вищої цінності в світи. Відіграє роль соціального захисту людини і суспільства.

Життєва стратегія – це модель побудови й здійснення особистістю свого життя з урахуванням перспективи, в якій втілюються ключові цілі особистості, суперечності між суспільними та її особистими цілями, а також між цілями та реальними можливостями їх здійснення.

Життєтворчість – духовно-практична діяльність, спрямована на визначення життєвої стратегії особистості, реалізацію індивідуального життєвого проєкту.

Дискусія (від лат. discussio – розгляд, дослідження) – метод навчання, спрямований на інтенсифікацію та ефективність навчального процесу за рахунок активної діяльності учнів (студентів) у пошуках наукової істини.

Диспут – прийом (щодо методу переконування) формування переконань і свідомої поведінки шляхом суперечки, дискусії у процесі вербального спілкування з членами первинного колективу чи іншої групи.

Діагностика психолого-педагогічна (від гр. diagnostikos – здатний розпізнавати) – галузь психології та педагогіки, яка розробляє

методи виявлення індивідуальних особливостей і перспектив розвитку та виховання особистості.

Естетика поведінки – риси прекрасного у вчинках і діях людини; в її ставленні до праці й суспільства, в її манерах і вигляді, у формах спілкування з людьми. Визначається інтелектуальним і моральним рівнем розвитку людини.

Ефективність виховання – відношення досягнутих результатів до передбачуваної мети (цілей) у процесі формування духовного обличчя, суспільно значимих якостей особистості, соціальних груп, суспільства загалом.

Заклади виховні – навчально-виховні установи, які забезпечують освіту й виховання підростаючого покоління.

Закономірності виховного процесу – чинники, які відображують необхідне, суттєве, стійке, повторюване, загальне для певної галузі відношення між явищами об'єктивної дійсності.

Засоби виховання – надбання матеріальної та духовної культури (художня і наукова література, музика, театр, радіо, телебачення, витвори мистецтва, навколишня природа та ін.), форми і види виховної роботи (збори, бесіди, конференції, ігри тощо), які використовують у процесі дії того чи того методу.

Задача педагогічна – осмислення сформованої педагогічної ситуації і прийняття, виходячи з цього, рішень і плану необхідних дій.

Закономірності виховання – стійкі, повторювані, об'єктивно існуючі суттєві зв'язки, реалізація яких сприяє забезпеченню ефективності розвитку особистості школяра.

Ігрова діяльність – різновид активної діяльності дітей, у процесі якої вони оволодівають суспільними функціями, відносинами та рідною мовою як засобом спілкування між людьми. ІД є свого роду дитячим моделюванням соціальних відносин. При вмілому і правильному керівництві з боку дорослих ІД формує емоційну, моральну та інтелектуальну сферу дитини, розвиває її уяву, сприяє фізичному вдосконаленню, виховує у дітей волю до дії та здатність до гальмування якості, необхідні людині в трудовій і суспільній діяльності.

Інтерактивні технології – різновид активних (інтенсивних) технологій.

Індивідуальність (від лат. individuum – неподільне) – людина, особистість, яка відрізняється сукупністю рис, якостей, своєрідністю

психіки, поведінки та діяльності, що підкреслюють її самобутність, неповторність.

Інноваційна компетентність – належний, відповідний) педагога – система мотивів, знань, умінь, навичок, особистісних якостей педагога, що забезпечує ефективність використання нових педагогічних технологій у роботі з дітьми.

Інноваційна педагогічна технологія – цілеспрямоване, систематичне й послідовне впровадження в практику оригінальних, новаторських способів, прийомів педагогічних дій і засобів, що охоплюють цілісний навчально-виховний процес від визначення його мети до очікуваних результатів.

Класифікація методів – класифікація, що передбачає групування методів навчання залежно від джерел інформації, логіки мислення, рівня самостійності в процесі пізнання.

Класний керівник – педагог, який здійснює безпосереднє керівництво первинним учнівським колективом.

Колектив – соціально значуща група людей, які об'єднані спільною метою, узгоджено діють у досягненні означеної мети та мають органи самоврядування.

Концепції виховання (від лат. conceptio – сукупність, система) – система поглядів на ті чи інші явища, процеси; спосіб розуміння, тлумачення педагогічних явищ; основна ідея теорії змісту й організації виховання людини.

Компетентність – динамічна комбінація знань, вмінь і практичних навичок, способів мислення, професійних, світоглядних і громадянських якостей, морально-етичних цінностей, яка визначає здатність особи успішно здійснювати професійну та подальшу навчальну діяльність і є результатом навчання на певному рівні вищої освіти. Компетентності лежать в основі кваліфікації випускника. Компетентність (компетентості) як набуті реалізаційні здатності особи до ефективної діяльності не слід плутати з компетенцією (компетенціями) як наданими особі повноваженнями.

Мета виховання – ідеальне передбачення кінцевих результатів виховання.

Методи виховання (від гр. methodos – спосіб, шлях) способи впливу вихователя на свідомість, волю і поведінку вихованця з метою формування в нього стійких переконань і певних норм поведінки.

Методи формування свідомості – методи виховання, спрямовані на формування правильних понять, оцінок, суджень, світогляду.

Методи самовиховання – методи, спрямовані на свідому зміну людиною своєї особистості відповідно /до вимог суспільства і особистого плану розвитку. До цієї групи методів належать: самоспостереження, самоаналіз, самонаказ, самозвіт, самосхвалення (заохочування), самоосуд (покарання). До самовиховання вихователь веде вихованця шляхом усвідомлення власних дій через зовнішню оцінку, потім – через сформовану самооцінку і потребу їй відповідати і далі – через діяльність з самовиховання і самовдосконалення.

Навчально-виховний комплекс – це заклад, в якому організація профільного навчання передбачає об'єднання освітніх, фінансових, інформаційних ресурсів основної, старшої школи, міжшкільного навчально-виробничого комбінату, закладу початкової професійної освіти, позашкільних освітніх закладів.

Нові інформаційні технології – сукупність методів і технічних засобів збирання, організації, збереження, опрацювання, передавання інформації за допомогою комп'ютерів і комп'ютерних комунікацій.

Національне виховання – виховання дітей на культурноісторичному досвіді рідного народу, його традиціях, звичаях і обрядах, багатовіковій виховній мудрості. Національне виховання є конкретноісторичним виявом загальнолюдського гуманістичного і демократичного виховання.

Наслідування – особлива форма поведінки, яка полягає у більш чи менш трансформованому відтворенні дій, ідеалів, рис характеру, манери творчості інших осіб. Н. може бути як несвідомим, мимовільним, так і свідомим, цілеспрямованим.

Особистість – соціально-психологічне поняття; людина, яка характеризується з соціально-психологічного погляду насамперед рівнем розвитку психіки, здатністю до засвоєння соціального досвіду, можливістю спілкуватися з іншими людьми.

Особистісний підхід – послідовне ставлення педагога до вихованця як до особистості, як до свідомого відповідального суб'єкта власного розвитку і як до суб'єкта виховної взаємодії. О.п. – базова ціннісна орієнтація педагога, яка визначає його позицію у взаємодії з кожною дитиною і колективом.

Педагогічна техніка – елемент педагогічної технології; комплекс загальнопедагогічних і психологічних умінь педагога, що забезпечує володіння ним власним психофізіологічним станом, настроєм, емоціями, тілом, мовою й організацією педагогічно доцільного спілкування. Виокремлюють вербальні (голос, дикція, інтонація, темпоритм тощо), невербальні (міміка, пластика, артикуляція, жести, експресивне забарвлення пластики та ін.), соціальноперцептивні (сприйняття, увага, спостережливість, уява тощо) уміння та володіння емоційним станом (зняття психічного напруження, саморегуляція, релаксація, аутотренінг, самонавіювання, створення творчого самопочуття).

Педагогічна технологія – своєрідна конкретизація методики, проект певної педагогічної системи, що реалізується на практиці; змістова техніка реалізації навчально-виховного процесу; закономірна педагогічна діяльність, яка реалізує науково-обгрунтований проект навчально-виховного процесу і має вищий рівень ефективності, надійності, гарантованого результату, ніж традиційні методики навчання й виховання.

Перевиховання – система виховних впливів педагога на вихованця з метою гальмування негативних проявів у поведінці й утвердження позитивних якостей у діяльності.

Підхід до виховання комплексний – підхід до виховання, що передбачає єдність мети, завдань і засобів її досягнення через діяльність різних соціальних інститутів (сім'ї, навчально-виховних закладів, засобів масової інформації).

Позакласна виховна робота – заходи виховного характеру, які здійснюються в загальноосвітніх навчально-виховних закладах під керівництвом учителів-вихователів.

Прийом виховання – складова методу, що визначає шлях реалізації його вимог.

Педагогічне конструювання – деталізація освітнього чи педагогічного проекту, яка наближує його до використання в конкретних умовах реальними учасниками педагогічного процесу. Педагогічне проектування – цілеспрямована діяльність, яка визначає необхідність педагогічних перетворень, прогнозує та оцінює наслідки реалізації певних педагогічних задумів.

Рефлексія – це усвідомлення діючим індивідом того, як він сприймається партнером по спілкуванню, тобто яким він буде

партнером по спілкуванню з іншим партнером. Це психічна діяльність людини, спрямована на усвідомлення своїх власних дій і станів.

Розвиток – це складне динамічне явище, яке спрямоване на збільшення фізичних та інтелектуальних сил особистості, що дозволяють формувати творчі здібності школяра, його активну громадянську позицію.

Розвиток особистості – процес становлення особистості як соціальної істоти в результаті її соціалізації і виховання. Вступаючи у взаємодію з навколишнім світом, дитина дошкільного віку усвідомлює дійсність, що реалізується в її діяльності за допомогою дорослих: сім'я має значні можливості для організації і забезпечення цього процесу. Щоб дитина успішно розвивалась, батьки повинні приділяти їй побільше уваги, стимулювати різноманітні форми її активності: від наслідування батьків, інших людей до прояву самостійності. Необхідно знайомити дітей з навколишнім світом, розвивати їх інтелектуальні, моральні, фізичні, естетичні здібності, формувати відповідні інтереси, захоплення, прагнення, вчити розуміти світ, що їх оточує, підтримувати прояви самостійної пізнавальної активності.

Рушійна сила виховного процесу – результат суперечностей між соціально-психічними і фізіологічними потребами та наявним рівнем вихованості особистості.

Самовиховання – систематизована і цілеспрямована діяльність особистості, спрямована на формування й удосконалення її позитивних якостей та подолання негативних.

Саморозвиток – розумовий або фізичний розвиток людини, якого вона досягає самостійним заняттям, вправами; розвиток кого-, чого-небудь власними силами, без впливу, сприяння яких-небудь зовнішніх сил; те саме, що саморух.

Сім'я – соціально-психологічне об'єднання близьких родичів (батьків, дітей, бабусь, дідусів), які живуть спільно і забезпечують біологічні, соціальні й економічні умови для продовження роду.

Спостереження – метод навчання, який передбачає сприймання певних предметів, явищ, процесів у природному й виробничому середовищі без втручання ззовні у ці явища і процеси.

Справи колективні і творчі – форма позакласних виховних заходів, у підготовці та проведенні яких беруть участь усі члени дитячого колективу, причому кожен учень має змогу виявити і розвинути свої творчі інтереси та можливості.

Стадійність розвитку колективу – вираження внутрішньої діалектики його становлення, в основу якої покладено рівень взаємовідносин між вихователем і вихованцями, між членами колективу.

Стиль авторитарний (від фр. autoritaire – владний, лат. auc - toritas – влада, вплив) – стиль спілкування, що ґрунтується на беззаперечному підкоренні окремої людини або колективу владній особистості.

Стиль демократичний (від гр. demokratia – влада народу, народовладдя) – врахування думки й волі колективу в організації життєдіяльності вихованців.

Стиль ліберальний (від лат. liberalis – вільний) – безпринципне байдуже ставлення до негативних дій вихованців, потурання учням.

Структура процесу виховання – логічно взаємопов'язані компоненти, які забезпечують процес формування особистості: оволодіння правилами та нормами поведінки, формування почуттів і переконань, вироблення вмінь і звичок у поведінці, практична діяльність у соціальному середовищі.

Технологія (грецького походження: techne - мистецтво, майстерність, logos - наука, закон) – наука про майстерність.

Технології життєтворчості – принципово нові педагогічні ідеї, концепції, технології, в центрі яких особистість дитини з її потребами й інтересами, життєвими проблемами і драмами.

Нова педагогічна теорія – це нова система принципів і категорій, які забезпечують основи вітчизняної педагогіки. Це педагогіка життєтворчості, плекання людини як творця, проектувальника власного життя, суб'єкта соціальної творчості. Процес життєтворчості передбачає:

а) осмислення людиною свого призначення;

б) вироблення життєвої концепції й життєвого кредо;

в) свідомий вибір життєвих цілей і оформлення їх в життєву програму як систему довгострокових життєвих цілей, у життєвий план як систему цілей і засобів їх досягнення у певній часовій перспективі;

г) наявність необхідних умов для самореалізації сумісних сил;

д) рівень соціальної й психологічної зрілості;

є) відповідальне ставлення до свого життя і до самого себе.

Технологія колективного творчого виховання – формування особистості у процесі роботи на користь інших людей; в організації

певного способу життя колективу, де все ґрунтується на засадах моральності та соціальної творчості.

Технологія успіху – це наука про майстерність успішного життєтворення особистості.

Техніка педагогічна (від гр. technike – вправний, досвідчений) – сукупність раціональних засобів та особливостей поведінки вчителя-вихователя, спрямованих на ефективну реалізацію обраних ним методів і прийомів навчально-виховної роботи з окремим учнем чи всім класним колективом відповідно до поставленої мети вихователя і конкретних об'єктивних та суб'єктивних передумов (уміння в галузі культури мовлення; володіння своїм тілом, мімікою, пантомімою, жестами; вміння одягатися, стежити за своєю зовнішністю; дотримання темпу і ритму роботи; уміння спілкуватися; володіння психотехнікою).

Технологізація – неухильне дотримання змісту і послідовності етапів впровадження нововведень.

Технологічна культура педагога – динамічна система педагогічних цінностей, технологічних умінь і творчої індивідуальності педагога. Компонентами Т. к. п. є різні рівні педагогічної практики.

Технологія колективної творчої діяльності – інноваційний засіб освіти, за допомогою якого педагоги досягають творчості; неперервний процес управління розвитком потреб, здібностей, засвоєнням педагогом досвіду людських стосунків і практичної творчості, в ході якого формуються спрямованість на самодослідження, вміння самодіагностики психічного стану і прогнозування можливих варіантів своєї професійної поведінки і спілкування з іншими людьми.

Фактори виховання (від лат. Factor – той, що робить) – об'єктивні та суб'єктивні чинники, які впливають на визначення змісту, напрямів, засобів, методів, форм виховання.

Функції класного керівника – забезпечувати умови для всебічного гармонійного розвитку школярів, координувати діяльність усіх вихователів щодо здійснення національного виховання, вивчати індивідуальні особливості учнів класу, організовувати первинний дитячий колектив, турбуватися про зміцнення та збереження здоров'я школярів, формувати навички старанності та дисциплінованості школярів, організовувати позакласну виховну роботу, проводити

роботу з батьками, домагатись єдності вимог до вихованців, вести документацію класу.

Функції колективу – організаторська, стимулювальна, виховна.

Функції сім'ї – біологічна (репродуктивна), соціальна, економічна.

Функція (від лат. ї functio – виконання, звершення) – спосіб діяння речі або елемента системи, спрямований на досягнення певного ефекту. Функція сім'ї спрямована на вирішення біологічних (репродуктивних), соціальних та економічних завдань у системі продовження роду.

Формування образу «Я» – процес життєтворчості, який найбільш повно втілюється в індивідуальному життєвому проектуванні, передбачає, знання самого себе: «Хто Я?», «Що Я?», «Які особистісні якості Я маю?», «У чому сенс мого життя?», «Які мої життєві орієнтири, цінності та пріоритети?», «Які мої недоліки, а можливо, й вади, яких я хотів би передовсім позбутися?» «Які потенційні та актуальні здібності я маю?» та ін, «Потрібно, вчив Платон – розглянути, які якості дозволяють людині якнайкраще прожити». Для розуміння самого себе та формування «Я – концепції» є три шляхи. Перший полягає в тому, щоб через практичні дії виявити й довести самому собі власні здібності, виявити свої особистісні якості. Другий – це соціальне порівняння індивідом себе з іншими людьми, яких індивід вважає порівняними із собою (І. С. Кон). І третій шлях – саморефлексія, роздуми над таємницею свого «Я», аналіз своїх думок, бажань, вчинків.

Школа авторська – навчально-виховний заклад, діяльність якого ґрунтується на провідній психолого-педагогічній концепції, розробленій окремим авторським колективом.

Школа малокомплектна – школа без паралельних класів з малим контингентом учнів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

Базова:

Ананьев А. М., Воронова С. В., М. В. Малік. Управління педагогічними інноваціями в інклюзивній освіті : навч. пос. / за ред. С. К. Хаджирадєвої. Київ : Освіта України. 2014. С. 29–32.

Виховні технології у передшкільній та шкільній освіті у контексті нової української школи : монографія / уклад. Н. О. Євдокимова, Л. П. Матвієнко, Н. Б. Іванцова, І. В. Барвінок, С. В. Безушко, Н. Ю. Довгань, К. Ф. Нор, Т. Ф. Потоцька, Т. Г. Чижик. Миколаїв : Іліон, 2020. 146 с.

Виховні технології: інноваційний аспект: Навчальний посібник / уклад. Н. П. Ковальчук, Л. В. Воронова, О. В. Сухомлинська та ін. Київ: Педагогічна думка, 2021. 360 с.

Виховні технології: теорія, практика, досвід: навч. посіб. / уклад. О. В. Сухомлинська, Л. В. Воронова, Н. П. Ковальчук та ін. Київ: Педагогічна думка, 2022. 480 с.

Виховні технології в контексті особистісно орієнтованого навчання: монографія / уклад. О. В. Сухомлинська. Київ: Педагогічна думка, 2021. 240 с.

Гуревич Р. С., Кадемія М. Ю., Шевченко Л. С. Інформаційні технології навчання: інноваційний підхід : навчальний посібник. Вінниця : ТОВ фірма «Планер», 2013. 348 с.

Дичківська І. М. Інноваційні педагогічні технології. Практикум : навчальний посібник. Київ : Видавничий Дім «Слово», 2013. С. 370–371.

Інтеграція навчальних предметів в початковій школі як ефективна форма навчання молодших школярів: Матеріали інтернет-семінару / уклад. Л. Н. Добровольська, В. О. Чорновіл. Черкаси: Видавництво КНЗ «Черкаський обласний інститут післядипломної освіти педагогічних працівників Черкаської обласної ради», 2017. 183 с.

Кириченко В. І. Зміст, форми і методи формування просоціальної поведінки підлітків уразливих категорій в закладах загальної середньої освіти: метод. рек. / за ред. В. Б. Нечерда, І. В. Гарбузюк, Т. В. Тарасова. Кропивницький : Імекс-ЛТД, 2019. 96 с.

Кучеренко І. Технологія проблемного навчання української мови: сутність та лінгводидактичний потенціал. Українська мова і література в школі. 2018. № 3. С. 14–21.

Маляр Л. В. Технології навчання освітньої галузі «Мови і літератури»: методичні рекомендації до практичних занять і самостійної роботи. Ужгород: ДВНЗ «УжНУ», 2021. 25 с.

Організаційні форми навчання у початковій школі: посібник / уклад. О. Я. Савченко, Н. М. Бібік, В. О. Мартиненко та ін. Київ: Видавничий дім «Сам», 2017. 304 с.

Теорія та практика змішаного навчання : монографія / уклад. Кухаренко В. М., Березенська С. М., Бугайчук К. Л., Олійник Н. Ю., Олійник Т. О, Рибалко О. В., Сиротенко Н. Г., Столяревська А. Л. Харків: «Міськдрук», НТУ «ХПІ», 2016. 284 с.

Допоміжна:

Бех І. Д. Ціннісна сфера сучасної людини в контексті пріоритетів виховного процесу. Шлях освіти. 2010. № 4. С. 8–9.

Буркова Л. Технології в освіті. Рідна школа. 2001. № 2. С. 18–19.

Василенко Н. В. Хмарні технології в управлінні навчальним закладом. Харків : Вид. група «Основа», 2015. 112 с.

Гордійчук О. Є. Група продовженого дня: психолого-педагогічні особливості організації навчально-виховного процесу з молодшими школярами: навч. посіб. Чернівці : Чернів. нац. ун-т, 2016. 231 с.

Гончаренко С. У. Педагогічні технології: навч. посіб. Київ: Академвидав, 2022. 480 с.

Гутак С. Педагогічні технології в дії. Відкритий урок. 2013. № 10. С. 69–70.

Інноваційні виховні технології в сучасному освітньому просторі: монографія / уклад. Н. П. Ковальчук. Київ: Педагогічна думка, 2022. 280 с.

Інноваційні виховні технології: досвід впровадження. Школа / уклад. Н. П. Ковальчук. 2021. № 11. С. 15–21.

Лянна Г. П., Говорун Т. В., Шкарпітько Н. О, Яременко Н. В. Формування ґендерної культури школярів : навчально-методичні матеріали з ґендерного виховання. Ірпінь, 2004. 84 с.

Медіаосвіта та медіаграмотність: підручник / уклад. В. Ф. Іванов, О. В. Волошенюк; за ред. В. В. Різуна. Київ : Центр вільної преси, 2012. 352 с.

Оржеховська В. М., Габора Л. І. Збереження репродуктивного здоров'я неповнолітніх : навч.-метод. посіб. Київ : Тов. «ХІК», 2004. 124 с.

Орієнтовний зміст виховання в національній школі : методичні рекомендації / за ред. Є. І. Коваленко. Київ : ІЗМН, 1996. 136 с.

Пихтіна Н. П. Педагогіка гри : лекції : нав. посіб. Ніжин, 2007. 201 с.

Підласий І. П. Педагогіка: навч. посіб. Київ: Академія, 2021. 576 с.

Пустовіт Н. О., Плечова З. Н. Екологічні задачі, ігри та вікторини : навч. пос. Київ : Наук. думка, 1995. 72 с.

Сучасні виховні технології: сутність, класифікація, перспективи розвитку. Педагогіка і психологія / уклад. О. В. Сухомлинська. Київ, 2022. № 1. С. 5–12.

Формування навичок здорового способу життя у дітей і підлітків (за проєктом «Діалог») : навч.-метод. посіб. / уклад. О. В. Вінда, О. П. Коструб, І. Г. Сомова, Н. О. Березіна, М. М. Галябарник, С. В. Кириленко. Київ : Вістка, 2006. 304 с.

Формування ціннісних орієнтацій особистості в умовах виховної роботи закладу освіти: монографія / уклад. О. Я. Савченко. Київ: Академвидав, 2022. 320 с.

Формування ціннісних орієнтацій особистості школяра засобами виховних технологій. Освіта і управління / уклад. О. Я. Савченко. 2022. № 1. С. 34–40.

Інтернет-ресурси:

1. Міністерство освіти і науки України URL : www.education.goy.ua

2. Національна бібліотека України імені В.І. Вернадського URL : www.nduv.gov.ua

3. Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини URL : www.–udpu.org.ua

ДОДАТКИ

Додаток А

Основні ознаки педагогічних технологій (критерії технологічності)

- Концептуальність – опертя на певну концепцію, що містить філософське, психологічне, дидактичне й соціально-педагогічне обґрунтування освітніх цілей;
- діагностичне цілепокладання – гарантоване досягнення мети й ефективності процесу навчання;
- системність – єдність змістової та процесуальної частини, їх взаємообумовленість. Передбачає формулювання висновків, а також аналіз одержаних результатів та запровадження їх у практику;
- логічність процесу, взаємозв'язок усіх його частин, цілісність;
- алгоритмованість, проєктованість, керованість (можливість діагностичного цілепокладання, проєктування процесу навчання, поетапної діагностики, декомпозиція педагогічного процесу на взаємопов'язані етапи, координованість та поетапність дій варіювання засобами та методами з метою корекції результатів);
- ефективність, економічність – якість технології, що забезпечує резерв навчального часу, оптимізацію витрат, а також праці вчителя й досягнення запланованих результатів навчання, виховання у найкоротший час; гарантованість досягнення запланованого результату – певного стандарту навчання;
- відтворюваність – можливість застосування в інших однотипних умовах іншими суб'єктами);

СКАРБНИЧКА ПОПУЛЯРНИХ ТЕХНОЛОГІЙ ВИХОВАННЯ

Школа Щетиніна

1. Особливості та структура школи Щетиніна

Як вважає Ш. Амонашвілі, перше, що вражає відвідувачів, – це унікальні корпуси і будинки. Цього не може бути! Декілька років тому хлопчики і дівчатка, учні Щетиніна, почали будувати цю маленьку державу в затишному місці, де були тільки ліс і гори. Тепер там є свій

малий конференц-зал, хореографічний зал, спортивний майданчик, кухня-їдальня, пекарня, цех з виробництва соєвого молока та іншої продукції, лазня, столярні майстерні, свердловина для забору води, швейний цех. Країна на підйомі! Щетинін не залишить нащадкам жодної книжки, однаково він уже відкрив шлях до поступу педагогічної думки. Подібно до славетного Вітгоріо де Фельтре, котрий понад 550 років тому своєю «Школою радості» дав імпульс гуманній педагогічній думці; потужність цього руху сягнула наших днів, не виснажиться і в майбутньому. Щетинін зі своїми думками і справами – виняток у нашому нинішньому освітньому просторі, і він же норма майбутнього. Кажучи про Щетиніна, зрозуміло, маємо на увазі тих, хто так само створює свої освітні варіації на тему педагогіки любові, педагогіки гуманізму, педагогіки душі і серця.

2. Феномени школи Щетиніна

Що ж відбувається у школі Щетиніна?

У школі Щетиніна немає класів і одновікових груп дітей.

Тут ніхто не зможе сказати, в якому він класі.

Немає тут уроків у тому значенні, у тих формах, які склалися в масовій свідомості й практиці, немає дзвоників на урок, немає тем уроків.

Не шукайте тут звичайних шкільних програм і підручників, їх теж нема, замість них є щось інше.

Не шукайте тут педагогічного колективу з педрадами і педагогічними об’єднаннями, бо тут кожен є водночас і учнем, і вчителем.

Не треба ходити по корпусах, аби відзначити, як обладнано класні кімнати і кабінети, скільки там комп’ютерів тощо; ви не побачите всіх тих принад, якими так пишаються звичайні школи.

Не дивіться на дітей як на школярів, бо тут їх вчать мислити серцем, вирішувати розумом, створювати руками і всім життям.

Школа Щетиніна – справжня громада в найкращому розумінні цього поняття, у контексті російського історичного шляху, російської соціальноекономічної та духовної культури. Саме общинний спосіб життя стає для багатьох каменем спотикання під час ознайомлення зі школою Щетиніна. Устремління до мети, спільні інтереси та ентузіазм, відданість ідеалам і любов до ближнього, взаємна підтримка і взаємодопомога, висока організованість, що виключає такі поняття, як порушення дисципліни і правопорушення, піднесене розуміння

почуття Батьківщини, творча праця кожного, підкреслена повага до родової пам'яті, предків, батьків, уникання ниць людських пристрастей – паління та алкоголізму, злості та марнославства, заздрості й ненависті. І все це винятково на основі добровільного вибору кожного учня. Тут живуть так: хочеш залишитися – поживи спершу з: два тижні, зроби вибір, а потім вирішуй остаточно. Тому що порушувати морально-духовні основи не можна.

3. П'ять основ щетинінської педагогіки

Перша основа щетинінської педагогіки – морально-духовний розвиток кожного. У цьому запорука віри в Бога і турботи про Батьківщину. Віра в Бога НІ педагогіки афішується, немає спеціальних занять з релігії. Вона розчинена в самому житті. Тут живуть у любові й повазі одне до одного, працюють на спільне благо, вчаться, щоб навчити інших, створюють красу, щоб радіти самим і втішати інших. Морально-духовний розвиток кожного є результатом самого способу життя, а не моральних повчань і показів. Приймуть до школи, скажімо, якогось бешкетника, з яким не впоралася ціла армія наставників, – тут він враз стає стриманим згодом – добрим і чуйним, а відтак і сам комусь допомагає. Хто його виховує і розвиває? Нібито ніхто. Але насправді всі, бо кожен виявив до нього увагу, подарував любов, допоміг досягти успіху у всіх хороших починаннях. Що ж цьому бешкетникові залишається? Забути лихослів'я, викоріняти в собі зло, повірити. Віра в Бога особливо виявляється в деяких унікальних якостях мисленню щетинінців: вони люблять природу, вірять у родову пам'ять і заклик предків у мові, у духовній культурі, у традиціях; історію сприймають не як мертве минуле, а як джерело знаходження істини. У контексті духовності, історизму і родової пам'яті в серцях молодих людей зароджуються витончене розуміння патріотизму і любов до Батьківщини. Любов до Батьківщини – це не абстрактне поняття, що, можливо, стане реальністю за особливих обставин, а звичайна конкретика. Починаючи з турботи про благоустрій тієї частини Батьківщини, яка довірена їм, і завершуючи накопиченням духовної і фізичної снаги для захисту її цінностей і простору. Що отримують діти від такої морально-духовної основи життя? Очі кожної молодої людини сяють, а на обличчі вираз внутрішнього спокою і творчої радості. їм добре!

Друга основа – це прагнення до пізнання. Те, що в звичайних школах називають навчанням, тут можна означати тільки як прагнення

до пізнання. Все, що діється в цій сфері, настільки незвичайне, що традиційна педагогіка заперечує його від порога. Однак результати справді вражаючі. Добровільно організована різновікова група «школярів» вирішує зануритися цього разу, скажімо, в анатомію і фізіологію з основами цитологи і біохімії. Водночас інша подібно організована група може вивчати органічну хімію. Приїздять провідні фахівці, професори з Шуйського та Армавірського (або з інших) ВНЗ (вищі навчальні заклади). Після завершення етапу занурення починається період самопідготовки. Група розбивається на підгрупи з двох, трьох, п'яти осіб, їм допомагають у ролі вчителів та їхніх помічників ті, хто вже склав заліки з цієї науки і виборов право бути вчителем. Вони вже мають усі наочні матеріали, схеми, їм уже відомі підручники й інформаційні джерела. Маленькі групи знаходять затишні куточки в навчальному та інших корпусах і з неабиякою завзятістю та інтересом засвоюють знання в повному обсязі, і самі вже готують наочні матеріали, щоб, одержавши право бути вчителем для інших, гідно впоратися зі справою. Бути вчителем – святе, високе право. Після того як у підгрупах завершиться період самопідготовки, діти складають заліки. Нам довелося побувати на таких заліках з фізіології і хімії. Сидить перед нами 11-літній Максим і розповідає про хімічні реакції у крові, про систему кровообігу; ставте мені всі запитання, просить він і не заспокоюється, доки не пояснить нам, ніби ми його учні, суть складних фізіологічних процесів. І найважливіше, що розповідає Максим про фізіологію та цитологію, ніби читає вірші, немовби милується тим, як природа мудро створила все в людському організмі. Під час заліку фахівці оцінили знання Максима найвищим балом. Так само здають Петро (9 років), Сергій (16 років), Ярослав (8 років), Тетяна (12 років), Олена (16 років), Антон (10 років) ... І коли кожен із них стане вчителем у підгрупах, він ще глибше засвоїть науку; допомагаючи пізнавати іншим, буде роз'яснювати собі фізіологію в синтезі з хімією. Потім знову прийдуть професори і прийматимуть іспити на рівні програм ВНЗ. Отак школяр стає студентом. Базовою вузівською освітою для всіх вважається історичний факультет. Далі кожен може здобути (і здобуває) другу і третю вищу освіту. Багато таких, хто навчається відразу у двох ВНЗ, має два-три дипломи. В Армавірському педінституті навчаються (є студентами) 134 особи, у Ростовському будівельному університеті – 34, в Ростовському архітектурному інституті – 28, у СанктПетербурзькій академії фізичної

культури – 33. Всього студентами різних ВНЗ є 229 чоловік, плюс до цього – 17 навчаються в аспірантурі. Іноземні мови, біологія, хімія, математика, фізика, географія, культурологія, психологія, архітектура, будівництво, фізична культура – такий набір спеціальностей майбутніх кандидатів, докторів наук, академіків...

Третя освітня основа – це праця, тобто любов до праці в будь-яких проявах. Учні і студенти з величезним ентузіазмом будують корпуси: вони планують їх, складають архітектурні проєкти, ведуть розрахунки; вантажать блоки і цеглу, роблять розчин, укладають паркет, будують мости через річку, прокладають дороги, беруть замовлення на ремонт будівель, будинків відпочинку і санаторіїв: поспішають допомогти в радгоспі зібрати врожай, обробляють свою землю, орють, сіють; обслуговують цехи і майстерні, чергують і готують найсмачніші обіди, чистять картоплю, тримають у бездоганній чистоті всі приміщення, двір. Кожен: із них чистий і охайний, любить мати елегантний вигляд, а коли особливі дні. свята, хлопці надягають козацьку форму, всі вони – козаки. Діти не навчаються тут працювати, немає уроків технології і домашньої пратті. Хлопці й дівчата трудяться, і непомітно відбувається так, що всі все знають і вміють. Праця тут має ту особливість, що її довіряють без обмеження віку. Якби ви, читачу, бачили, як укладено паркет руками 6–8-літніх дітей, як він розмальований витонченою фантазією 8–10-літніх дівчаток, то, напевно, вигукнули: «Незбагненне!». Праця, в основі якої – усвідомлений потяг до блага, до утвердження краси, до самовираження, здатна робити дива. Але найголовніше диво полягатиме в тому, як алмаз перетворюється на діамант: як кожна дитина, кожна молода людина стає одухотвореною, моральною, з доброю вдачею і характером, здобуває почуття власної гідності і рівноправності. «Як вам сир?» «Смакота!» – відповідають гості. «Це наш сир, соєвий, а молоко нашої соєвої корови». Але як це було сказано: «наш сир», «наша соєва корова», «торт спекли сама», «міст побудували ми», «це наш генератор, запустимо через місяць, потужність – вистачить на все селище». Говорили про все це знаєте як? З гордістю й радістю. що вони можуть поділитися всіма своїми благами з вами.

Четверта освітня основа – це почуття прекрасного, утвердження прекрасного в усьому: і в тому, як чистять і подають картоплю, і в тому, як укладають цеглину за цеглиною, щоб вийшов палац, і в тому,

як розмальовують стіни приміщення, щоб кожному було затишно і добре, і в тому, як танцюють і співають, що читають, як розмовляють із людиною. І в думках, і в справах усе підпорядковується законам краси, одухотворення. Про це вам скаже кожна цеглинка, на якій намальовано чи то метелика, чи то пелюстку, чи то хмаринку – щось неповторне, бо цеглини теж як живі істоти, і стіни як живі істоти: на них увесь духовний світ мешканців цього гостинного будинку; і бездоганно чиста підлога змушує тебе ходити по ній обережно. Тиша і спокій – теж як сутність, котра створює загальний дух умиротворення, творчості й польоту. Зрозуміймо: дитяча безпосередність – це шлях самопізнання дорослих. Через дитячу творчість ми можемо збагнути чистоту прекрасного, його божественність. Великим художником стає той, у кому дивовижним чином збереглася дитяча безпосередність. Діти не можуть займатися мазаниною, як тисячі дорослих, що словом, фарбою, звуками породжують бруд, що ображає й принижує людську гідність, і, як це не прикро, багато хто сприймає це як мистецтво. Не варто думати, що діти занурені в науки, як водолаз в океан, і не піднімаються звідти без відкриття скарбу. Хотілося б поправити таке враження. Протягом дня діти «виринають» із занурень і самопідготовки, щоб поспівати, потанцювати, вдосконалити навички рукопашного бою. Збирається хор російської народної пісні (співають усі – і діти, і дорослі), ансамбль танцю (танцюють та теж усі) – співають і танцюють з усвідомленням родової пам’яті, тому і пісна і танці особливо виразні, а виконання – на рівні професіоналізму. Вечорами відбувається ще одна подія: кожен може відпочити як хоче, але от зберуться з п’ятнадцятеро учнів і з очікуванням зазирають до кабінету Михайла Петровича. «Не хочеться спати? Пісню? Гаразд, заходьте!» Загадковий Михайло Петрович бере свій баян і співає разом з ними. А іноді буває по-іншому, коли замовкають усі, крім баяна. Михайло Петрович, з усмішкою дивлячись на когось із присутніх почне відразу складати про нього баладу і під баян тихо наспівувати її. Дивиться в очі людині і співає баладу: про те, скільки в ній мужності і відданості, скільки любові й таланту; про те, яка це прекрасна й чудова людина; як без неї усім набуде порожньо тощо. Що в цей час переживає той малюк або дорослий, дівчинка або хлопчик, учень або вчитель? Поклади на людину великі надії, і вона досягне великого – це закон Марка Фабія Квінтіліана, відкритий ним дві тисячі років тому назад.

П’ята освітня основа – це міцна фізична підготовка кожного: маленького й дорослого, учня і вчителя, дівчаток і хлопчиків. Хоча поняття «фізична підготовка» применшує значущість і зміст того, що відбувається в школі Щетиніна. Ця робота ґрунтується на основі російського рукопашного бою, пронизаного особливою філософією та естетикою. Філософія така: володіння російським рукопашним боєм потрібне тільки для самооборони і самозахисту. Важливо не вразите нападника, а своєю внутрішньою силою допомогти йому зняти агресію, озлобленість; якщо це не вдасться, то застосовувати мистецтво рукопашного бою доти, доки нападник не зрозуміє, що немає ходу його намірам, тобто не добити його, а призупинити розвиток його злості. Заняття з рукопашного бою – це видовище гідне подиву: спритність, миттєвість, несподіваність, точність, витонченість, пощада. Якщо десь в аристократичних школах, у школах для багатих навчають підлітків карате або подібних видів боротьби, щоб розвинути мускулатуру, стати міцних здоровим і безстрашно ходити вулицями, вміти захистити свою власність, то в школі Щетиніна навчають, що володіння способами російського рукопашного бою потрібне тільки для захисту слабких, для захисту Батьківщини. Ніхто зі школи Щетиніна ніколи не скористається своїм умінням вести рукопашний бій, щоб миттєво збити з ніг заради наживи, заради корисливої мети.

Система сімейного виховання Нікітіних!

Борис Павлович Нікітін був і залишається визнаним засновником нових напрямів у науці і практиці виховання, автором низки педагогічних відкриттів. Його працями закладено принципи батьківської, позашкільної педагогіки, що особливо актуально сьогодні. Б. П. Нікітін народився у 1916 р. на Північному Кавказі у сім’ї кубанського козака. У 1941р. закінчив Військово-повітряну академію ім. М. Є. Жуковського, служив у винищувальній авіації. У 1949р. вийшов у відставку і розпочав наукову і педагогічну роботу. У 1958р. Нікітін організував групу педагогів з метою повторити досвід А. С. Макаренка. В цьому ж році і одружився. Нікітін був першим – і досить довгий час єдиним, хто писав не про те, як розвивається середня

дитина, а як слід розвиватися дитині, якщо батьки заохочують її активність.

У працях самого Нікітіна - невичерпне джерело ідей майбутньої інтегрованої педагогіки, фізичного та інтелектуального розвитку, виховання та соціальної адаптації дитини. Уже в 60-х рр. XX ст. Він розкрив великі дидактичні можливості ділових, «виробничих» ігор у сімейному дошкільному вихованні, використовував методику домашнього театру у вирішенні завдань духовного і творчого виховання, дав багато інших рекомендацій. У книгах Нікітіних дещо здається суперечливим. Та саме впливом цих книг батьки починали усвідомлювати, що саме вони і тільки вони, а не дитсадок, не школа і не районна поліклініка несуть відповідальність за майбутнє дітей, що тільки в сім'ї можуть по-справжньому розвиватися інтелектуальні і творчі здібності дитини, що тільки домашнє виховання може зробити її незалежною, самостійно мислячою людиною. Нікітін був одним із небагатьох педагогів, хто завжди самовіддано відстоював права дитини, накопичив великий фактичний матеріал з раннього розвитку інтелекту. Досвід Нікітіних підтверджує: батьки повинні намагатися оточити дітей таким середовищем і такою системою стосунків, які б стимулювали різноманітну 194 творчу діяльність і розвивали б у них саме те, що в даний момент може найбільш ефективно розвиватися. В основі системи Нікітіних лежить перш за все праця, природність, близькість до природи і творчість.

Принципи виховання (за Нікітіними):

1.Свобода творчості дітей під час занять;

2.Все, що малюк може зробити сам, він повинен робити самостійно;

3.Природнє поєднання як фізичного, так і розумового розвитку малюка;

4.У процесі навчання та розвитку дитини важливу роль відіграє спільна праця.

Найважливіший стимул для розвитку малюка – похвала. Тому слід не забувати хвалити дитину за успіхи і не акцентувати увагу на невдачах. Гармонійний інтелектуальний розвитку досягається відповідно з принципами «спонтанного інтересу» і самостійної діяльності. До цього слід підготуватися завчасно. В якийсь момент серед дитячих іграшок з'являються кубики з буквами – карта півкуль, таблиці сотень і тисяч, друковані і прописні букви, вимірювальні

прилади, книжки. Перші враження можуть мимоволі пробудити інтерес дитини до будь-якої галузі знань і навіть розвинути певні здібності.

Нікітіни ввели таке поняття, як збагачена обстановка для дітей. Це система цілої низки пристосувань і умов:

- Використання драбинки – «встаньки» Скрипалова;
- Вільне пересування дитини, що повзає, поквартирі;
- Ігри «дорослими» іграшками – каструлями, ложками, кружками, окрім пластиліну, олівців і паперу;
- Свобода пізнання світу: забути вислови «Не торкайся!», «Не лізь!», і т.п.;
- Обладнання у квартирі спорткомплексу;
- Розвиваючі ігри;
- Раннє знайомство з буквами і цифрами (з 2-3р.);
- Раннє знайомство з інструментами і матеріалами (ручною працею).

Особистісно-орієнтовані технології виховання (за Бехом І.Д.)

Нині одним із пріоритетних завдань школи є реалізація на практиці особистісно-орієнтованого підходу в освіті та вихованні. Його суть полягає в тому, щоб розглядати учня в системі освіти не засобом, а метою освіти, тобто він має стати суб'єктом навчання, виховання, розвитку.

Проблема полягає в тому, щоб знайти способи, механізми, алгоритми функціонування, які складають технологію педагогічного підходу, мети освіти, мети школи.

Особистісно-орієнтована технологія – це такий спосіб організації процесу, який «запускає» внутрішні механізми розвитку особистості. Під способом організації педагогічного процесу ми будемо мати на увазі таку технологію, яка за необхідності сприяє запуску механізмів розвитку особистості дитини.

Методика виховання, традиційно заснована на зовнішній поведінці учня, має змінитися і сприяти залученню особистості в процес розвитку. Забезпечити максимальний розвиток особистості – це значить створити для цього реальні умови. Школа ніколи таких умов не мала і не буде мати в найближчому майбутньому. Треба

використати всю соціально-культурну, освітню базу, створену суспільством, як цілісну систему освіти і виховання.

Суттєву роль у впровадженні особистісно-орієнтованого виховання психологи відводять принципу гуманітаризації викладу наукових знань (І.Д.Бех) – надання конкретній пізнавально-виховній діяльності ціннісного спрямування та його гуманізації – орієнтації цілей, змісту, форм і методів на як повніше втілення у кожному учневі окресленої в такий спосіб людської сутності. Метою особистісно-орієнтованого виховання є процес психологопедагогічної допомоги дитині в становленні її суб'єктивності, культурної ідентифікації, соціалізації, життєвому самовизначенні.

Особистісно-орієнтоване виховання передбачає відмову вчителя від традиційної монологічної педагогіки і перехід до діалогового спілкування з учнями в ході виховного процесу (розігрування ролей, колективне обговорення тощо).

Психолого-педагогічні основи особистісно-орієнтованого виховання:

- виявлення індивідуальності, унікальності, неповторності кожного учня;
- актуалізація, ініціювання і окультурення його досвіду засобами шкільного виховання, задля забезпечення культурного і духовного самовизначення учня.

Практична реалізація особистісно-орієнтованого виховання можлива за умов створення розвивального, особистісно-орієнтованого виховного середовища.

За визначенням О. Я. Савченко, основними ознаками особистіснoорієнтованого навчання є:

- зосередження на потребах учня;
- діагностична основа виховання;
- співпраця, співтворчість між учителям і учнем;
- ситуація вибору і відповідальності;
- турбота про фізичне та емоційне благополуччя учнів;
- стимулювання розвитку і саморозвитку учня.

Постійна турбота про емоційне благополуччя дитини, гуманне спілкування – найважливіші передумови навчання і виховання дитини.

Особистісно-орієнтований підхід створює оптимальні умови для розв'язання таких завдань:

- забезпечення фізіологічного і психічного благополуччя дитини;

• формування творчої особистості;

• ранній вияв індивідуальності дитини та її подальший розвиток;

• розвиток довірливих етично-цінних міжособистісних відносин дітей з дорослими та однолітками.

Фактори, що забезпечують комфортність:

• розвивальне предметне й мовленнєве середовище;

• педагогічні кадри – а саме, особистість педагога, яка забезпечує розвивальне спілкування діалогічного характеру й гуманістичні відносини в системі «дитина – педагог», «педагог – дитина».

Методика домашнього виховання Уільяма і Марти Серз

Доктор Уільям та його жінка Марта змінили уявлення про виховання дитини. Вони висунули ідею про те, що маленька дитина повинна бути невідривно пов'язана з матір'ю і для цього потрібно зробити все можливе (спільний з батьками сон, годування за вимогою дитини і т.д.) Родина Серз виростили й виховали вісьмох дітей. Виходячи з власного досвіду, Серзи мали повне право розповісти про особливості догляду, розвитку та виховання дітей з різними долями і характерами (Лікарями стали й четверо синів Серзів і разом з батьком мають приватну медичну практику в Каліфорнії).

В результаті багаторічних спостережень Серзи прийшли до переконання, що найкраще взаємо порозуміння між дитиною і батьками складається при такому методі виховання, який отримав назву «стиль наближення».

Серзи вважають, що батьки повинні:

- вивчити свою дитину;
- допомогти їй почуватися добре;
- отримувати задоволення від своєї ролі батьків.

Назвемо складові «стиля наближення» - концепції створення нерозривних зв'язків за методикою Уільяма і Марти Серз

1. Готуйте себе до раннього контакту з дитиною. Необхідно готуватися до пологів, щоб пологи пройшли добре, природнім шляхом. Перші тижні і місяці – відповідальний період, коли матері й малюку важливіше за все бути разом.

2. Навчайтесь розуміти сигнали, що подає дитина і правильно на них реагувати. Беріть дитину на руки, коли вона плаче. Це помилкова думка, що дітей не треба брати, коли вони плачуть, щоб не заохочувати

примхи. Та новонароджені не можуть вести себе вередливо, вони просто виходять на зв'язок єдиним можливим для них засобом.

3. Годування грудьми. Переваги годування груддю дуже важливі для здоров'я і розвитку дитини. Під час годування вивільняються гормони пролактин і окситоцин. Ці «материнські» гормони сприяють формуванню інтуїції матері. Гормони, відповідальні за утворення молока, полегшують труднощі материнства.

4. Носіть дитину із собою. Діти, яких носять, (лоскутний утримувач) менше плачуть, перестають вести себе неспокійно. Вони не тільки краще себе почувають, але й краще розвиваються, можливо, через те, що енергія не витрачається у плачу, а йде на зростання. Крім того, дитина багато чого навчається, знаходячись на руках у активних батьків.

5. Спіть разом з вашою дитиною. Малюку приємно відчувати вночі, що мама поряд. Дитина повинна пройти через стадію здорової залежності, щоб пізніше набути впевненість і самостійність.

Переваги стилю наближення:

1. Стиль наближення покращує поведінку
2. Прискорює розвиток
3. Розвиває інтелект

Серзи рекомендують не переживати, що дитина виросте надмірно залежною від батьків. Навпаки, знаючи, що батьки поряд, малюк не буде відчувати стражу залишитися одному, зможе впевненіше відчувати себе в оточуючому середовищі і вести себе незалежно.

Система ранього виховання (Масару Ібука) («Після трьох уже пізно»).

Методика Масару Ібуки зовсім не є революційним відкриттям в галузі педагогіки. Висновок, від якого відштовхувався автор: маленьким дітям притаманна здібність навчитися будь-чому. Більш того, те, що вони засвоюють без будь-яких зусиль у два, три чи чотири роки, в подальшому дається їм з велики труднощами, чи взагалі не піддається завсвоєнню.

Щоб зрозуміти напрямок педагогіки Масару Ібуки, необхідно мати хоча б загальне уявлення про життя цього талановитого японця. Розпочав свою діяльність у 1947 р., молодший інженер з трьома компаньонами і 700$ у кишені заснував фірму «SONY», а потім став президентом всесвітньо відомої компанії. Звернутись до методики

раннього розвитку Ібуку примусили важкі життєві обставини. Його маленький син тяжко захворів, в результаті чого став відставати у розвитку. Батко завстосував особисту систему навчання, яка дивовижним чином допомогла відновити розумові і фізичні сили малюка.

Методика виявилась настільки ефективною, що невдовзі звернула на себе увагу багатьох японських педагогів і батьків. У 1969 році Масару Ібука створив унікальну організацію під назвою «Японська асоціація ранього розвитку».

Як вважає Ібука, «щоб діти, підростаючи, вільно говорили декількома мовами, вміли плавати, їздити верхи, писати маслом, грати на скрипці – і все це на високому рівні, - треба, щоб їх любили (що ми і робимо), поважали (що ми робимо рідко) і забезпечували їх всім тим, чого ми хотіли б їх навчити».

Основна мета теорії – дати дітям більше знань і вільної інформації. При цьому дитині дають слухати добру музику і вчать грати на скрипці не для того, щоб вона стала гарним музикантом; його вчать іноземної мови не для того, щоб виховати геніального лінгвіста; головне – розвинути в дитині необмежені потенційні можливості, зробити її життя щасливим і повноцінним.

Поради щодо раннього розвитку

– Частіше брати дитину на руки.

– Не боятися брати дитину з собою у ліжко.

– Дитина, яку виховала мама, що не має музичного слуху, також виросте без слуху.

– Ні в якому разі не ігнорувати плач дитини. (Це ще гірше, ніж балувати дитину).

– Слідкувати за своїми діями при дитині.

– Батько повине бути якомога частіше зі своєю дитиною.

– Спілкування дітей між собою завжди необхідно заохочувати.

– Дитину краще похвалити, ніж облаяти.

– Фізичні вправи стимулюють розвиток інтелекту.

Інтерес - найкращий стимул. Ібука вважав, що інтерес є найкращим педагогічним методом і розбудити його – головне завдання батьків. Цікаве діти вважають правильним, а нецікаве – неправильним.

Повторення – кращий спосіб стимулювати інтерес дитини. Повторення дуже важливе для всіх тих зв’язків, які формуються в мозку дитини.

Вік немовляти – це кращий час для формування правильних і логічних схем у мозку дитини, що визначають усе його наступне інтелектуальне життя.

Дати дитині олівці і матеріали для малювання якомога раніше.

Дуже корисним для розвитку дитини є ліплення.

Техногологія виховання «Планета Ясенівка»

Необхідність кожній школі мати власну виховну систему сприймається сьогодні як актуальна науково-практична проблема. В Державній національній програмі «Освіта» її створення розглядається як один із «основних шляхів реформування виховання». Виховна система школи повинна бути ядром загально шкільного механізму цілеспрямованого формування соціального досвіду вихованців і враховувати: по-перше, соціальне замовлення; по-друге, досягнутий рівень сформованості у вихованців окремих соціальних якостей і соціального досвіду; по-третє, особливості конкретної школи: умови, традиції, якісний склад педагогічного колективу, матеріальну базу тощо.

Тобто виховна система школи повинна бути конкретним механізмом дії конкретних фахівців.

Теоретичною основою виховної системи Ясенівської неповної середньої школи, яка була створена у 1989р. і функціонує в даний час, є структурно-рівнева соціалізація особистості.

Діяльність виховної системи «Планета Ясенівка» реалізована через систему управління творчою групою педагогів-вихователів та учнівське самоврядування.

Мета виховної системи в означеній школі – навчити молоду людину жити і діяти серед цивілізованих людей на користь собі та іншим. Моделюючи сукупність виховних завдань на кожний навчальний рік, педагоги-вихователі обов’язково враховують основні вимоги до них.

Такі завдання повинні бути:

1) конкретизацією виховної мети;

2) співзвучними соціальним замовленням;

3) реальноми, тобто, в першу чергу посильними для педагогічного колективу.

Для прикладу можна назвати конкретні виховні завдання, які ставили перед собою педагоги на навчальний рік:

- на рівні планети: привласнення вихованцями цінностей світу; формування екологічного світогляду; виховання поваги до інших народів і культури;
- на рівні країни: виховання громадянина, виховання рис національної свідомості; освоєння духовної культури українського народу;
- на рівні регіону: формування основних рис хлібороба, господаря землі, освоєння культури свого регіону;
- на рівні мікрорайону: привласнення цінностей общинного співжиття – взаємодопомоги, поваги до старших людей, переживання проблем села як особистих;
- на рівні школи: формування у вихованців наукового світогляду і внутрішньої потреби в самонавчанні; формування вміння взаємодіяти з членами первинного колективу;
- на рівні сім'ї: привласнення позитивних цінностей сучасної сімї;
- на рівні вихованця: формування навичок самоаналізу, вміння відстоювати свою точку зору; реалізація індивідуальних прагнень вихованців.

При доборі конкретних справ, у яких повинні взяти участь вихованці, педагоги – вихователі керуються такими критеріями:

1. педагогічна доцільність участі вихованців у конкретних справах;
2. наявність у дітей інтересу до даної справи;
3. актуальність справ для функціонування спільноти;
4. погодженість у часі і змісті з іншими справами, якими живе шкільний колектив.

Арсенал методів виховання нічим не обмежується: використовуються інформаційні методики, методи організації діяльності та ін. Проте центральне місце в сукупності методів виховання займає метод соціальних вправ.

Соціальна вправа – спеціальним чином оформлена конкретна справа, якою живе людська спільність, у ході якої у вихованців формується відповідна соціальна якість. Соціальна вправа є технологічною одиницею виховного процесу, через яку вихователь формує активне педагогічне оформлене соціальне середовище.

Педагогічна виховна технологія – сукупність педагогічних процесів становлення внутрішнього світу дитини та науковий опис механізмів її реалізації. Такий опис вимагає детальної уваги не лише до алгоритмів педагогічних дій, а й до способів, прийомів, засобів виховної роботи.

Додаток Б

МАТЕРІАЛИ НА ДОПОМОГУ СТУДЕНТАМ-ПРАКТИКАНТАМ

Методика вивчення класного колективу

І. Склад учнів класу:

а) віковий та кількісний;

б) працездатність та успішність учнів;

в) пізнавальний рівень, загальний розвиток учнів;

г) громадський стан класу (національне спрямування, виконання доручень, традиції класу, свідомість учнів).

ІІ. Згуртованість учнів класу:

а) чи є угруповання за цільовими інтересами або негативного характеру, як учні ставляться один до одного і до справ класу;

б) чи люблять разом проводити час у школі та поза нею (працювати чи відпочивати);

в) чи дружать хлопці й дівчата;

г) чи захищають учні членів свого колективу на перервах і поза школою;

д) чи немає в класі кругової поруки;

е) чи переживають учні перемоги та невдачі свого класу.

ІІІ. Організованість учнів класу:

а) чи вміють учні самі організовуватися для виконання колективних справ і розподіляти доручення між собою;

б) чи вміють терпляче й уважно слухати один одного;

в) чи вміють підкорятися думці більшості.

IV. Громадська думка в класі:

а) які вчинки своїх товаришів вони схвалюють, а які засуджують;

б) в яких формах висловлюють схвалення чи осуд;

в) чи є відмінність між тим, що говорять і обіцяють, і тим, що роблять;

г) рівень справедливості (об'єктивності) оцінки і самокритики в класі.

211

V. Характер товариських зв'язків у колективі класу:

а) що об'єднує учнів (місце проживання, місце за партою, інтереси, спільна

робота);

6) чи уважні учні один до одного, чи намагаються допомогти;

в) чи виявляють вимогливість один до одного, чи вміють бачити недоліки;

г) як клас ставиться до відмінників, активу, невстигаючих, порушників;

д) чи вміють ставитися до однокласників із фізичними вадами.

VI. Характеристика лідерів класу:

а) склад лідерів (формальних і неформальних);

6) чи мають лідери класу авторитет;

в) чи виконуються розпорядження лідерів;

г) яким є ставлення офіційних лідерів до однокласників.

VII. Зв'язок класного колективу із загальношкільним:

а) чи знають в класі про те, що відбувається в школі та в інших класах;

б) чи вносяться пропозиції в класі щодо поліпшення життя у школі;

в) як виконуються загальношкільні доручення;

г) яку участь бере клас у загальношкільних заходах.

VIII. Висновки:

1. Які педагогічні заколи слід вживати для кращої організації класного колективу та його єдності?

2. Як використовувати класний колектив для виховного впливу на окремих учнів?

ЩОДЕННИК САМОСПОСТЕРЕЖЕННЯ ДЛЯ УЧНІВ

Мене назвали _____

Прізвище моє _____

Чим я схожий на:

Маму_____

Тата _____

Бабусю _____

Дідуся _____

Я навчаюся у школі № ____ , у ____ класі

Мій улюблений предмет _____

Мій нелюбимий предмет _____

Що мені подобається у школі_____

1.
2.
3.
4.
Що мені не подобається у школі
1.
2.
3.
4.
Мої найулюбленіші вчителі _____
Мої найкращі друзі в школі _____
Моє найбільше бажання _____
Коли виросту, я стану:
ким _____
яким _____
Краще за все я вмію:
1.
2.
3.
4.
Я не дуже добре вмію:
1.
2.
3.
4.
Понад усе я хочу навчитися краще:
Ось що мені для цього потрібно:
Що я люблю понад усе
Моя найулюбленіша пора року _____
Моя найулюбленіша тварина _____
Мій улюблений вид спорту _____
Моя улюблена книга _____
Моє улюблене заняття _____
Мій улюблений фільм _____
Моя улюблена телепередача _____
Моя улюблена музика _____
Моя улюблена пісня _____
Моя улюблена гра _____

Мій улюблений колір _____
Мій улюблений звук _____
Моя улюблена іграшка _____
Моя улюблена страва _____
Мій улюблений запах _____
Що я люблю понад усе _____
Кого я люблю_____
Мій найкращий друг _____
Мій улюблений письменник _____
Мої улюблені герої _____
Мій улюблений актор (акторка) _____
Мій улюблений співак (співачка) або група _____
З ким я полюбляю бути понад усе _____
Людина, якою я найбільше захоплююся _____
Я захоплююся нею (ним) тому, що _____
Кого я ще люблю _____

БЛАНК-ІНТЕРВ'Ю З УЧНЕМ

I. Чим ти займаєшся у вільний після уроків час?
II. Чи полюбляєш ти читати книжки? Які?
III. Чи полюбляєш ти дивитися кінофільми? Які?
IV. Чи полюбляєш ти дивитися відеофільми? Які переглянув?
V. На кого хотів би бути схожим?
- із членів сім'ї;
- із літературних героїв;
- із героїв кінофільмів;
- із героїв відеофільмів.
VI. Чи віриш ти в Бога? Чому?
VII. З яких джерел тобі це відомо?
- говорять удома;
- говорять у школі;
- говорять по телевізору.
VIII. Що ти вважаєш найцікавішим і найважливішим у житті?
IX. У подарунок ти хотів би отримати:
- нову іграшку;
- книгу;
- відеокасету;

- домашню тварину;
- гроші.

X. Яку книгу прочитав би першою?
- книгу про тварин;
- пригодницьку;
- фантастику;
- казки.

XI. Якщо у тебе з'являється вільний час, що ти більш за все хотів би?
- читати книжку;
- дивитись фільм;
- грати з телевізійною приставкою;
- зустрітися з товаришем.

АНКЕТИ ДЛЯ УЧНІВ

Анкета № 1

Мета: виявити, наскільки і як дитина усвідомлює й оцінює характер стосунків

у колективі, ставлення до себе товаришів, своє становище серед них, і тим самим підготувати її до вільного прийняття рішення, вибору позиції, дії.

Запитання учням можна запропонувати з таким зверненням:

Любий друже!

Ми звертаємося до тебе з проханням відповісти на низку питань. Твої щирі відповіді допоможуть зробити більш цікавим і різноманітним життя твого класу в школі. Можливі варіанти відповідей на Деякі питання частково надруковані. Їх можна підкреслити, якщо вони виражають твою думку. Можна дати й інші відповіді.

1. Чи задоволений ти навчальними досягненнями?
- так
- не зовсім
- ні

2. Чи полюбляєш ти творчі справи, завдання?
- так
- ні
- не завжди

Перевага цієї системи перед іншими: вона досить проста і може застосовуватися не тільки професійними психологами, а й вихователями, вчителями і навіть батьками.

Анкета № 2

1. Чи любиш ти ходити до музею? (Так. Ні)
2. Який музей тобі подобається найбільше?
3. Скільки разів ти був у цьому музеї? Чому?
4. Із ким ти буваєш у музеях? (З класом. З батьками. З друзями.)
5. Який музей ти хотів би відвідати?
6. Який музей ти хотів би створити сам?

ОПИТУВАЛЬНІ ЛИСТИ

Шановні батьки!

З метою підвищення ефективності навчання і виховання учнів просимо дати об'єктивні відповіді на запитання.

Підкресліть ту відповідь, яка, на вашу думку, найбільше стосується Вашої дитини.

І-й опитувальний лист

1. Як ставиться Ваша дитина до навчання:

а) дуже добре;
б) добре;
в) задовільно;
г) має складності;
д) погано;
є) дуже погано.

2. Чи відвідує Ваша дитина групу подовженого дня:

а) часто;
б) кожен навчальний день;
в) іноді;
г) готує домашнє завдання вдома.

3. Як, на думку вихователя групи подовженого дня, Ваша дитина ставиться до виконання домашнього завдання, до навчання:

а) пасивно;
б) переважно пасивно;
в) зацікавлено;
г) ставить питання;
д) активно аналізує;
є) зосереджено спостерігає;

ж) робить висновки;
з) виявляє підвищений інтерес до
всіх навчальних предметів;
і) виявляє інтерес до окремих
навчальних предметів.
4. Як часто виникають у Вашій сім'ї сварки в присутності дитини:
а) іноді;
б) дуже рідко;
в) часто;
г) дуже часто.
5. Ставлення Вашої дитини до батьків:
а) дуже поважає, завжди виконує їхні вимоги;
б) поважає, переважно виконує їхні вимоги;
в) ставиться скептично, доручення виконує під контролем;
г) не поважає.
6. Як Ви оцінюєте морально-психологічний клімат у Вашій родині, що впливає на навчання і виховання Вашої дитини:
а) високий;
б) переважно високий;
в) має деякі труднощі;
г) має великі труднощі;
д) низький.
7. У спілкуванні з дитиною батько виявляє:
а) знервованість:
1 – завжди 2 - часто3 – інколи 4 – ніколи
б) нестриманість:
1 – завжди 2 – часто З – іноді 4-ніколи
в) повагу до дитини:
1 - завжди 2 - часто З – інколи 4 – ніколи
г) байдужість:
1- завжди 2 – часто 3 – інколи 4 - ніколи
д) ворожість:
1 – завжди 2 – часто 3 – інколи 4 - ніколи
е) зневажливість:
1- завжди 2 – часто З - інколи 4 - ніколи
Просимо повідомити дані про себе і Вашу сім'ю.
1. Скільки років.
2. Стать.

3. Освіта.
4. Склад сім'ї - повна чи неповна.
5. Як дитина вчиться (оцінки останньої чверті):
«5» - ,
«4» - ,
«3» - ,
«2» - .
6. Дитина пішла до школи у ___років ___міс.

ІІ-й опитувальний лист

(складається за тим самим принципом, що й І-й.)
1. Як ставиться Ваша дитина до навчання:
а) дуже добре;
б) добре;
в) задовільно;
г) має труднощі;
д) погано;
є) дуже погано.
2. Ставлення Вашої дитини до людей з найближчого оточення:
- до дідуся і бабусі:
а) радіє зустрічі:
1 – завжди 2 – часто 3 – інколи 4 - ніколи
б) поважає думку:
1 - завжди 2 – часто 3 – інколи 4 - ніколи
в) довіряє
1 – завжди 2 – часто 3 – інколи 4 - ніколи
г) упевнена, що зрозуміють
1 - завжди 2 – часто 3 - інколи 4 – ніколи
д) упевнена, що допоможуть
1 – завжди 2 - часто 3 – інколи 4 - ніколи
е) упевнена, що захистять
1 – завжди 2 – часто З – інколи 4 - ніколи
- до вчителя:
а) радіє зустрічі:
1 – завжди 2 – часто 3 – інколи 4 - ніколи
б) поважає думку:
1 - завжди 2 – часто 3 – інколи 4 - ніколи
в) довіряє

1 – завжди 2 – часто 3 – інколи 4 - ніколи
г) упевнена, що зрозуміють
1 - завжди 2 – часто 3 - інколи 4 - ніколи
д) упевнена, що допоможуть
1 – завжди 2 – часто 3 - інколи4 - ніколи
е) упевнена, що захистить
1 – завжди 2 – часто 3 - інколи 4 - ніколи
- до товариша:
а) радіє зустрічі:
1 – завжди 2 – часто 3 – інколи 4 - ніколи
б) поважає думку:
1 - завжди 2 – часто 3 - інколи 4 – ніколи
в) довіряє
1 – завжди 2 – часто 3 – інколи 4 - ніколи
г) упевнена, що зрозуміють
1 - завжди 2 – часто 3 - інколи 4 - ніколи
д) упевнена, що допоможуть
1 – завжди 2 – часто 3 – інколи 4 - ніколи
е) упевнена, що захистять
1 - завжди 2 – часто 3 - інколи 4 - ніколи
ІІІ-й опитувальний лист містить такі питання:
Як ставиться Ваша дитина до навчання:
а) дуже добре;
б) добре;
в) задовільно;
г) має труднощі;
д) погано;
є) дуже погано
Оцініть якості Вашої дитини
а) працьовитість:
1 – завжди 2 - часто 3 – інколи 4 - не спостерігається
б) охайність:
1 - завжди 2 – часто 3 - інколи 4 - не спостерігається
в) ініціативність:
1 - завжди 2 – часто 3 – інколи 4 - не спостерігається
г) вимогливість до себе:
1 - яскраво виражена 2 – виявляється 3 - не спостерігається
д) доброта:

1 - яскраво виражена 2 – виявляється 3 - не спостерігається
е) чесність:
1 - яскраво виражена 2 – виявляється 3 - не спостерігається
є) ввічливість:
1 - яскраво виражена 2 – виявляється 3 - не спостерігається
ж) готовність допомогти іншим:
1 - яскраво виражена 2 – виявляється З - не спостерігається
і) охайність:
1 - яскраво виражена 2- виявляється 3 - не спостерігається
к) скромність:
1 - яскраво виражена 2 – виявляється З - не спостерігається

Додаток В

БЛАНК-ІНТЕРВ'Ю «ВЗАЄМОДІЯ МІЖ БАТЬКАМИ ТА ДИТИНОЮ»

1. Чи відводите Ви щодня час для читання дитині і для бесіди з нею?

2. Чи намагаєтеся Ви правити дитині за приклад, читаючи книги, журнали, газети?

3. Чи обговорюєте Ви з сім'єю і з дитиною щось цікаве з прочитаного або побаченого?

4. Чи дивитеся Ви телевізор разом із дитиною?

5. Чи ставите Ви дитині запитання щодо змісту побаченого по телевізору?

6. Чи обмежуєте Ви можливість дитині час дивитися телевізор?

7. Чи намагаєтесь Ви ходити з дитиною на прогулянки?

8. Чи відвідуєте Ви з дитиною театр, зоопарк, музеї, цирк, виставки?

АНКЕТИ ДЛЯ БАТЬКІВ

Анкета для батьків № 1

(анкетування проводять до занять)

«Поділіться досвідом, як ви допомагаєте своїй дитині у навчанні»

(підкресліть твердження, що спираються на ваш досвід спілкування 3 дитиною, і доповніть їх за потреби):

- готую з нею уроки;
- позбавляю задоволень за погані оцінки;
- визначаю, що їй читати;
- навчаю переказувати прочитане у підручнику;
- купую «наперед» словники, довідники, енциклопедії;
- контролюю дотримання режиму дня;
- забороняю виконання домашніх завдань із приятелями-однокласниками;
- відповідаю на всі запитання;
- уважно стежу, щоб за кожним словом у дитини стояло правильне уявлення;
- заохочую розповіді щодо одержаних вражень, нових знань;
- стежу, щоб правильно сиділа за робочим столом;

- сварю за погані оцінки;
- перевіряю виконання лише письмових домашніх завдань;
- багато читаю їй уголос;
- разом граємо;
- разом збираємо портфель «на завтра»;
- допомагаю знайти відповіді на запитання, що в неї виникають;
- разом пишемо листи рідним і знайомим;
- намагаюсь збагатити новими враженнями (природа, праця, екскурсії тощо);
- поповнюю домашню бібліотеку з огляду на інтереси дитини;
- заохочую подарунком (задоволенням) за хорошу оцінку;
- завжди наводжу як приклад однолітків, які добре вчаться;
- завжди розпитую про те, що нового дізналася у школі;
- навчаю самостійно перевіряти якість виконаних удома завдань;
- не пускаю грати, доки не зробить уроки;
- вчу самостійно вибирати книжки для читання;
- даю зрозуміти, що засмучуюся поганими оцінками, але не
- зводжу навчання до оцінок.

Учитель додає потрібні, на його думку, позиції: адже мета анкети не тільки отримати необхідну педагогічну інформацію, а й спонукати батьків до осмислення власного досвіду.

Анкета для батьків №2

(анкетування проводять до занять)

1. Як часто ви відвідуєте музеї? (раз на місяць; раз на півроку; раз на рік; дуже рідко).

2. Хто у вашій родині є ініціатором відвідування музею? (Дорослі. Дитина. Рішення приймається спільно.)

3. Назвіть музеї, які ви відвідали в поточному (минулому) навчальному році.

4. Для чого ви ходите до музею? (Для набуття нових знань. Для зустрічі з прекрасним. Для знайомства з творами мистецтва, відомими за копіями. Для розвитку творчих здібностей дитини. Для залучення дитини до музейної культури.)

5. Чи є у вас улюблений музей? Скільки разів ви туди ходили?

Анкета для батьків № 3 (анкетування проводять до занять)

І. Відомості про сім’ю

1. Чи палить хтось із дорослих членів сім'ї? Хто саме? (Тато, мама, дідусь, бабуся, інші члени сім'ї) Де і коли палять? (Поза квартирою, в нежитлових приміщеннях, у житлових приміщеннях за відсутності дітей, всюди при дітях.)

2. Чи вживають члени сім'ї спиртні напої? Хто саме? (Тато, мама, дідусь, бабуся, інші члени сім'ї.) Як часто? (На свята, з будь-якого приводу, без приводу, систематично.)

II. Відомості про дитину

1. Стан здоров'я дитини. (Хворіє часто, хворіє 2-3 рази на рік, практично не хворіє.)

2. Відвідування спортивних секцій.

- Яку секцію відвідує?
- З якого часу?
- Успішність занять (Висока, середня, низька, поки неясно.)
- Зацікавленість дитини (Висока, середня, низька.)

3. Дотримання режиму дня.

- Сон (Лягає і прокидається завжди в один і той самий час; лягає і прокидається, коли захоче; прокидається за потребою, вчасно, але важко.)
- Прогулянки і гра на свіжому повітрі (Практично не гуляє, 1 -2 години; 3-4 години; за доброї погоди проводить на вулиці весь вільний час; гуляє за будь-якої погоди, доки не заженеш додому.)
- Підготовка домашніх завдань. (Одразу після школи; після денної прогулянки; увечері; вранці перед школою.)
- Телебачення і дитина (Дивиться телевізор щодня; дивиться телевізор у вихідні; практично не дивиться.)

4. Гігієнічні навички.

- Дотримання вимог особистої гігієни (Стало звичкою; поки що не стало звичкою; зустрічає опір.)
- Дотримання вимог правильного сидіння під час роботі за столом (Правильної пози додержується без нагадувань; іноді доводиться нагадувати; доводиться систематично контролювати.)
- Виконання вимог правильного сидіння під час гри, при читанні й перегляді телепередач (Завжди стежить за собою; доводиться іноді нагадувати; доводиться систематично контролювати; марно казати, сидить так, якій зручно).

Додаток Г

МЕТОДИКА ЕКСПЕРИМЕНТУ ВИВЧЕННЯ СТАВЛЕННЯ ШКОЛЯРІВ ДО МОРАЛЬНИХ НОРМ ТА ВІДПОВІДНИХ МОРАЛЬНИХ ЯКОСТЕЙ

Варіант 1. «Вибір»

Мета: виявити ставлення школярів до моральних норм і відповідних моральних якостей (відповідальності, колективістської спрямованості, самокритичності, сумлінності, принциповості, чуйності, справедливості).

Перебіг експерименту. Учням пропонують виконати таке завдання.

Як ти вчинити у таких ситуаціях? Обери відповідь, яка відповідатиме твоєму вчинку, або допиши свою відповідь.

1. Під час канікул, коли ти зібрався поїхати відпочити, класний керівник несподівано попросив тебе допомогти привести до ладу учбовий кабінет. Як ти вчиниш?

а) скажеш, що згоден допомогти, і відкладеш свій від'їзд;

б) збереш дітей і разом з ними зробиш всю роботу за один день;

в) пообіцяєш виконати роботу після повернення;

г) запропонуєш залучити до допомоги того, хто залишається в місті.

д) або...

2. Тобі дали доручення, яке тобі не зовсім до душі, але його виконання конче потрібне колективу. Як ти вчиниш?

а) сумлінно виконаєш доручене;

б) залучиш до виконання доручення товаришів, щоб не робити самому;

в) попросиш дати тобі інше, цікавіше для тебе доручення;

г) знайдеш причину для відмови;

д) або...

3. Ти став свідком того, як одна людина скривдила іншу. Як ти вчиниш?

а) вимагатимеш від кривдника вибачень на адресу потерпілого;

б) з'ясуєш причину конфлікту і доб'єшся його усунення;

в) висловиш співчуття скривдженому;

г) зробиш вигляд, що тебе це не стосується;

д) або...

4. Ти випадково, не бажаючи того, заподіяв лихо іншій людині. Як ти вчиниш?

а) зробиш все можливе для усунення лиха;

б) вибачишся, пояснити потерпілому, що не хотів цього;

в) зробиш вигляд, що ти не винний;

г) перекладеш провину на потерпілого: хай не лізе, сам винен;

д) або...

Обробка одержаних даних. Вибір відповіді (а) свідчить про активне, усталено-позитивне ставлення до відповідних моральних норм. Відповідь (б) означає, що це ставлення хоча й активне, але недостатньо стійке (можливі компроміси). Якщо учень обрав у запропонованій ситуації відповідь (в), то його ставлення пасивне і недостатньо усталене. Зрештою, вибір відповіді (г) - свідчення сталого негативного ставлення дитини до моральних норм.

Варіант 2. «Як вчинити»

Мета: вивчити ставлення моральних норм, що визначають принциповість особистості.

Виконання. Особливу зацікавленість у підлітків викликають ситуації, в яких їм надається можливість обговорити варіанти розв’язання проблеми. Наведемо приклади.

1. Світлана не виконала домашнє завдання з математики, бо її нещодавно викликали до дошки і поставили за відповідь високу оцінку. Дорогою до школи вона розповіла про це своїй однокласниці Галі. Вчитель, як завжди, ввійшов до класу, привітався з учнями і запитав, хто не підготувався до уроку. Всі мовчали. Мовчала і Світлана. Як би ти вчинив(ла) на місці Галі?

2. Лише тобі відомо, що однокласник знайшов загублений учителем аркуш із розв’язком контрольної роботи. Що б ти зробив(ла)?

3. Йде контрольна робота. Ти виконав(ла) роботу правильно. Твій товариш не знає рішення і просить тебе дати йому списати. Як вчинити?

4. Ти не можеш розв’язати контрольну роботу. Твій товариш пропонує тобі списати у нього. Як вчиниш?

5. Кілька твоїх однокласників змовилися зірвати урок. Що ти робитимеш?

6. Під час перерви один із твоїх товаришів розбив вікно. Лише ти випадково бачив це. Товариш не хоче зізнаватися. Чи назвеш ти при розгляді цього випадку ім'я винного?

7. Захворіла вчителька. Вчитель з паралельного класу дав вам і завдання. Але діти замість працювати почали гратися. Що робитимеш ти?

8. Ти отримав(ла) двійку і знаєш, якщо твої батьки дізнаються про це, вони тебе покарають. Чи повідомиш ти батьків про одержану оцінку?

Обробка одержаних даних. За результатами виконання всього набору завдань кожного школяра зарахувати до однієї з чотирьох груп.

Учнів, які при виконанні завдань часто приймали хибне рішення - обрані ними акти поведінки суперечили змістові моральних норм, зараховують до I групи (нестійке ставлення). Школярі, що виконали тільки частину завдань і готові відмовитися від своєї думки за найменшого «тиску», утворюють II групу (недостатньо врівноважене, пасивне ставлення). До III групи належать діти, які активно обстоювали свою думку, але в деяких випадках (наприклад, у третьому завданні) схилялися до компромісних рішень. Зрештою, IV групу становлять учні, які під час виконання всіх завдань зробили правильний вибір (активноусталене ставлення до моральних норм).

Варіант 3. «Закінчіть речення»

Мета: виявити ставлення до моральних норм, що визначають певні моральні властивості (самокритичність, колективізм, самостійність, справедливість, принциповість, чесність).

Виконання: Учням у досить швидкому темпі (щоб вони одразу дали найзвичнішу для них відповідь) пропонують закінчити речення, що містять міркування на теми моралі, або оповідання.

Варіант А. Речення:

1. Якщо я знаю, що вчинив неправильно, то…

2. Коли я вагаюся стосовно правильного рішення, то…

3. Обираючи між цікавим, але не обов'язковим, і необхідним, але нудним

заняттям, я зазвичай…

4. Коли в моїй присутності ображають людину, я…

5. Коли брехня стає єдиним засобом зберегти добре ставлення до себе, я…

6. Якби я був на місці вчителя, то…

Варіант Б. Оповідання:

1. У шкільній їдальні черговий ненавмисне упустив ганчірку в казан із молоком і нікому про це не сказав. Один із однокласників бачив, що трапилось, але також приховав це. Молоко скисло, й уся школа залишилася без сніданку. Під час з'ясування обставин події я…

Обробка одержаних даних - якісний аналіз, аналогічний до попередніх методик.

МЕТОДИКА «НАША ДИТИНА»

Мета: виявити рівень моральної поведінки учня в уявленні його батьків (дисциплінованість, чуйність, працьовитість, скромність, принциповість, самокритичність, відповідальність).

Учитель пропонує батькам відповісти на запитання анкети, занотувавши на папірці номер запитання (I-X) та номер відповіді (1-4) на кожне запитання.

Анкета

I. Чи старанна і слухняна дитина в сім'ї? Наскільки охоче виконує вона доручення батьків?

1. Постійно виявляє недбалість і неслухняність.
2. Часто неслухняна й недбала.
3. Не завжди старанна й слухняна.
4. Завжди старанна й слухняна.

II. Як дитина поводиться вдома?

1. Постійно поводиться погано, зухвало, сперечається тощо.
2. Часто поводиться зухвало, на зауваження не реагує.
3. Час від часу поводиться пустотливо, але на зауваження реагує позитивно.
4. Завжди добре.

III. Наскільки чуйно ставиться дитина до батьків і близьких?

1. Постійно поводиться брутально, зухвало, дратується з приводу зауважень.
2. Часто поводиться грубо, виявляє байдужість, егоїзм.
3. Не завжди чутлива й дбайлива.
4. Чутлива, дбайлива, лагідна.

IV. Наскільки дитина працьовита?

1. Постійно ухиляється від праці, дуже ледаща.
2. Часто ухиляється від праці, працює тільки під контролем.
3. Не завжди допомагає, робить лише те, що доручають.
4. Любить працю, завжди допомагає старшим.

V. Наскільки виховані простота і скромність у дитини стосовно рідних і близьких?

1. Дуже зарозуміла, пихата, гордовита.

2. Часто виявляє пихатість, зарозумілість.

3. Іноді вихваляється, виявляє пихатість, зарозумілість.

4. Завжди проста і скромна.

VI. Чи виявляється в дитини критичність стосовно інших людей?

1. Некритична, прилаштовується до поглядів інших членів сім'ї й товаришів.

2. Дуже рідко висловлює власні думки, критичні судження.

3. Критикує, але при цьому не завжди правильно і тактовно.

4. Критикує погляди та поведінку близьких розумно і тактовно.

VII. Чи виявляється при цьому самокритичність?

1. Агресивно сприймає критику членів сім'ї, на зауваження відповідає грубо.

2. Не сприймає критику інших, не реагує на зауваження членів сім'ї.

3. Не завжди самокритична, не завжди зважає на критичні зауваження.

4. Самокритична, поважає критику членів сім'ї, прагне враховувати критичні зауваження.

VIII. Як ставиться до навчання вдома?

1. Виявляє безвідповідальність у навчанні, уроки вдома не готує, до школи ходити не хоче.

2. Безвідповідально ставиться до домашніх завдань, потребує постійного

контролю.

3. Не завжди сумлінно готує домашні завдання.

4. Відповідально й сумлінно готує домашні завдання.

IX. Як ставиться до громадських доручень?

1. Не любить громадську роботу, не виконує її.

2. Найчастіше безвідповідально ставиться до громадської

роботи та доручень, потребує постійного контролю з боку

батьків.

3. Не завжди виявляє відповідальність та бажання виконувати громадські доручення.

4. Охоче виконує громадські доручення, розповідає про їх виконання вдома.

X. Яким є ставлення дитини до свого класу, школи?

1. Не любить свій клас і школу, відверто висловлює своє негативне ставлення до них.

2. Байдужа до справ класу та школи.

3. Любить клас і школу, але не завжди доводить це добрими справами.

4. Любить свій клас і школу і завжди доводить це добрими справами.

Обробка отриманих даних. Отримавши від батьків папірці з номерами запитань і відповідей, учитель підсумовує номери відповідей (для кожного учня), одержану суму ділить на 10. Міру виявлення моральних якостей у поведінці учнів в уявленні їхніх батьків оцінюють за такою шкалою:

- від 1 до 1,5 – на думку батьків, зазначені властивості не виявляються;
- від 1,5 до 2,5 – на думку батьків, властивості виявляються слабко;
- від 2,5 до 3,5 – на думку батьків, властивості виявляються;
- від 3,5 до 4 – на думку батьків, властивості виявляються яскраво.

На базі одержаних результатів вчитель порівнює оцінку батьків зі своїми уявленнями. В разі їх невідповідності слід з'ясувати причину цього (потайливість, позірність, необ'єктивність батьків) за допомогою інших методик ті спланувати індивідуальну роботу з цим учнем (а за потреби і з батьками).

Виявлені негативні вчинки, а також умови й причини, що їх породили, мають послугувати вказівкою стосовно спрямованості подальшого моральнопсихологічного розвитку дитини.

МЕТОДИКА «ХАРАКТЕРИСТИКА»

Мета: дати якісну та кількісну оцінку моральної поведінки учнів, виявлення ними громадської активності, товариськості, самокритичності, відповідальності.

Класний керівник (можна спільно з активом класу) дає оцінку моральної поведінки школярів за такою схемою.

Оцінити моральні якості школярів, що виявляються в їхніх вчинках.

1. Участь школяра в громадських справах:
а) ніколи не бере участі;
б) час від часу;
в) часто, але не за власною ініціативою;
г) регулярно, іноді за власною ініціативою;
д) ініціатор у громадських справах у колективі.
2. Участь школяра у наданні допомоги товаришам з навчання:
а) ніколи не бере участі;
6) час від часу;
в) часто, але не за власною ініціативою;
г) регулярно, іноді за власною ініціативою;
д) систематично, за власною ініціативою..
3. Допомога школяра товаришам у громадських справах:
а) ніколи нікому не допомагає;
6) допомагає зрідка і лише обраним;
в) іноді, будь-кому;
г) часто, але обраним;
д) завжди, будь-кому.
4. Рівень самокритичності школяра:
а) ніколи не сприймає критику:
б) рідко сприймає критику;
в) іноді сприймає критику;
г) сприймає критику вдумливо;
д) самокритичний, критики майже не потребує.
5. Рівень відповідальності щодо справи:
а) ніколи не можна доручити відповідальну справу;
б) іноді можна дещо доручити;
в) можна часто давати доручення;
г) можна завжди давати доручення;
д) сам є ініціатором у виконанні відповідальних справ і доводить їх до завершення.

Обробка отриманих даних. Кожну відповідь оцінюють у балах: а) - 1, б) - 2, в) - 3, г) - 4, д) - 5. Далі вираховують частку від ділення суми отриманих балів на 5 (кількість запитань). За такою технікою підрахунку максимальне значення показника дорівнює 5, мінімальне 1. Якщо підсумувати індивідуальні показники й поділити їх на кількість учнів, котрі брали участь в експерименті, отримаємо середній показник класу. З ним можна порівнювати індивідуальні показники

окремих учнів. Можна порівнювати і вимірювати показники у різні відрізки часу (наприклад, на початку й наприкінці навчального року, від класу до класу), порівняти свою оцінку учня з оцінкою його активом класу, оцінювати паралельні класи.

МЕТОДИКА ВИВЧЕННЯ ВЗАЄМИН УЧНЯ ІЗ ОТОЧЕННЯМ

Мета: вивчення соціальної пристосованості дитини, а також взаємин її з оточуючими.

1. Ти вирушаєш у далеку дорогу, їдеш далеко від своїх рідних. За ким ти сумуватимеш найбільше?

2. З ким ти полюбляєш гратися?

а) з однолітками;

б) з молодшими за тебе;

в) зі старшими за тебе.

3. Товариш навмисне завдав тобі болю. Що ти робитимеш?

а) будеш плакати;

б) поскаржишся вчителю;

в) вдариш його;

г) зробиш йому зауваження;

д) не скажеш нічого.

4. Один з учнів глузує з тебе. Що ти робитимеш?

а) будеш плакати;

б) сам візьмешся глузувати з нього;

в) обзиватимеш, битимеш його;

г) не звернеш уваги.

5. Однокласник взяв без дозволу твою річ. Що ти робитимеш?

а) будеш плакати;

б) скаржитися;

в) кричати;

г) спробуєш відібрати;

д) почнеш його бити.

6. Ти граєш із другом у гру і тричі поспіль програєш. Що ти робитимеш?

а) будеш плакати;

б) продовжиш гру;

в) нічого не скажеш;

г) почнеш злитися.

7. Батько не дозволяє тобі йти гратися. Що ти робитимеш?

а) нічого не відповіси;

б) надмешся;

в) почнеш плакати;

г) заперечуватимеш;

д) спробуєш піти попри заборону.

8. Мама не дозволяє тобі йти гратися. Що ти робитимеш?

а) нічого не відповіси;

б) надмешся;

в) почнеш плакати;

г) заперечуватимеш;

д) спробуєш піти попри заборону.

Додаток Д

ОРІЄНТОВНА СХЕМА АНАЛІЗУ ВИХОВНОГО ЗАХОДУ

1. Обґрунтуйте доцільність, актуальність вибору теми виховної справи (ВС).
2. Чи всі позиції щодо підготовки та реалізації ВС відображено у плані?
3. Чи відповідає зміст ВС визначеній меті?
4. Чи відповідає визначеній меті, завданням і вимогам рівень організації ВС?
5. Чи всі заплановані Вами заходи в достатній мірі було забезпечено ресурсами (обладнанням)?
6. Проаналізуйте доцільність, ефективність (або навпаки) використання наочності.
7. Визначте відповідність форм і методів виховної роботи, мети заходу віковим особливостям школярів.
8. Чи витримана ВС у часі (початок, організаційна чіткість, тривалість тощо)?
9. Які фрагменти, елементи ВС вдалися краще? Чому?
10. Чи була ВС системною, чи набором мало пов’язаних між собою фрагментів і частин?
11. Чи був у ВС елемент новизни? Який саме?
12. Чи відповідало емоційне забарвлення ВС її задуму?
13. Які використані Вами методи й прийоми виховного впливу забезпечили, на Ваш погляд, ефективність ВС? Чому?
14. Здійсніть педагогічне оцінювання дій кожного члену колективу (учасників/учасниць ВС).
15. Схарактеризуйте поведінку школярів. Якщо виникли випадки негативної реакції вихованців на ті чи інші педагогічні дії, то спробуйте пояснити їх.
16. Від чого варто відмовитися під час планування та проведення майбутніх виховних заходів?
17. Визначте, які нові елементи можна використати у Вашій виховній діяльності у майбутньому.

Зміст основних напрямів виховної роботи у школі

Важливим напрямом виховної роботи школи є розумове виховання. Розумове виховання – це спільна діяльність вихо- вателя й вихованців, спрямована на розвиток інтелектуальних можливостей та здібностей школярів, забезпечення умов їх самореалізації, вільного вибору світоглядної позиції, соціально- значущих вітчизняних надбань і світової культури, орієнтації у навколишньому середовищі. У процесі розумового виховання нагромаджується фонд знань: факти, термінологія, символи, імена, дати, назви, поняття, зв'язки та залежності.

Зміст розумового виховання складають:

1) виховання культури навчальної праці, що має такі елементи:

- планування розумової праці (вироблення режиму праці й відпочинку, уміння складати план відповіді, алгоритми виконання домашніх завдань, інших видів навчальних завдань);
- чітка організація розумової праці (вироблення уміння вибирати оптимальні форми, методи, прийоми діяльності);
- дотримання правил навчальної гігієни (нормативів освітлення, підбору меблів, пауз у навчальній діяльності);
- уміння працювати з книгою (виділяти головне у тексті, складати план, тези, конспект, ставити питання до тексту, виділяти незрозуміле);
- самоконтроль і корекція своїх дій (уміння перевіряти обчислення оберненими діями, звірятися з відповіддю, аналізувати задачу та її розв'язання);
- самоаналіз результатів розумової праці (робота над помилками, поглиблення знань, відпрацювання певних умінь);

2) розвиток пізнавальних потреб учнів, які складають основу мотивів навчання;

3) формування інтелектуальних умінь і розумових якос- тей школярів (уваги, пам'яті, мислення, уміння порівнювати, аналізувати, узагальнювати тощо).

Критеріями розумової вихованості є вищеназвані якості та вміння.

Громадянське виховання – це процес формування громадянськості як інтегрованої риси особистості, що дає людині

можливість відчувати себе морально, соціально, політично й юридично дієздатною та захищеною.

Громадянськість – духовноморальна цінність, світоглядна й технологічна характеристика особистості, що визначає її обов'язок і відповідальність перед співвітчизниками, Батьківщиною.

Мета, завдання й зміст громадянського виховання чітко визначені у проєкті Концепції громадянського виховання особистості в умовах розвитку української державності.

Метою громадянського виховання є формування свідомого громадянина, патріота, професіонала, тобто людини з притаманними їй особистісними якостями й рисами характеру, світоглядом і способом мислення, почуттями, вчинками та поведінкою, спрямованими на саморозвиток та розвиток демократичного громадянського суспільства в Україні.

Завдання громадянського виховання:

- визнання й забезпечення у реальному житті прав людини як гуманістичної цінності;
- усвідомлення взаємозв'язку між ідеями індивідуальної свободи, прав людини та її громадянської відповідальності;
- формування національної свідомості, почуття патріотизму;
- утвердження гуманістичної моралі та формування поваги до таких цінностей, як свобода, рівність, справедливість;
- формування соціальної активності та професійної компетентності особистості;
- формування політичної й правової культури засобами громадянської освіти;
- розвиток критичного мислення;
- формування уміння визначати форми й способи своєї участі в житті суспільства;
- формування толерантного ставлення до інших культур і традицій;
- виховання негативного ставлення до будь-яких форм насильства.

Основою громадянського виховання є громадянська освіта

– формування знань про права та обов'язки людини. Вона пов'язана із формуванням соціально-політичної компетентності, передбачає політичну, правову й економічну освіченість.

Національне виховання – це процес формування національної самосвідомості, громадянських якостей, патріотизму й поваги до інших націй.

Виховання громадянина має включати розвиток патріотизму, національної самосвідомості, культури міжетнічних відносин, дбайливого ставлення до природи, формування гуманістичних моральних якостей та культури поведінки особистості. До змісту громадянського виховання також необхідно віднести розвиток у школярів планетарної свідомості (усвідомлення єдності й унікальності життя на землі), правосвідомості, полі- тичної культури, мотивації до праці. Критерієм громадянської вихованості є сформованість у людини почуття обов'язку перед Батьківщиною та відповідальності за свою громадянську пове- дінку.

Його завдання реалізуються, насамперед, у глибокому та всебічному оволодінні учнями змістом освіти, який зосереджує в собі національні та загальнолюдські цінності. Серед основних національних цінностей професор О. І. Вишневський виокремлює такі:

- українська ідея;
- державна незалежність України;
- самопожертва в боротьбі за свободу нації;
- патріотизм, готовність до захисту Батьківщини;
- єдність поколінь на основі віри у національну ідею;
- почуття національної гідності;
- історична пам'ять;
- громадська національно-патріотична активність;
- пошана до державних та національних символів;
- любов до рідної культури, мови, національних свят традицій;
- пошана до Конституції України;
- підтримка владних чинників щодо обстоювання незалежності України та розбудові атрибутів державності;
- орієнтація власних зусиль на розбудову Української держави й розвиток народного господарства;
- прагнення побудувати справедливий державний устрій;
- протидія антиукраїнській ідеології;
- готовність стати на бік народів, які борються за національну свободу;
- сприяння розвитку духовного життя українського народу;

- дбайливе ставлення до національних багатств, рідної природи;
- увага до зміцнення здоров'я громадян України. Основними засобами національного виховання є:
- рідна мова, досконале володіння якою дозволяє глибше оволодіти надбаннями вітчизняної культури;
- рідна історія, яка є невичерпним джерелом історичної пам'яті та мислення учнів, сприяє глибокому засвоєнню витоків духовності рідного народу, інших народів, які здавна живуть на території нашої країни;
- родовід – знання дитиною свого генетичного коріння, включення дітей у продовження родинних звичаїв, традицій;
- краєзнавство – залучення школярів до героїки минулих епох, трудових подвигів, мистецьких традицій дідів і прадідів, їхнього подвижництва;
- національна міфологія як вид народної творчості, що сприяє формуванню національного характеру, світогляду, філософського осмислення дійсності;
- фольклор, в якому відображено духовне багатство народу, самобутнє тлумачення явищ природи й людського життя;
- народний календар – енциклопедія життя, трудової діяльності, культури, побуту й дозвілля народу, кожна дата якого сприяє осмисленню традицій та звичаїв свого народу;
- національна символіка, яка консолідує націю в єдину етнографічну, культурно-історичну спільноту;
- народні прикмети, вірування, які одухотворяють природу, вчать берегти та пізнавати її особливості, закони розвитку.

Сформованість у школяра національної самосвідомості дозволяє йому відчути себе часткою національної спільноти, носієм національних цінностей, відповідальним перед своєю нацією, навчитись осмислювати моральні та культурні цінності, історію, звичаї, обряди, символіку, утвердити віру в духовні сили своєї нації.

Статеве виховання є однією зі складових ґендерно орієнтованих ПТ (gender – соціальна стать людини на відміну від поняття sex – біологічної статі). Реалізація ґендерно орієнто- ваних технологій сприяє розкриттю різних аспектів проблеми рівних прав і можливостей представників обох статей, подо- ланню негативних ґендерних стереотипів і вихованню поваги до осіб іншої статі.

Статеве виховання – це процес засвоєння підростаючим поколінням знань про взаємини статей, формування культури поведінки й потреб керуватися у стосунках з особами протилежної статі нормами моралі. Його мета – формування моральних стосунків між особами протилежних статей, культури, дружби, кохання, інтимних почуттів.

Серед завдань статевого виховання варто виокремити такі:

- формування наукових знань про біологічні та соціальні проблеми розвитку хлопчиків і дівчат;
- ознайомлення з анатомо-фізіологічними особливостями представників обох статей;
- формування взаємоповаги хлопців і дівчат;
- виховання відповідальності за свої дії в статевих стосунках;
- виховання прагнення до створення сім'ї.

У процесі статевого виховання необхідно зосередити увагу на таких проблемах: особливості статевого дозрівання дівчат і хлопців, можливі негативні наслідки ранніх статевих стосунків та ін. У спілкуванні зі школярами значну увагу варто приділяти медичним аспектам статевого виховання: статевій гігієні, профілактиці венеричних захворювань, запобіганню ВІЛ-інфекції. Суттєве значення має формування таких почуттів, як сором, совість, скромність, усвідомлення того, що статеві стосунки без справжніх почуттів позбавляють людину можливості відчути високе, прекрасне.

Критерієм статевої вихованості є сформованість поваги до осіб протилежної статі.

Трудове виховання – це процес взаємодії вчителя та учнів/учениць з метою розвитку у школярів працьовитості.

Метою трудового виховання є формування у школярів відповідального ставлення до праці. Воно покликане забезпечити:

- теоретичну підготовку, опанування знаннями, які є базовими для організації трудової діяльності;
- психологічну підготовку – виховання розуміння необхідності праці, почуття відповідальності, позитивного ставлення до праці, як розумової, так і фізичної;
- практичну підготовку, тобто розвиток умінь і навичок різних видів праці, розвиток культури праці.

Основними засобами трудового навчання є різні види праці: навчальна праця (розумова й фізична), праця по самообслуговуванню, суспільно корисна праця, виробнича праця.

Зміст трудового навчання визначається навчальною програмою для кожного класу. Учні отримують загальнотрудову (оволодіння знаннями, уміннями й навичками щодо планування, організації своєї праці), загальновиробничу (оволодіння знан- нями основних галузей виробництва, основ економіки та організації праці, природи й навколишнього середовища), загальнотехнічну (оволодіння знаннями з урахуванням специфіки галузі, в яку входить обраний профіль трудової підготовки) й спеціальну підготовку (передбачає формування початкових умінь і навичок з обраної спеціальності).

У процесі трудового виховання у школярів виробляється активна трудова позиція як єдність трудових потреб, інтересів, переконань, ціннісних орієнтацій, уподобань, прагнення до обдуманого вибору професії, продовження освіти у відповідному навчальному закладі.

Важливими умовами реалізації зазначених вище завдань є суспільна спрямованість праці школярів; ініціатива й творчість дітей в організації трудової діяльності, різноманітність видів праці; посильність трудових завдань для дітей різного віку, стимулювання праці, усвідомлення її результативності; дотримання правил техніки безпеки, оволодіння засобами наукової організації праці.

З метою попередження негативного ставлення до праці, правопорушень, нездорових матеріальних потреб необхідно в єдності навчальної, позаурочної та позашкільної діяльності вирішувати ці завдання. Особливу увагу звертати на оздоровлення навколишнього середовища дитини, умови життя та виховного впливу, родини та школи.

Основними показниками вихованості у даному аспекті будуть сформоване позитивне ставлення особистості до будь-якої праці, повага до людей праці, працьовитість.

Морально-етичне виховання – процес оволодіння соціальними зразками моральної поведінки. Його метою є засвоєння учнями системи ідей, норм і правил поведінки та діяльності, яка складає життєву позицію особистості. Моральне виховання – це поступальний багатогранний процес, що здійснюється на основі комплексного підходу й вирішує такі завдання: розвиток моральної свідомості; виховання моральних почуттів та переконань; формування морально-

етичних норм поведінки, звичок, набуття учнями досвіду моральних стосунків.

Моральний розвиток особистості може здійснюватися лише за умови, якщо педагогічна діяльність носить цілеспрямований характер, пропонує еталон, мету й зміст діяльності та поведінки й забезпечує їх усвідомлення, відповідну поведінку й прояв особистісних моральних якостей.

Допомогти людині визначити правильність своїх дій може моральна оцінка – внутрішня міра, якою керується людина у своєму ставленні як до своєї поведінки, так і до поведінки інших людей, до суспільних явищ і подій. Вона обумовлюється досвідом людини, її світоглядом, інформацією про предмет оцінки. Моральна оцінка включає об'єкт і суб'єкт оцінки, оцінні критерії. Еталоном моральної оцінки служить моральний ідеал, тобто досконалий зразок, до якого людина прагне у своєму моральному розвиткові. Моральному розвиткові школяра сприяє наявність позитивного ідеалу.

Зміст морального виховання включає в себе формування

у школярів системи моральних відносин (ставлень):

- до суспільства й держави;
- до праці;
- до природи;
- до суспільних надбань і матеріальних цінностей;
- до конкретних людей;
- до себе.

Головний критерій оцінки моральної вихованості – поведінка учня, його ставлення до праці, навчання, навколишньої дійсності, власності, особистих речей, а також до старших, самого себе.

Із моральним тісно пов'язане правове виховання школярів

– процес вироблення, розвитку й закріплення правових переконань, готовності діяти у відповідності до закону. В його основу покладено розуміння учнями правових норм, юридичних прав та обов'язків, законності та незаконності різних вчинків, їхнє ставлення до права, законів, Конституції України, а також правові вимоги, тобто правова свідомість. Правова свідомість нерозривно пов'язана з політикою, мораллю, трудовими й соціально-побутовими відносинами, із загальним рівнем культури. Формується вона тільки у процесі активної соціальної діяльності. Правова свідомість включає правову ідеологію (систему науково обґрунтованих поглядів, ідей, які

відбивають потреби, інтереси особистості у правовій сфері), морально-правову психологію (судження, уявлення, почуття людини, які виражають її емоційнооцінне ставлення до різних правових явищ: наприклад, почуття нетерпимості до порушень закону, задоволення чи незадоволення здійсненням норм права тощо), теоретичну (науково обґрунтовану) і буденну (емпіричну) правосвідомість, суспільну, групову та індивідуальну правосвідомість.

Метою правового виховання є формування соціально-правової культури громадянина – усвідомлення взаємозв'язку між діями, правами людини та її громадянською відповідальністю. Основні завдання школи у правовому вихованні – це розвиток національної правосвідомості (знання Конституції, прав та обов'язків громадян України, національної символіки – Державного Герба, Прапору, Гімну), розуміння її значущості у житті суспільства, виховання поваги до законів і норм співжиття у суспільстві, попередження правопорушень, запобігання протиправній поведінці школярів, виховання прагнення до участі у зміцненні законності й правопорядку.

Зміст правового виховання:

- вивчення державного права (основи організації суспільства й правового становища особи, державного устрою, Конституції України);
- ознайомлення з адміністративним правом (санітарні правила, протипожежні, дорожнього руху, користування транспортом, поведінка в громадських місцях, військовий облік і т.д.);
- ознайомлення з цивільним правом (права громадян та організацій);
- ознайомлення з трудовим правом (умови прийому на роботу, переведення й звільнення, охорона й оплата праці тощо);
- ознайомлення з кримінальним правом (знати, що таке злочин, якою є відповідальність за скоєння злочину, за співучасть, які бувають покарання тощо);
- формування на основі цих знань відповідних рис громадянина й ставлень до права й правопорушень.

Рівень правової вихованості школяра визначатиметься рівнем дотримання норм і правил, законів.

Фізичне виховання – це процес розвитку фізичної досконалості школяра. Його метою є зміцнення здоров'я учнів/ учениць,

загартування організму, розвиток фізичних можливостей, рухових умінь і навичок.

Формування фізично досконалої особистості передбачає створення умов для забезпечення повноцінного фізичного роз- витку дітей та молоді, турботу про збереження та зміцнення здоров'я школярів, попередження травматизму, розвиток життєво важливих рухових умінь, правильної постави, формування навичок гігієни, виховання бажання вести здоровий спосіб життя, здобуття знань про особливості організму, розвиток його потенціальних можливостей.

Оздоровча функція школи має реалізовуватися через таку систему вивчення стану й корекції здоров'я учнів, яка б контролювалася як обов'язковий елемент навчально-виховного процесу, а виховання здорового способу життя не обмежувалося б лише компетенцією вчителів фізичної культури.

Зміст фізичного виховання включає в себе наукове обґрунтування фізичного та психічного здоров'я учнів, пропаганду здорового способу життя (виконання фізичних вправ, залучення до рухливих ігор, правильне харчування, дотримання режиму праці та відпочинку, попередження тютюнопаління, алкоголізму, наркоманії), формування й вдосконалення рухових навичок, розвиток фізичних якостей (сили, швидкості, витривалості, гнучкості, спритності).

Критерієм фізичної досконалості є сформованість вище згаданих рис і властивостей особистості.

Естетичне виховання – це процес взаємодії вихователя й вихованців, який спрямовано на формування здатності сприймати й перетворювати дійсність за законами краси.

Мета естетичного виховання – допомогти учням досягти високого рівня естетичної культури, виховати здатність до естетичного освоєння дійсності.

Естетична культура – це сформованість у людини естетичних знань, смаків, ідеалів, здатності до естетичного сприймання явищ дійсності, творів мистецтва, потреба вносити прекрасне в оточуючий світ, оберігати природну красу. Вона виявляється у розвиткові всіх компонентів естетичної свідомості – естетичного сприйняття (спостережливості), естетичних почуттів (насолоди), естетичних суджень, естетичних смаків (ставлення), естетичного ідеалу (зразка), а також у розвитку естетичної поведінки (умінь і навичок активної

перетворюючої діяльності у мистецтві, людських взаєминах, праці, побуті).

Таким чином, основними завданнями естетичного виховання є: створення умов для формування естетичної свідомості школярів, формування у них естетичних почуттів, формування правильної культурної поведінки й залучення до творення прекрасного.

Джерелами естетичного виховання є художня література, музика, образотворче мистецтво, театр, кіно, засоби масової інформації, природа, естетика шкільних приміщень, зовнішній вигляд учителя, його поведінка, одяг, постава, рухи, міміка, голос, тон спілкування, взаємини між учнями та вчителями тощо.

До провідних напрямів естетичного виховання належать:

1) вивчення предметів та курсів художньо-естетичного циклу;

2) залучення учнів до педагогічно організованої художньо-творчої колективної діяльності у загальношкільних самодіяльних об'єднаннях і колективах, гуртках, студіях і клубах за інтересами, організація масових мистецьких заходів, колективна, групова та індивідуальна робота з учнями поза межами загальноосвітнього закладу;

3) залучення батьків до естетико-виховного процесу;

4) створення педагогічних умов для художньо-естетичної самоосвіти школярів, стимулювання естетичного саморозвитку учнів.

Показниками естетичної вихованості учнів є їхній зовнішній вигляд, манера поведінки, мовлення, стан їхніх підручників, зошитів, уміння розпізнати прекрасне в оточуючому житті.

Екологічне виховання – це спільний процес діяльності вихователя й вихованців, який спрямовано на формування відповідального ставлення школярів до довкілля. Його метою є формування екологічної культури школярів, а завданнями – нагромадження знань про довкілля, виховання любові до природи, бажання її берегти й примножувати, формування умінь і навичок природоохоронної діяльності, залучення учнів до активної роботи із збереження, поліпшення довкілля.

Екологічне виховання неможливе без уміння осмислювати екологічні явища, робити висновки щодо стану природи, виробляти способи розумної взаємодії з нею. Передумовою розвитку екологічного мислення є наявність в учнів екологічних знань, а наслідком – екологічний світогляд. На основі екологічного мислення

формується екологічна культура як єдність глибоких знань про навколишнє середовище, відповідального ставлення до природи та уміння вирішувати екологічні проблеми, брати безпосередню участь у природоохоронній діяльності. У процесі екологічного виховання необхідно враховувати: національний та регіональний підхід до вибору навчального матеріалу екологічного спрямування; гуманістичну спрямованість і зростаючу роль екологічних чинників у вирішенні глобальних проблем людства; нагальність збереження фізичного й духовного здоров'я людини та усвідомлення основних екологічних законів, понять тощо.

Рівень екологічної вихованості школярів визначається розумінням сучасних екологічних проблем, усвідомленням відповідальності за збереження природи, активною природоохоронною діяльністю, сформованістю почуття любові до оточуючого середовища.

Економічне виховання – це процес взаємодії вихователя й вихованців, який спрямований на формування економічної культури школярів.

Важливим завданням економічного виховання є формування економічної свідомості – розуміння учнями основних законів розвитку ринкової економіки, підвищення ефективності виробництва, перебудови його структури, вдосконалення виробничих відносин, системи управління та методів господарювання.

Складовою частиною економічної свідомості є економічне мислення – здатність до осмислення явищ економічного життя країни з урахуванням досягнень науки й техніки.

До завдань економічного виховання також належать такі:

- розвиток почуття господаря, відповідальності, обов'язку, дисципліни, колективізму;
- формування ділових якостей: підприємливості, активності, ініціативності, прагнення до оновлення технологічних процесів та обладнання, продуктивності праці, високої якості продукції;
- розвиток умінь і навичок: планування й організації власного бюджету, доходів і витрат сім'ї, піклування про власне здоров'я, бережливого ставлення до природи й суспільного добра;
- формування здорових матеріальних потреб (важливо, щоб матеріальні потреби не домінували над духовними).

Зміст економічної освіти та виховання школярів розкривається у навчальному предметі «Основи економічних знань», який дає учням комплекс універсальних економічних категорій та законів, досвід роботи з економічною літературою, сприяє набуттю вмінь щодо наукового, економічно обґрунтованого формулювання висновків, досвіду планування власного професійного життя. Загалом економічне виховання здійснюється протягом усіх років навчання – економічна свідомість та економічна компетентність формуються завдяки спільним зусиллям усього педагогічного колективу. Навчальна діяльність сприяє оволодінню прийомами економічного мислення, формує досвід прийняття економічно виправданих рішень. Участь школярів у суспільно корисній праці сприяє збагаченню досвіду творчої діяльності, розвиткові власної ініціативи, уміння правильно використовувати гроші та ін.

Завдання кожного вчителя полягає в тому, щоб сприяти формуванню творчої особистості на основі знання економіки та її законів.

Критерієм економічної вихованості є сформованість економічної культури школяра.

Профорієнтаційна робота у школі – це процес взаємодії вихователя й вихованців, спрямований на допомогу учням/ученицям у професійному самовизначенні. Професійне самовизначення або свідомий вибір професії – це вибір, ініційований учнем на основі знань про зміст професій та їх вимог до людини, а також про ринок професій.

Профорієнтація – консультативна й виховна діяльність з питань вибору професії й професійного розвитку, адаптації до праці, змін у напрямі пошуків занять, заснована на психодіагностиці (оцінці якісно-кількісних характеристик особистості у відповідності із властивостями, змістом і вимогами конкретної праці). Вона передбачає ознайомлення із наявним станом і прогнозованим майбутнім різноманітних професій на ринку праці (з можливостями пропозиції та попиту, умовами оплати, різними ризиками, вимогами до кваліфікації, здоров’я та ін.). Необхідно пам’ятати, що масові помилки при виборі спеціальності істотним чином відбиваються як на особистій долі людини, так і на стані ринку праці в цілому. У країнах із ринковою економікою профорієнтація є самостійною комерційною діяльністю – загальновизнаною, теоретично обґрунтованою й практично успішною6.

Систему професійної орієнтації складають такі компоненти: професійне інформування, професійне виховання, професійна діагностика, професійна консультація, професійний відбір та професійна адаптація.

Професійне інформування – повідомлення школярам інформації про зміст, соціально-економічні та психофізіологічні особливості професій, про потреби суспільства в них, про можливості здобуття цих професій.

Професійне виховання має на меті вивчення й формування правильних мотивів вибору професії школярами на основі знань ринку професій, власних інтересів та професійних здібностей.

Професійна діагностика – це вивчення особистості з метою виявлення її професійно значущих властивостей та якостей. Вона здійснюється фахівцями (психологами) з використанням різноманітних діагностичних методик.

Сутність професійної консультації полягає у наданні допомоги спеціалістами (психологами, лікарями, педагогами) у встановленні відповідності між вимогами професії та індивідуально-психологічними особливостями особистості. Розрізняють такі різновиди профконсультації: довідкова, діагностична, медична.

Професійний відбір передбачає зарахування людини до навчального закладу або на робоче місце на підставі її відповідності певним професійним критеріям.

Професійна адаптація – це пристосування людини до виробництва, трудового колективу, умов праці, особливостей професії. Професійний відбір і професійна адаптація не є завданнями діяльності загальноосвітньої школи. Вони переважно здійснюються у професійному навчальному закладі чи безпосередньо на робочому місці. Успішність професійної адаптації є показником правильності вибору професії.

АНАЛІЗ ПРОВЕДЕННЯ ВИХОВНОГО ЗАХОДУ

І. ОРГАНІЗАЦІЯ:

- готовность учнів;
- використання наочності;
- чіткість, організованість;
- оформлення приміщення;

- раціональне використання часу.

II. ЗМІСТ:

- логічність;
- актуальність теми;
- глибина висновків;
- зв’язок із життям учнів.

III. МЕТОДИКА:

- характер діалогу;
- стимулювання учнів до дискусії;
- можливість відвертого обміну думками;
- врахування вікових особливостей учнів.

IV. ПСИХОЛОГІЧНА ОБСТАНОВКА:

- поведінка учнів;
- педагогічний такт;
- активність, зацікавленість учнів.

V. РЕЗУЛЬТАТИ:

- вирішення конкретних завдань.

VI. ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ

VII. РЕКОМЕНДАЦІЇ.

КРИТЕРІЇ ОЦІНКИ ДІЯЛЬНОСТІ КЛАСНОГО КЕРІВНИКА В РОБОТІ З УЧНІВСЬКИМ КОЛЛЕКТИВОМ

1. Інтереси до суспільного життя, знання правових норм
2. Ставлення учнів до навчання, ступінь інтересу до навчальних занять, розвиток їхніх творчих здібностей.
3. Ставлення до трудової діяльності:

- якість виконання трудових завдань;
- участь у суспільно-корисній праці;
- ставлення до громадської власності.

4. Виховання гуманізму і духовності:

- взаємовідносини в класному колективі;
- взаємодопомога;
- дружба;
- ставлення до батьків, вчителів.

5. Загальна етична культура і розвиток художньої творчості учнів.

6. Загальна фізична підготовка.
7. Заняття спортом і туризмом, фізичною культурою.

Критерії оцінки організаційно-виховної роботи з учнями, педагогічної роботи з батьками

I. Організаційно-виховна робота з учнями

- Проведення виховних годин, класних зборів. Актуальність їхньої тематики.
- Індивідуальна робота з учнями, її ефективність та результативність.
- Організація учнівського колективу.
- Часть учнів у проведенні виховних годин.
- Фізично-оздоровча робота з учнями.
- Організація екскурсій.
- Ведення документації.

II. Педагогічна робота з батьками

- Проведення батьківських зборів.
- Індивідуальна робота з батьками.
- Відвідування сімей учнів.
- Робота з батьківським активом.
- Робота з організації психолого-педагогічної освіти батьків.

Самоаналіз діяльності вчителя під час підготовки та проведення виховного заходу

1. Оцінювання педагогічного обгрунтування виховного заходу, доцільність цього проведення та обраної форми.
2. Визначення місця виховного заходу в сістемі навчально-виховної роботи класу, його зв’язку із навчальною та виховною діяльністю.
3. Оцінювання ступеня досягнення мети заходу.
4. Характеристика учасників заходу, охоплення їх активною діяльністю під час складання плану, підготовки та проведення заходу.
5. Оцінювання результативності виховного заходу, його пізнавальної та виховної цінності.
6. Оцінювання психологічного стану учнів під час підготовки й проведення заходу.

7. Визначення позитивних сторін та недоліків у проведенні заходу.

8. Висновки.

Схема аналізу виховної роботи класним керівником

Стисла характеристика колективу та окремих учнів:

- загальні відомості про учнів та їхні сім'ї;
- суспільна та пізнавальна активність;
- відповідальність за загальну справу;
- самодисципліна;
- уміння переборювати труднощі; культура поведінки в школі та поза нею;
- працьовитість;
- повага до законів, символів держави.

Визначення виховних завдань, які поставлені в минулому році (аналіз причин невиконання тих чи інших з них).

Аналіз змісту виховання (які звички, знання, вміння, навички формувалися в учнів).

Аналіз використовуваних методів (власного прикладу, переконання, вимоги, стимулювання, доручення, бесіди, пояснення, ігри, змагання).

Аналіз використовуваних форм виховної роботи (класних годин, зборів, екскурсій, колективних творчих справ).

Аналіз умов виховання:

- санітарно- побутових;
- гігієнічних;
- естетичних;
- природних;
- соціально- культурних.

Аналіз засобів виховання:

- дитячого колективу (рівень згуртованості, сформованості громадської думки, традиції, наявність лідерів, неформальних груп спілкування);
- системи суспільних відносин у школі;
- особистості вчителя;
- системи учнівського самоврядування (визначення його ефективності).

Аналіз результативності індивідуальної виховної роботи:

- з учнями, схильними до девіантної поведінки;
- з обдарованими дітьми.

Аналіз роботи з батьками:

- взаємодії;
- проведення батьківських зборів, їхня результативність.

Аналіз результатів виховної роботи:

визначення реального рівня виховання;

визначення ступеня відповідності реальних результатів і поставлених цілей;

характеристика динаміки змін рівня вихованості за роками навчання.

Аналіз роботи класного керівника з виховної роботи за напрямками (що було заплановано, що виконано, що не виконано, причини невиконання):

- громадянсько-патріотичне виховання;
- морально-етичне виховання;
- екологічне виховання;
- економічне виховання;
- правове виховання;
- превентивне виховання;
- національне виховання;
- художньо-естетичне виховання;
- фізичне виховання та оздоровлення;
- родинно-сімейне виховання.

Критерії оцінки класного керівника в індивідуальній роботі з учнями

1. Уміння поставити найближчі педагогічні завдання і перспективи в роботі з кожним учнем.
2. Створення атмосфери взаємної доброзичливості, взаємодопомоги.

3. Врахування і використання виховної ролі сім'ї у формуванні особистості школяра.

4. Вміння вести психолого-педагогічні спостереження і використовувати інформацію про особисті якості учнів.

5. Організація спільної діяльності, спрямованої на колективні творчі справи.

6. Справедливе, рівне ставлення до всіх учнів, об'єктивна оцінка вчинків дітей.

7. Оцінка навчальної діяльності й поведінки учнів.

Категорії ефективності виховної роботи

1. Рівень організованості класного колективу (дисциплінованність, робота учнівського самоврядування).

2. Рівень навчальної мотивації учнів класу (динаміка підвищення якості знань, ефективності роботи з учнями, які навчаються на початковому рівні, активність учнів у позаурочній діяльності).

3. Різноманітність позаурочного життя класу.

4. Динаміка зростання рівня вихованності учнів.

5. Рівень розвитку класного колективу (згуртованність, активність, ініціативність учнів, виховний вплив колективу на його членів, рівень розвитку громадської думки).

6. Активність співпраці класу з класним керівником.

7. Зв'язок із сім'єю, учатсь батьків у виховному процесі.

8. Робота з проблемними учніми, надання їм педагогічної підтримки на основі індивідуального підходу.

9. Захищенність та комфортність умов перебування кожного виховця у класі, школі.

Показники успішної діяльності класного керівника:

1. Високий рівень ефективності виховної роботи з класним колективом;

2. Високий рівень розвитку творчої індивідуальності класного керівника, наявності у нього авторської педагогічної технології;

3. Стиль взаємовідносин;

4. Включеність класного керівника в життя класу;

5. Високий рівень володіння уміннями та навичками класного керівника (уміння поставити мету, спланувати роботу, здійснити її, оцінити, проаналізувати, зробити висновки);

6. Активні співпраця та співтворчість із класним колективом;

7. Контакт із батьками та залучення їх до співпраці; Володіння вміннями зацікавити вихованців своїм захопленнями, організувати дозвілля;

8. Взаємний інтерес класного керівника та учнів один до одного, повага учнів до класного керівника.

Додаток Е

ОРІЄНТОВНІ ЗАВДАННЯ ВИХОВНОЇ РОБОТИ З УЧНЯМИ МОЛОДОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ

1. Виховувати пізнавальні інтереси і активне ставлення до суспільного життя.
2. Розширювати, поглиблювати і систематизувати розуміння дітьми моральних норм та правил, культурної поведінки в школі та суспільстві.
3. Формувати практичні вміння та навички культурної поведінки, турботливого ставлення до оточуючих, природи, всенародних надбань.
4. Розвивати вміння школярів справедливо оцінювати свої та чужі вчинки.
5. Вчити учнів вмінню працювати за планом, ставити перед собою конкретні завдання і виконувати їх.
6. Розкривати перед кожним учнем особливості його особистої участі в суспільно корисних справах, залучати до посильного їх виконання.
7. Виховувати позитивні риси характеру: організованість, старанність, чуйність, співпереживання, доброту, щирість, та ін.
8. На основі традицій української культури залучати до загальнонаціональних цінностей українського народу.
9. Вчити учнів турбуватись про своє здоров'я, вивчати правила гігієни.
10. Розкривати цінність сімейних стосунків, вивчати інтереси сім'ї, удосконалювати зв'язки з нею.

Ефективні дієві форми виховної роботи для молодших школярів

Молодші школярі діють граючись

Виховна робота з молодшими школярами проводиться переважно у ігровій формі. Широко використовуються пізнавальні, творчі, рольові ігри. В грі діти пізнають діючи. Світ дорослого життя стає їм зрозумілішим.

Одна з традиційних форм виховної роботи, яка має велику історію та дієвість перевірену часом – це «Гра – подорож». Вона

включає в себе велику кількість заходів об'єднану спільною концепцією. Ще у радянські часи, в період існування Піонерської організації існували групи-супутники піонерів – жовтенята. Всесоюзна гра «Жовтенята – по країні Жовтня» була дуже популярною в ті часи і включала цікаві та різноманітні форми виховної роботи. Жовтенята мали свої закони, значки. Але гра мала суттєвий недолік, була дещо політизованою.

Ігрова подорож може бути різною за тривалістю від однієї години до 3-х років протягом яких молодші школярі будуть пізнавати оточуючий світ. Гра повинна бути підпорядкована розвитку єдиного сюжету. Діти не люблять одноманітності. Хай найрізноманітнішими будуть ролі учасників, хай видозмінюються сюжети, хай новим змістом наповнюється ігрова діяльність. Подорожі молодших школярів можна організувати як уявними, так і цілком реальними, починаючи з подорожі по школі, по району, по рідному місту по підприємствам і т.д.

Добре, коли на стенді у школі або у класі представлені виготовлені або намальовані кораблі, літаки, поїзди, повітряні кулі... і т. д. на яких здійснюють подорож діти. На видному місці в школі – яскрава карта подорожі. Цікаво оформити колективний портрет подорожі, де у віконцях, ілюмінаторах, у краплинках або квіточках маленькі портретики кожного члена колективу. Групи молодших школярів подорожують різними маршрутами, перебуваючи в «дорозі» місяці, тижні, але в певний день чергового етапу гри – збираються всі разом і проводять збори-звіти,свята, на яких розповідають,що побачили, про що дізнались, чому навчились.

Дуже добре, коли у школі створений та діє штаб гри, до якого входять старші представники шкільного самоврядування, педагоги, батьки. Штаб допомагає визначити маршрут, підводити підсумки. Організаторам треба знати основні правила методики гри – подорожі, а саме: ця гра не народжується з нічого. Грають у те, що бачили, про що чули або читали, що запам'яталось. Цей зафіксований у свідомості світ дорослого життя і є джерелом гри. Отже треба подбати про запас яскравих та живих вражень у дітей… У будь-якій грі, що виникає стихійно, кожна дитина має певну роль. Водій керує транспортом, контролер видає білети, пасажири входять та виходять на зупинках, бізнесмен займається створенням бізнесу, менеджер організовує і т.д. Роль – необхідна умова рольової та творчої гри, але не можна по-

справжньому відчути себе продавцем, якщо в тебе ніхто нічого не купує. Має бути взаємодія під час гри. А також гра не може бути грою, якщо вона організована примусово. Треба знайти таку мотивацію, щоб дітям було цікаво!

Для органзації гри – подорожі молодших школярів автор пропонує алгоритм її проєктування:

Алгоритм проєктування

Гри-подорожі молодших школярів:

1.Назва Гри-подорожі. Сюжет гри. (бажано щоб назва була пов'язана з сюжетом гри);

2.Мета.Завдання. Цільові групи. (в одному класі, по паралелям класів, вся молодша ланка в школі);

3.Тривалість гри.

(місяць, семестр, півріччя, рік, весь період навчання у молодших класах);

4.Місце Гри подорожі (уявне чи реальне);

5.Засіб пересування (на чому, яким чином);

6.Герой-символ Подорожі (казковий, іграшка, вигаданий);

7. Форми та методи, які будуть застосовані (ігрові програми, ранки, збори, виставки, конкурси, екскурсії, походи,фестивалі і т.д.);

8.Карта Подорожі (врахувати всі пункти Подорожі);

9. Маршрутні листи (в листах конкретизуються завдання);

10. Система винагород, відповідно до концепції гри та їх види (перехідні, накопичу вальні, за підсумками);

11. Система змагання та забезпечення її гласності (моніторинги, рейтинги, таблиці участі, зрозумілі для дітей);

12. Засоби стимулювання участі у грі;

13. Символіка Гри-подорожі (значки, перехідні символи, відзнаки);

14. Кошторис Гри-подорожі адаптований до умов закладу.

«Добрик крокує планетою» - орієнтовна програма діяльності молодших школярів у загальноосвітніх навчальних закладах

Змістовну програму для школярів «Добрик – Всесві», насичену різними формами роботи запропонувала Всеукраїнська громадська організація « Добрик», мета якої полягала у залученні дітей до виконання добрих справ, допомозі рідним, близьким, всім хто потребує уваги. Програма затверджена Міністерством освіти і науки України та науково - методичним центром середньої освіти. Головний

символ – Добрик, який своїм добрим та чуйним серцем, доброзичливістю приносить щастя, успіх та добро. Символ Добрик відомий за межами України. За великий внесок у справу збереження миру,толерантності та милосердя, пропаганду українського мистецтва Великим золотим Добриком нагороджені відомі люди та компанії, наприклад: Мати Тереза, Дмитро Гнатюк, Київський Головпоштамт та інші. В Україні діє Добрик - Пошта. Діти можуть написати Добрику листа,надіслати малюнки та поробки на адресу: Україна, 01001, м. Київ, Добрик-поштамт. Програма «Добрик крокує планетою» побудована на принципах виховання молодого громадянина України та загально людських цінностях добра, любові поваги. Організація роботи передбачає роботу з дітьми молодшої вікової категорії за такими напрямками:

- Моя країна – Україна, а рідний край маленька Батьківщина

(Широке залучення до вивчення історії та географічного розташування України, звичаїв, обрядів, вивчення історії регіонів України та свого міста, села.)

- Дерево мого роду

(Вивчення коренів свого роду, через вивчення родоводу знайомство з сімейними традиціями.)

- Всі діти на планеті – друзі

(знайомство з життям дітей за кордоном, звичаїв країн світу)

- Ростемо розумними, кмітливими, допитливими

(Інтелектуальні творчі завдання)

- Збережемо рідну землю

(Природоохоронна робота, вивчення законів природи, екологічні заходи)

- Мої таланти – тобі рідна земле

(Розвиток творчих здібностей, талантів, дитячої творчості у різних видах мистецтва)

Кількість напрямів автори програми пропонують на вибір в залежності від умов регіону, школи, бажань дітей та вчителів. Країна Добриків створюється на добровільних засадах з урахуванням вікових особливостей дітей. У країні можуть діяти загони, ланки, об’єднання. Форми роботи: конкурси, огляди, акції, екскурсії, зустрічі з цікавими людьми, експедиції,дослідницькі роботи, робота на земельних ділянках, в теплицях, тощо.

Додаток Є

СТРУКТУРА ПІДГОТОВКИ ТА ОРГАНІЗАЦІЇ ПРОЄКТУ «ШКОЛА МАЙБУТНЬОГО»

І. Підготовчий етап:

Визначення мети та завдань проєкту:

- Чого прагнемо досягти за допомогою проєкту «Школа майбутнього»?
- Які конкретні проблеми або виклики має вирішити цей проєкт?
- Які очікувані результати проєкту?

Аналіз існуючої ситуації:

- Який стан справ у сфері освіти на даний момент?
- Які сильні та слабкі сторони сучасної системи освіти?
- Які виклики та можливості існують у цій галузі?

Розробка концепції проєкту:

- Які ключові принципи та цінності має ґрунтуватися проєкт «Школа майбутнього»?
- Які інноваційні методи та підходи до навчання будуть використовуватися?
- Яким має бути навчальне середовище в «Школі майбутнього»?

Створення команди проєкту:

- Залучення до роботи над проєктом кваліфікованих фахівців з різних галузей: педагогів, психологів, соціологів, урбаністів, ІТ-спеціалістів тощо.
- Розподіл ролей та відповідальностей між членами команди.

Розробка плану реалізації проєкту:

- Визначення чітких етапів реалізації проєкту з конкретними завданнями та термінами їх виконання.
- Складання бюджету проєкту та визначення джерел фінансування.
- Розробка плану комунікації та інформаційного супроводу проєкту.

ІІ. Етап реалізації проєкту:

Впровадження інноваційних методів та підходів до навчання:

- Використання новітніх технологій та інструментів у навчальному процесі.
- Застосування проєктного та проблемно-орієнтованого навчання.
- Розвиток критичного мислення, творчості та навичок самостійної роботи учнів.

Створення сучасного навчального середовища:

- Забезпечення комфортних та безпечних умов для навчання.
- Використання мобільних меблів та обладнання.
- Створення зон для групової та індивідуальної роботи.

Підготовка педагогічних кадрів:

- Навчання вчителів новим методикам та підходам до викладання.
- Розвиток навичок використання сучасних технологій в освітньому процесі.
- Сприяння саморозвитку та професійному зростанню педагогів.

Залучення спільноти до проєкту:

- Співпраця з батьками, місцевими органами влади, громадськими організаціями та бізнесом.
- Організація публічних заходів, семінарів та тренінгів.
- Забезпечення прозорості та відкритості інформації про хід реалізації проєкту.

ІІІ. Завершальний етап:

Підведення підсумків проєкту:

- Оцінка результатів проєкту та їх відповідності поставленим цілям.
- Визначення сильних та слабких сторін проєкту.
- Висновки та рекомендації щодо подальшого розвитку проєкту.

Поширення досвіду проєкту:

- Публікація результатів досліджень та методичних розробок.
- Участь у конференціях та семінарах.
- Співпраця з іншими освітніми закладами.

СТРУКТУРА ІНТЕРАКТИВНИХ МЕТОДІВ

Підготовка:

- Визначення мети та завдань заняття.
- Вибір відповідного методу з урахуванням віку, рівня підготовки та особливостей учнів.
- Підготовка необхідних матеріалів та обладнання.

Мотивація:

- Створення атмосфери зацікавленості та співпраці.
- Використання активаторів, що стимулюють пізнавальну активність учнів.
- Чітке формулювання теми та очікуваних результатів.

Інтерактивна діяльність:

- Реалізація обраного методу.
- Забезпечення активної участі всіх учнів у процесі навчання.
- Стимулювання дискусій, обміну думками та співпраці.

Контроль та оцінювання:

- Підведення підсумків заняття.
- Оцінювання результатів роботи учнів.
- Рефлексія.

Переваги інтерактивних методів:

- Підвищення мотивації та зацікавленості учнів у навчанні.
- Розвиток критичного мислення, творчості та комунікативних навичок.
- Формування навичок самостійної роботи та відповідальності.
- Сприяння командній роботі та співпраці.
- Забезпечення кращого засвоєння знань та навичок.

Приклади інтерактивних методів:

Метод «Мозковий штурм»: колективне генерування ідей для вирішення певної проблеми.

Метод «Дискусія»: обговорення певної теми з різних точок зору.

Метод «Рольова гра»: моделювання реальних ситуацій з метою розвитку акторських та комунікативних навичок.

Метод «Кейс-метод»: аналіз реальних або вигаданих проблемних ситуацій з метою розвитку аналітичних та управлінських навичок.

Метод «Проєктне навчання»: робота над довгостроковим проєктом, що передбачає самостійне дослідження, планування, співпрацю та презентацію результатів.